રજા ચીઠી.

ભાઈ. છોટાલાલ મોહોલાલ.

મુ. અમદાવાદ.

લખવાનું જે દલપત કાવ્યમાંથી સુબોધ સંગ્રહ કવીતાઓ છ
તમે રજા ગાગી તો ફક્ત તેની એક આવૃતી છપાવાની તમને રજા :
પણ ગુજરાત વર્નાકયુલર સોસાઈટીમાં મારી કવીતા જે વેચાતી હોય
એકે ગરબી કે છંદ તમારે લેવો નહીં. તેમજ સરકારી નીશાળની
ઓમાં જે કવીતા હોય તે લેવી નહીં. આ રજા ચીઠી આજથી ચાર
સુધીમાં જાણવી તે પછી નહી. અને આ રજા ચીઠી અક્ષરે અ
ચોપડીમાં દાખલ કરવી.

તા. ૨૭ એપ્રીલ સન ૧૮૯૩.

જો તમે હજાર નકલો છપાવો તો તેમાંથી પચાસ નકલો મ
આપવી જોઈએ. અને પાંચસે છપાવો તો પચીસ આપવી જોઈએ.

લ. ક. દલપતરામ ડાહ્યાભાઈ સહી દ. પોતે.

અર્પણ પત્રિકા.

મેહેરબાન સ્વદેશ પ્રેમી માનવંતા સાહેબ—

મણીભાઈ જશભાઈ દિવાન બહાદુર.

મુકામ શ્રી. વડોદરા.

મહાશય !

આપ એક મહાન દેશી રાજ્યના દિવાન, ઉત્સાહી અને કુશળ અમલદાર છો. રાજ્યનીતિમાં નિપુણતા ધરાવી રાજ્યનું હિત કરવા સદા યત્ન કરોછો, તથા પ્રજા: જનોના ઉદયાર્થે વિદ્યાદિ સાધનો પ્રફુલિત કરવા સદા ઉત્કંઠિત રહો છો. અને એવો રૂડો યત્ન કરી આપે રાજ્યમાં તથા પ્રજામાં સારી કીર્તિ સંપાદન કરેલી છે. એટલુંજ નહી પણ દેશી કારીગરીને શુધ્ધ અંતઃકરણથી ઉત્તેજન આપવા પક્ષે ઉત્સાહ બતાવી ગુજરાતી ભાષામાં સારા પુસ્તકોની વૃધ્ધિ કરવા હમેશાં શ્રમ સર્વ સ્વદેશ હિતના આપણા કાર્ય બજાવવામાં સંપૂર્ણ સન્મતી રાખો છો. તેમજ ધંધા રોજગાર અને કળા કૌશલ્યતાને રૂડી રીતે ઉત્તેજન મળી નિર્ધનોને ધનવાન થતા જોવાને સદા ઉત્સુક રહોછો, તથા એવા સાધન રૂપ ગ્રંથો પ્રસાર કરનારને ઉત્તેજન આપી ઉત્સાહવાન કરોછો, એ આદિ આપના અનેક ગુણો અને ઊજળી કીર્તિથી આકર્ષાઇ દંપતીના શિક્ષણ અને સુખના સાધન રૂપ આ લઘુપુસ્તક આપને ઉલ્લાસ સહિત માનપૂર્વક અર્પણ કરી આનંદ પામુછું.

આપનો સેવક.

છોટાલાલ મોહોલાલ, કાપડવાળા.

પ્રસ્તાવના.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

હાલના જમાનાને અનુસરીને સઘળા વર્ગના લોકોને ગમ્મતની સાથે જ્ઞાન મળે તેવી કવિતાઓની હાલમાં ઘણી જરૂર છે, અને તે પૂરી પાડવાને કેટલાક શક્તિવાળા વિદ્વાનોનું લક્ષ તે તરફ ગયું છે. તેથી આવાર નવાર એવાં પુસ્તકો દેશી ભાષામાં પ્રગટ થવા લાગ્યાછે, એ ઘણું ખુશી થવા જેવું છે. મનની કેળવણીમાં કવિતાનો અભ્યાસ એ એક અગત્યનું સાધન છે. સારી કવિતા માણસના રસ જ્ઞાન તથા કલ્પનાને કેળવી પ્રફુલિત કરે છે, તેને સારૂ સુંદર એક નવું તથા અપૂર્વ બારૂં ઉઘાડે છે, અને મનની ઊંચી વૃત્તિઓને અનુકૂળ કરી તેની પાસે ઉંચા કર્મ કરાવે છે. વિદ્યાભ્યાસથી પરિપક્વ થએલી બુદ્ધિને કેળવણી, આશા, ઉમંગી તથા ઉદ્ધારકરનાર સારી કવિતાજ છે.

આ પુસ્તકનો ઉપયોગ દરેક કુટુંબ અને દરેક માણસ પોતાના સામની ખાતર શુદ્ધ અંતઃકરણથી કરી તેમાંથી અમુલ્ય લાભ મેળવી પોતાની જીંદગી સારી સુખદાઈ સ્થિતિમાં ગુજારશે તોજ રચનાર કવિશ્વરનો ઉદ્દેશ અને શ્રમ તથા પ્રસિદ્ધ કરનારનો હેતુ ફળીભુત થશે.

આ પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કરવાની પરવાનગી નામદાર કૃપાળુ કવિશ્વરે મને આપી છે તેથી હું અંતઃકરણ પૂર્વક તેમનો મોટો આભાર માનું છું. તેમજ આર્ય જનોના હિતાર્થે તેમણે સારાં સુબોધક પુસ્તકો રચવા પાછળ ઘણો શ્રમ લઈ દેશીઓને ઉત્તમ પ્રકારનો બોધ આપવામાં મચ્યા રહેલા છે. તેથી સર્વે આર્ય બંધુઓએ તેમનો મોટો આભાર માનવો જોઈએ.

આ પુસ્તકનું કદ ડેમી આઠપેજી કરવાથી તથા તેના છાપનારની સારી તજવીજ અને મેહેનતથી બીબો બીબ લખાણ સમાવી બનતી થોડી જગામાં પુષ્કળ કવિતાઓ સમાવીછે જેથી ધારવા કરતાં ઓછા કદમાં ઘણું વધારે લખાણ સમાયું છે. તેથી પ્રેસના મેનેજર મી૦ છગનલાલ હરગોવનદાસનો પણ હું ઉપકાર માનુંછું.

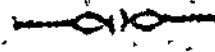
દુનિઆમાં કોઈ સર્વજ્ઞ નથી, કપાળે કપાળે જુદી મતીછે, અને મનુષ્ય માત્ર ભુલ ભરેલું છે. માટે આ પુસ્તકમાં કોઈ પ્રકારનો દોષ જણાય તો તે તરફ દ્રષ્ટિ નહીં કરતાં માત્રસારનો ગ્રહણકરવા લક્ષ આપશો એવી આશા રાખુંછું.

આ પુસ્તકનો સંગ્રહ નાના મોટા ગરીબ અને શ્રીમંત સર્વે ભાઈઓ કરે અને તેને ઉપયોગમાં લઈ પોતાની જીંદગી સુધારી પ્રાચીન સુખદાઈ સ્થિતિમાં આવે એવી મારી પ્રભુ પ્રત્યે પ્રાર્થના છે.

તા. ૩-૯-૯૩. સં૦ ૧૯૪૯.
શ્રાવણ વદ ૮ જન્માષ્ટમી.

ભોગીલાલ મોતીલાલ
કાપડવાળા.

અનુક્રમણિકા.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

સુબોધ ગ્રંથ

ભાગ ૧ લો.

[illegible]

ઉપજાતિ વૃત્ત

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ઉપજાતિ વૃત્ત.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
વિઘ્ન હરનાર ફરિ વિશ્વપાતા, સર્વ શુભ કાજ તણિ સિદ્ધિ દાતા;
એથિ નમિ શેષ ભગવાન ભીજે, [illegible] રચનાર જગ સર્વ [illegible].
બુદ્ધિબળ કાવ્ય [illegible] આપે, નાથ નિજદાસ શિર હાથ થાપે;
દાસ ધરિ [illegible] આમ તણી, બોલ અનુસાર [illegible].
આદરી કરી એવિ રીતે, પાઠ નિરખો પરમ પ્રેમ પ્રીતે;
દાસ ધરિ આ રચિત ઇષ્ટ કામે, આઠ દલ છંદ દલપત્ત રામે.

ઈશ્વર સ્તુતિ.

દોહરો.

નમુ વિશ્વના નાથને, વળિ વળિને બહુ વાર;
જેણે ઝાઝી જુક્તિથી, સજ્યો સાર સંસાર.

ભુજંગી છંદ.

સજ્યો જુક્તિથી સાર સંસાર જેણે, તથા તત્ત્વ મેલ્યાં યથાયોગ્ય તેણે;
ચિરંકાળ તેને વિષે ચિત્ત ચોડી, નમું વિશ્વના નાથને હાથ જોડી.
દયા રાખિને જ્ઞાનનું દાન દીધું, કરી દૃષ્ટિ સંકષ્ટને નષ્ટ કીધું;
છુટું પાપથી મેલશે આપ છોડી, નમું વિશ્વના નાથને હાથ જોડી.
જરાએ ક્રિયાથી નથી તે અજાણ્યો, પુરા પંડિતોએ પતી જે પ્રમાણ્યો;
બિજાં તે વિનાથી બધી પ્રીત તોડી, નમુ વિશ્વના નાથને હાથ જોડી.

ભજે સર્વ જેને સજી ભાવ ભક્તિ, સદા રાજ ને રંક રાખે જેની શક્તિ;
કર્યું જે ક્ષમા-પાત્ર તે કેમ ખોડી, નમું વિશ્વના નાથને હાથ જોડી.
કુડા કર્મના પાપને કાપી નાંખે, મહા દુઃખ દારિદ્રથી દૂર રાખે;
દયાળુ દિસે દીનતા દુઃખ ફેડી, નમું વિશ્વના નાથને હાથ જોડી.
મહા એજ ચિંતામણી મૂલ્ય મોંઘી, મળી અન્ય વસ્તુ મળી સર્વ સોંઘી;
કરીએ બીજીમાં નથી માલ કોડી, નમું વિશ્વના નાથને હાથ જોડી.
સદા નેકનામી પ્રભુ એક સાચો, તથા તે વિના તે બધા વાદ કાચો;
અરે એવિ શાથી મતીને મરોડી, નમું વિશ્વના નાથને હાથ જોડી.
કહું સત્યને શોધિને શુદ્ધ રસ્તે, ભજે સર્વ કાળે ભજે સર્વ આસ્તે;
ફરી દૈવના ગામના ફંદ ફોડી, નમું વિશ્વના નાથને હાથ જોડી.
સુખે એ રિતેથી સુખે સ્વાદ પીજે, સ્તુતી વિશ્વના નાથની નિત્ય કીજે;
હરેરોજ તેને ગણી કામ કામે, રચ્યા છે રૂડા છંદ દલપતરામે.

શાર્દૂલ વિક્રીડિત વૃત.

વંદૂ શ્રી સુખ સિંધુ વિશ્વ પતિને, હું ભક્તિ ભાવે ભજી;
જેણે સુંદર શુદ્ધ બુદ્ધિ બળથી, સાક્ષાત સૃષ્ટી સજી;
પાણી પૃથ્વી વનસ્પતિ અગ્નિ પુરૂષો, સર્જ્યાં પશુ પ્રાણિને;
સૌથી બુદ્ધિ વિશેષતા મનુષને, આપી કૃપા આણીને.

વસંત તિલકા છંદ.

જુદા જુદા ધરમના જગ મધ્ય પંથો, જુદા જુદા ધરમના ગુણવંત ગ્રંથો;
નામો જુદાં ધરિ ભજે જન સર્વ જેને, તે એક ઇશ્વર સદા નમુ નિત્ય તેને.
જેને પ્રસન્ન કરવા જન ધર્મ પાળે, જેને પ્રસન્ન કરવા દિલ દોષ ટાળે;
સર્વે તણો જન કહે અધિનાથ જેને, તે એક ઇશ્વર સદા નમું નિત્ય તેને.
જેનો ન હોત ડર તો જન દુષ્ટ થાત, અન્યોન્ય ઘાત કરિને અતિ તે પિડાત;
કષ્ટે દયા કરિ ન દે સુખ કોઇ કેને, તે એક ઇશ્વર સદા નમુ નિત્ય તેને.
જુઠું વદે નહિ જીભે જન પાપ જાણી, લૂટે નહીં ગરિબને અતિ લોભ આણી;
રાખે દિલે ડર રહે પ્રભુજી રખેને, તે એક ઇશ્વર સદા નમુ નિત્ય તેને.
જેનાથી ત્રાસિ વિચરે જન ન્યાય રાહે, સાહ્દી ગણી વર વધૂ પરણે વિવાહે;
જેનો રહે ડર દિલે નરનારિ બેને, તે એક ઇશ્વર સદા નમુ નિત્ય તેને.

ગ્રંથ પ્રયોજન.

ઇંદ્રવિજય છંદ.

પ્રીત ધરે પરસ્પર પ્રેમ, વળિ નીતિ ધરે સુધરે નરનારી;

દેશનાં હેમ વધેગ તજે, વળિ સંપ સજે સગળો સુખકારી;
સર્વ પ્રકાર સુખપ્રદ થાય, સ્વદેશ તણી સુધરી સ્થિતિ સારી,
પુસ્તક એજ પ્રયોજનથી, રચના રચનાં ચિત વાત વિચારી.

દોહરો.

વિદ્યા વિવિધ પ્રકારની, કળા કુશળતા ભોગ;
સંપત વધે સ્વદેશમાં, વધે વળી ઉદ્યોગ.

મનહર છંદ.

[illegible] સદા, આર્યભૂમિ તણાં સારાં, [illegible]
[illegible], એવાં સારાં મોટાં માટે [illegible]
[illegible] તણાં, ધાર્યાછે મેં તેતો સારે, ધર્મો તથા
[illegible], [illegible] મારા મન વિષે, મોટા [illegible]

દોહરો.

[illegible] પ્રકાશ;
[illegible] પુરે આશ.

કવિપ્રતિજ્ઞા.

મનહર છંદ.

[illegible]

દોહરો.

[illegible]

મનહર છંદ.

[illegible]

દોહરો.

[illegible]

પ્રભુને ભજું પ્રેમ પ્રભુ પદમાં, મન મગ્ન ન થાય મદા મદમાં;
વળિ પ્રીતિ વધે પરોપકારમાં, શમજે જન હિતકર દેશારમાં.
કદિ પાપ પથે પગલું ન ભરે, પર પીડ ન કોઈ કદી ન કરે;
ઉપદેશ વિશે રહે ઉમંગ, ધરી ધીરજ તું પણ બોધ ધરે.
ગમરૂરિ જરી ન ધરું મનમાં, જડ મૂરખ તુલ્ય ગણા જનમાં;
કવિતા તણિ રીત ન જાણું કશી, કવિતા કરવા ઉર આશ વશી.
સઘળા કવિનો ગુણદાસ મહા, કદિ કેમ દિલે અભિમાન કહા;
ગુરુ સર્વ કવી જન શ્રેષ્ઠ ગણું, વળિ તેનિ કૃપાથિ કવીત ભણું.
કવિનો રસ સાગર સર્વ કહે, ગુણ ગ્રાહક પાત્ર પ્રમાણ ગ્રહે.
સુજન બુદ્ધિ પ્રમાણ ગણી સુજને, ગુણી દોષ નહીં ધરશો મુજને.

સ્વાત્મા પ્રતિઉક્તિ.

દોહરો.

જો હોંશી મુજ જીવતું, કવિતા કરવા ધાર.
સારા સારા શોધિને, લે સંઘરી વિચાર.

ઘનાક્ષરી છંદ.

સારા સારા લે વિચાર, રસ સારે શણગાર, મન કરી તદાકાર, તિક્ષ્ણ બુદ્ધિ ઉતાર;
અજી કાવ્ય કળા સાર, જન આગળે ઉચ્ચાર, નાથ પાડનાર પાર, રખે તું દિલમાં હાર;
તે આપે તને આધાર, નેક જે છે નામદાર, તેથી લાગી તેને દ્વાર, નહિ તો કહે નકાર;
તું તો તારો ધર્મ ધાર, વિચારી લે વારવાર, સાર ગણી સજનાર, તેને તો ન તું વિસાર.

શ્રોતા પ્રતિ ઉક્તિ.

મનહર છંદ.

કલ્પના કૈલાશ શૈલ ઉપર આસન કરી, અવની આકાશ પાર કોડે દ્રષ્ટિ કરું છું;
દીસે જે દેખાવ તેનો ભાવ ભલી ભાતે ભણું, ઈશ્વરની લીલા તણો આગ્રહ આદરું છું;
નીતિ તણો ઉપદેશ ઉચરું વિશેષ એમાં, પામું સૌનો પ્રેમ એવી આશા ઉર ધરું છું;
કહે દલપતરામ કરું સારું જાણી કામ, જેથી ભારી ભલી એવી કવિતા હું કરું છું.

દોહરા.

બહુ ભાષને ભાખયો, શ્રોતા જાણિ સમાજ;
અનેકને કે એકને[1], આપક જણ્યું સદર.

---

૧ મતલબ કે કોઇ વખતે શ્રોતાને અનેક વચનમાં અને કોઇ વખતે એક વચનમાં લખીશ. ૨ વિચાર.

રાત દિવસને રૂતુ તથા, સૃષ્ટિ તણો શણગાર;
લાયક લીલા ઈશ્વરી, વર્ણવું વિવિધ પ્રકાર.

નવ રસ વિષે.

મનહર છંદ.

દંપતિ વિવાદ સ્નેહ વર્ણવું શ્રંગાર રસે. હાસ્ય રસ લાવું ક્યાંઈ મિત્રને હસા
સારાં માણસોએ પણ સંકટ સહેલાં કેવાં, કરૂણા રસે કહું કરૂણા ઉપજા
ક્રોધી વેન રાજા તણો ક્રોધ કહું રૌદ્ર રસે, વીર રસ લાવું ચિત્ત હિંમત ચઢા
દુરાચારીના આચાર વર્ણવું વિભત્સરસે, ભય દિધો વેને જુઓ વિપ્રને નસા

હરિગીત છંદ.

ઉદધી તણું આકાશનું વર્ણન કરૂં અદ્ભુત રસે,
શુભ શાંત રસથી દઊ શિખામણ ઠીક થૈ મનમાં ઠસે;
કહું ભેદ બહુ કવિતા તણા અધિકા અલંકારે કરી;
મુજ શકિત સમ શણગાર શોભિત ઠાઠ માઠ રચું ઠરી.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

ભુંડા ભલા લોક તણા સ્વભાવ, તથા બનેલા નવલા બનાવ;
તે વાતનું વર્ણન હું કરીશ, ધી માનની આગળ તે ધરીશ.
પરોપકારી જન જે જણાયા, કીધાં રૂડાં કામ રૂડા ગણાયા;
તેઓ તણી કીર્તિ વળી વખાણું, કવિત્વનું સાર્થક એજ જાણું.
કહીં વળી યુદ્ધ તણો પ્રસંગ, ભક્તી તણો ભેદ કહીં અભંગ;
વળી પ્રભુનો મહિમા વખાણું, જેથી થયું જીવન સાર્થ જાણું.

દોહરા.

કાવ્ય કળાની યુકિતયો, આવે માંહિ અનેક; શબ્દ અર્થને ચિત્રના, અલંકાર સવિ
ઉપજે જો આ વાંચતાં, સંશય કોઈ ઠાર; પૂર્વાપર અવલોકતાં તે સંશય ટળના

સંક્ષેપમાં કહેવા વિષે.

ઝુલણા છંદ.

વસ્તુ પ્રત્યેક વિસ્તારથી વર્ણવું, તો નહિ ગ્રંથનો અંત આવે;
અલ્પ આયુષ્યને કામતો અતિ ઘણું, કરવિ લંબાણ તે કેમ ફાવે;
બોલવાની બહુ બાબતોછે વળી, સર્વ દેવી પડે છેક છોડી;
નાટકી જેમ નાટક નહીં કરિ શકે, વેષ ઝાઝા અને રાત થોડી.

ભ્રમરાવળી છંદ.

નહિં પાર નિધી જગ ગધ્ય પગાર તરંગ તણોઃ
વળિ કાવ્ય તરંગ અનંત ગુણી ગણે એમ ભણ્યોઃ
સંખ્યાતા યુગના યુગ જાય તથાપિ ન પાર લહુ;
ઉદધી જગ તુલ્ય અપાર, અતી યદિ અલ્પ કહુ.

શ્રોતા પુરૂષો પ્રતિઉક્તિ.

મનહર છંદ.

શિક્ષક સમાન સારી શિખામણની દેનારી, ગૃહ તુલ્ય જેમાં કહ્યો વિવિધ વિચાર છે;
મિત્ર તુલ્ય માનવીના, મનમાં પ્રમોદ આપે, તરણી રાણી સમ સુભાગ્યનું તૈયાર છે;
આનંદ સમે ધરો તો આનંદ અધિક આપે, દુઃખ સમે દુખિયાને દિલાસો દેનાર છે;
સવીતાકે પ્રતાપે બને કવિતા તો કેવી કરું, અધર રહેલા જન મનનો આધાર છે.
હાથમાં ધરોનો વિંટી પોંચીથી વિશેષ શોભે, કાને ધરો તો અમુલ્ય કુંડળ આકારછે;
મુખે ધરોનો ને મુખવાસથી, સુવાસ આપે, કંઠે ધરોતો ને હીરા મોતી તણો હારછે;
મગજમાં ધરોનો મુગટથી સરસ શોભે, ઘરમાં ધરોનો ઘેરે ઘર શણગાર છે;
સવિતા પ્રતાપે બને કવિતા તો કેવી કરું, અધર રહેલા જન મનનો આધાર છે.

બાઇયો પ્રતિઉક્તિ.

ઝુલણા છંદ.

ભણું ભાઈઓ મને જો ગુંથી બાઇયો, સ્નેહથી તો જુઓ મુજ સારૂં;
સૌ અહોનીશ આશીષ આપો મને, જેથી ‡જગદીશનો પ્રેમ પામું;
વીરનેં કોઇ પ્રતિવર્ષ દે બેનને, આપણા દેશની રીત આસથી;
હું તમારો વડો ધર્મનો વીરણું, વીરની આ ગણો †વીર પસલી.

ઇંદુવિજય છંદ.

સુંદર ગીત શિખામણનાં, ગુજરાત થવા હિતનાં ગણિ ગાશો;
વ્યર્થ નથીજ અનર્થ નથી, ઉર અર્થ ધર્યાથી સમર્થ જણાશો;
જ્ઞાન ભણી નાત ગણી, બસી બાન મને નિજ ચિત્ત ચઢાશો;
ઉત્તમ નીતિ તણો કરૂં અર્પણ, આ તમને શુભ સાંસરવાસો.

મનહર છંદ.

કવિતાનો કહેનાર કહે જાય કવિતાને, સુણનાર કથન ધરે ન કશું કાનમાં;

‡ જગત કર્તા. † હમેશાં શ્રાવણ માસમાં ભાઈ પાસેથી બેન કાંઈ દ્રવ્ય લેછે તેને ભાઇ પસલી અથવા વીર પસલી કહેછે.

ભાવારથ ભેદ જાણવાની નહિ શક્તિ ભાસે, ધીરજ ધરીને અર્થ ધરે ના
અભાવતા અન્નનો આહાર કરે એવી રીતે, સુણે પણ તેનું મન દોડે ણી
કહે દલપત એવા આગળે કવિતા કહી, તેનો જોગ જઈને રૂદન :

શ્રોતાની રૂચિ.

કોઇ શબ્દ ચિત્ર અલંકારને કહેછે સારા, કોઈ અતિ ઇચ્છે અર્થ તણા
કોઈ તો વિવિધ વસ્તુ વર્ણન વિશેપ વાંચે, કોઈ તો સદા વખાણે શિખા
જેને જેવો ભાવ તેને તેવી કવિતાછે આમાં, બેશીને જુઓ આ બડા બાગ
ગમે ત્યાં ગમત કરો ન ગમે તે નિંદશોમાં, રાખજો તે જગા જવા બીજ

દોહરો.

ભાત ભાતનાં ભોજનો; કરિ રાખે કંદોઈ;
જેને ભાવે જે ઘણું, જમે લઇને જોઈ.

વ્યસની પ્રતિઉક્તિ.

મનહર છંદ.

અરે ઓ વ્યસની નથી વ્યસનીનો વાટવો આ;
એમાં તો અધીક ગુલબાસ ને ગુલાબછે;
ચંપા ને ચંએલી તણા હશે ગજરાને હાર;
બીજા પણ એમાં એવા બહુ બહુ બાબછે;
ફોગટ તું ફંદીશમાં, તેતો નહીં ફાવે તને;
જો તું મને પુછે, તને એટલો જવાબછે;
ગાંજો નથી ભાંગ્ય નથી. બાળી પીવા બીડી નથી;
પત્ર પુષ્પ વાળી આ, શ્રીમાળી તણી છાબછે.
ઘરાકો ઘણાક દેખી સુખડીએ સગાવ્યું;
આ તો સારી સુખડીયો વેચવાનું સ્થાનછે;
પેંડા બરફી પતાસાં, ખાજાં પણ મળે ખાસાં;
પુષ્ટિકાર બીજાં પણ, મીઠાં પકવાનછે;
સાકર ઇલાઇચી, સહીત જે સુગંધીદાર;
પ્રેમથી પીયો તો પીવા જોગ્ય પય પાન છે;
પીવી હોય મદીરા ને ખોવી હોય અક્કલ તો;
તેવા જનો જાઓ ત્યાં કલાલની દુકાનછે.

દોહરો.

જેનો ચારો જે કર્યો, તેને ભાવે તેજ;
હંસ સદા મોતી ચરે, કાગ અભક્ષ કરેજ.

મનહર છંદ.

પાણી ખારૂં તજી મીઠું દૂધ ગ્રહે ધરી ટેક, તરતજ તરફથી મુંઝાય એનો મરે;
મોતી તણા ચારે ચારે વૈભવને રુડા ગ્રહે; જેનું મન જોગી યતી જેમ સુમતી કરે;
કાગળ કવિતા રૂડા કવિની કરેલી ખાલી; અણસમજુને ઉર એનો નહીં ઉતરે;
કહે દલપતરામ જેને નહીં જેનું કામ; વિખનો વિલાસી જીવ સાકરને શું કરે!
ધરમાદ થતી સુખ સરસ વનસ્પતિને; જવાસાનો જીવ જાય, એકે નહીં ઉગરે;
સૂરજ ઉગ્યાથી જુઓ સકળ સંસાર રીઝે; ઘુવડને થયો કલેશ એ થકી અનુસરે;
ચંદ તણી ચાંદનીને ચાહે છે ચતુર સહુનાં; ચોર શોક ચિંતા ચિત્ત ચોગણી એથી ધરે;
કહે દલપતરામ જેને નહીં જેનું કામ; વીખનો વિલાસી જીવ સાકરને શું કરે!
આંધળાને આરશીનો ઉપયોગ એક નહીં; બધીરને બધા રાગ ભડકાં જેવા કરે;
હાથી તણો હોદ્દો જેને બેસવાનું હોય નહિ; દીલ તેનું દુરબીન દેખી દેખીને ડરે;
આળસુને વિદ્યાનો અભ્યાસ ત્રાસ ઉપજાવે, કંજુસને કીરતીનો કશો રસ ઉતરે;
કહે દલપતરામ જેને નહીં જેનું કામ; વીખનો વિલાસી જીવ સાકરને શું કરે!
કીડી શોધે કંથને કનકનું ન કામ કશું; ચાર પગું ઢોર તેનો ચાર ચાહીને ચરે;
સિંહને તો સ્વાદ સદા માંસનોજ સારો લાગે; શેલડીનો સ્વાદ જાણી વિવેકે ન વાવરે;
ગર્દભને ગમ નહીં સારી કે નઠારી ગંધ; તજી શુભ સ્થાનક કુસ્થાનકે ફેરા ફરે;
કહે દલપતરામ જેને નહીં જેનું કામ; વીખનો વિલાસી જીવ સાકરને શું કરે?

નઠારી કવિતા વિષે.

તમાકુ પ્રતિ અન્યોક્તિ.

અરે ઓ તમાકુ તારો તોલ તું તપાસ કર; મિથ્યા મનમાંથી તારો મેલ અભિમાનને;
નાગરવેલીના ગુણ નીરખી જો નયનથી; જેનો ગુણ વિશેષ વિદિત છે જહાનને;
તેની સાથે તું ગણાય તેની તો નવાઈ નથી; રાખ સાથે ડોકીમાં ધરેછે લોક ધ્યાનને;
વ્યસનીઓ તારાપર તાંણીયો વિશેષ પાડે; તેથી તું ન પામર ગણીશ પાકા પાનને;
કારણ કવિનાનું જે નીતિપર પ્રીતિ થયે; સરસ કે નરમ તો તેપર સંભાળીએ;
જે કવિતા વાંચીને અનીતિની અસર થાય; એવી કવિતાને ઉન્દા પાણીમાં ઉકાળીએ;
નીતિને અનીતિ મિશ્ર ભાવ જેનો ભાળીએ તો; આવળના કોયલાની સાથે તેને બાળીએ;
બેહેન કે બેટી પાસે બોલી ન શકાય બોલ; એવી કવિતાને તો ઉકરડે ઉછાળીએ;
સુકવિની કવિતા તે નીતિનું પોષણ કરે, પોષણ કારક જેનું માનું પય પાન છે;
મોટા માણસોને તેની મનમાં મિઠાશ લાગે; મિઠાશ ભરેલું જેનું જગમાં નિશાન છે;
કુકવિની કવિતા વાંચ્યાથી કાળો કેર થાય; અનીતિ ભરેલી ઝાઝા ઝેરની સમાન છે;

કહે દલપતરામ કદી નહીં ધરો કાન; નરક [1]નિવાસની દેનારી તે નિદાનછે.

ઉધોર છંદ.

સંઘરશો ન ઘરમાં સાપ, સંઘરશો ન પ્રૌઢાં પાપ;
સંઘરશો ન એમજ આપ, જેમાં છે અનીતિ છાપ.
સૌથી માતાનું પય શુદ્ધ, દીસે થોરનું પણ દૂધ;
એમજ કાવ્ય નામે એક, છે ગુણ જરૂર જૂદા છેક;
સજશે નિત્ય જેવો સંગ, ચઢશે ચિત્ત તેવો રંગ;
વાંચે વેણ જન જે નિત્ય, કરશે આપ એવાં કૃત્ય.
અગલી લોક ખાય અફીણ, હોય હમેશ તે મતિ હીણ;
વિધ વિધ ગાય કેફ વખાણ, એથી જન ઠગાય અજાણ.
હરખે મોતિ ચરિને હંસ, બગલો ગચ્છ તનના અંશ;
આપે આપનો આહાર, વિધ વિધ વર્ણવે બહુ વાર.
ગર્દભને ન ભાવે ગોળ, ખાંતે ખાય ઝાઝો ખોળ;
કરકા પર[2] રહે જે કાગ, ઉર હરખાય ત્યાંજ અથાગ.
રહિછે જગતમાં એ રીત, જેવું પાત્ર તેવી પ્રીત;
સારાને ગમે શુભ વાત, નરસો નરસથી રળિયાત.

સોરઠો.

ફાગ ફટાણાં ગાય ત્યાં ઉભા રહેતાં દિલે;
સજ્જનતો શરમાય, નિર્લજને નિર્લજ ગમે.

પ્રશ્ન દોહરો.

ખડિયાને દેખી કહે, કવિને કોઈ બાઈ;
રોશનાઇ એમાં રહે, કે કવિ કહો શિહાઈ.

ઉત્તર ચોપાયા છંદ.

શિહાઈ છેકે રોશનાઈછે, કહો કવીશ્વર એમાં;
બાઈ સુણો વસ્તૂ બંનેછે, તમે કહી તે તેમાં;
નીતિ સહીત સપૂત લખે તે, રોશનાઇ અજવાળું;
કરે કપૂત શિહાઇ ભુંશી, ધોળા ઉપર કાળું.

---

૧ સુંદરદાસજીએ તથા મુક્તાનંદ સ્વામીએ કહ્યુંછે કે. “ રસીક પ્રિયા રસમંજરી, ઇન આદીક રસગ્રંથ. મુકત કહે મતિમંદકુ; સબહિ નરકકે પંથ.” ૨ કરકું=હાડકું.

મનહર છંદ.

બાળક વાંચે તો તેની બુદ્ધીમાં બિગાડ થાય, જુવાન વાંચે તો તે જરૂર વહી જાયછે;
વૃદ્ધ જન વાંચે તો તે લાગે તેને વિષ જેવી, ધૂળ પડી જે કવિતા ઉપર શું થાયછે;
ભગનીઓ સાંભળતાં ભાઈથી ભણાય નહીં, લાજવાળાં માણસો તો વાંચતાં લજાયછે;
કોણ એવી કવિતાને કહેશે જે કવિતાછે, કવિતા તો સૌને સુખકારક ગણાયછે.

દોહરા.

કોઈ કવિ નીતી લખે, કોઈ અનીતી છેક; અનાજ ખાવે એક જન, અફીણ ખાવે એક.
થોર દૂધ તે દૂધ નહિ, ગોકળ ગાય ન ગાય; કુનીતિની કવિતા નહિ, ધુડ રાય નહિ રાય.
સારું સંચો શિશુ તણું, તમે માતને તાત; આશક માશુકની કદી, દોન વાંચવા વાત.

ગીતિ વૃત્ત.

વ્યાળ ખજૂરો વિંછી, બાળક કરમાં કદી ન દે બાપ;
એમજ અનીતિ કેરું, પુસ્તક દે તો પિતા શિરે પાપ.

કલમ પ્રતિઉક્તિ.

મનહર છંદ.

કાગળની કોટડીમાં, વારે વારે વિચરતી; અરે ઓ કલમ તને, વિનતી હું કરું છું;
શામ મુખવાળી પણ, શ્વેત તણી સંગતિમાં; ભાગી તને આજ તારો, ભરૂંસો હું ભરૂં છું;
મન તણો મર્મ તારી, આગળ ઉઘાડો કરૂં; ધરી હેતે હેત તને, હાથમાં હું ધરૂં છું;
નિર્લજ વચન કાંતો, કોઈની નિંદા લખીને; ડાઘ લગાડે તું રખે, દીલમાં હું ડરૂં છું.

પ્રમિતાક્ષરા છંદ.

ન લખીશ નીતિ તજી માન તજી, ન લખીશ શબ્દ કિલષ્ટ મજી;
ન લખીશ જુક્તિ કરિ જૂઠ જરી, ન લખીશ ધર્મ નિજ દૂર ધરી.
લખ સત્ય કૃત હરિનાં હરખી, લખ પુણ્ય કામ જનનાં પરખી;
લખ દેશ કાજ ઉપદેશ ઘણો, લખ સંપ થાય જન જાત તણો.

ઇંદ્રવજ્રા વૃત્ત.

બેટી બહેનો પિતુ માત પાસે, જે બોલતાં બોલ બહુ લજાગે;
એવું લખે તે કદિયે અનીતી, રૂડા જનોની નહિ એવિ રીતી.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

અનીતિના શબ્દ અનીતિ માન, વાંચે વખાણે પણ માત્ર સાન;
જે સાંભળી લંપટ ચિત્ત ડોલે, સારા જનોના મુખમાં ન શોભે
કિવા તણા નિર્લજ જે કહાવ્યા, દોષી સભાના વળિ કામગાજા,
સારા જનો દો દરગુજ એવો, ખુલી થશે લંપટ હેત તેવો.

મનહર છંદ.

રસ નામ સ્વાદનું છે જાણે છે સંસાર સર્વ, જેમાં નહીં સ્વાદ તેને રસ નહીં જાણી
[illegible] [illegible] [illegible] તે કહે શૃંગાર રસ, પાપગામ બુદ્ધિ તે શૃંગાર ન પ્રમાણિ
[illegible] સુણી સજ્જનને ઉપજે કંટાળો ઉર, તેને કેમ રસ કરી વિશ્વમાં વખાણી
[illegible] ભોજનમાં [illegible] કડવાં હોય, અરીણુંનો રસ નહીં ભોજનમાં આણી
[illegible] રસ [illegible] રસમાં [illegible] સારો, જેનું નામ સબરસ સર્વ જનો જાણે
[illegible] રસમાં શૃંગાર રસ સરસ છે; જ્ઞાની મુનિ જન જેને વિવિધ વખાણે
[illegible] હોય સારો, હદથી વિશેષ હોયતો કંટાળો આણે
[illegible] ઝેર થાય, અધિક શૃંગાર રસ પણ એ પ્રમાણે

નીતિ વૃત્ત.

[illegible] કારી, [illegible] જગમાં [illegible] જાણનારી;
[illegible] લખાણ અનીતિ લખનારી.

દોહરા.

[illegible], [illegible] સ્વાદ; [illegible] વ્યસનની, વ્યસની ધરે [illegible]
[illegible] કરમાં છે [illegible] કર, હર વરસે [illegible]
[illegible] ખાય; [illegible] ખાવે કોલસા, પાન ખાવતાં [illegible]
[illegible] તમાખુ [illegible] થયું, સાગા [illegible]

[illegible]

[illegible] નહિ [illegible], [illegible];
[illegible] નહિ, [illegible].

નીતિ વૃત્ત.

[illegible], [illegible] પ્રગટ [illegible];
[illegible].

મનહર છંદ.

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

દોહરો.

[illegible]
[illegible]

[illegible]

ઇંદ્રવિજય છંદ.

સુંદરતો પંચ ગા ઉપરોકાજ, મંજરિ આંગણ આરતી સાજ્યો;
જો ગજરાજ દિસે અતિ ઉત્તમ, નિર્ગુનને ઉપયોગ ન આવ્યો;
અંદિ ફંદ ધર્યો ગજિદાર, પ્રહાર-ગતી અતિ દૂર ઉઠાવ્યો;
કાવ્ય કળા કદી મૂરખ પાસ, અમીરની આગળ શંખ બજાવ્યો.

મનહર છંદ.

ન તજ્યો ઘોર સુણી મોર બોલે જોર કરી, સ્વાતિ તણા બિંદુ શીપ ઝડપથી ઝીલે છે;
સાકર પ્રભાવે પદ્મ પ્રફુલ્લિત થાય, ચંદ્ર ચંદ્રિકાથી જેમ કુમુદની ખીલે છે;
અરથી જેમ લોહ ચંચળ તરત થાય, સુગંધીને સુંઘ જેમ સમીર હરી લે છે;
કહે દલપત તેમ કવિતાના શોખી જન, કવિતા સુણીને સાર સમજી લે છે.
સુંઘતાં સુગંધી વિષે સ્વાદ સમજી ન શકે, નકી શુન્ય નાસિકા છે એમ ઉર આણીએ;
સર્વ વસ્તુ દેખવા ન ઇચ્છે દલપતરામ, દુનિયામાં હતી શુન્ય જન એનો જાણીએ;
રીતી કથન કે રસીક હતાં રાગ કદી, સુણવા ન ઇચ્છે શ્રોત્ર શુન્ય તે પિછાણિયે;
સુ કવિતા રસથી ન રંજન હૃદય થાય, તે હૃદય શુન્ય એમ પ્રસિદ્ધ પ્રમાણીએ;
એક શહેરનો રાય કહે સુણો કવિરાય, ઘણા તમો જેવા અહિં કવિ ઘેર ઘેર છે;
તમારા મુલકમાં તો કવિયોનો ટોટો હશે, અહિં તો આ સમયમાં કવિ ટકે શેર છે;
કહે કવિ સુણો રાય સર્વ કવિ ટકે શેર, એવું આ સભામાં હોય એતો કાળો કેર છે;
ખાજાં ભાજી હતાં એક શહેરમાં ટકે શેર, આજ જાણ્યું એવું બીજું આપનું શહેર છે.

વસંત તિલકા છંદ.

જેને ન જાણ કદિ કોકિલ કાગ કેરું, તે કાગનું કદિ વખાણ કરે ઘણેરું;
જેણે સુણ્યા શ્રવણ કોકિલ શબ્દ સારા, તે કાગના સ્વર સુણી નહિ માનનારા.

દોહરા.

જેને જેનો સ્વાદ નહિ, તે તેને ન ચહાય; દૂપણ આપી દ્રાખને, કાગ લિંબોળી ખાય.
સાકર લાગે સર્વદા, મનુષ્ય માત્રને મિષ્ટ; કડવી તેને જે કહે, તેનું તન રોગિષ્ટ.
રે સાકર તુજને સઉ, નહીં કહે રસ હીણ; ભાદા કરે આમલી ભલે, તુજને તજી અરીણ.

મનહર છંદ.

શેલડી કહેછે સુણ ગર્ધવ આ સાકરને, શું થયું જો તારા જેવા આદર ન આપશે;
દેવે તેના સ્વાદનો તને ન અધિકાર આપ્યો, એથી અરિસ્યાથી એની આબરૂ ઉથાપશે;
તારો અંતે થશે તોલ ધમકશે ઢીલા ઢોલ, તારા બોલે બોલ બધા તુજને સંતાપશે;
આમયો બકે શું આમ કહે દલપત રામ; સાકર તો ઠામ ઠામ વિશ્વ વિષે વ્યાપશે.
પારણું રૂપાળું પણ જેને ઘેર પુત્રનો, અવાજ નહિ તો પછી તેને તેનું શું કાજ છે;

રાજ ચિન્હ રૂડાં પણ જેના તાબાગાં જરીયે, રાજ નહિં તો પછી તેને તેનું શું
લાયકીનાં લક્ષણનું લક્ષધા છે મૂલ પણ, લાજ નહિં તો પછી તેને તેનું શું કાજ
કવિતા સરસ પણ સાંભળવા તણી જો, ઈચ્છાજ નહિં તો પછી તેને તેનું શું.

દોહરા.

કદી ઊલૂક અનેક મળિ, કહે સૂર્ય નિસ્તેજ; પણ જાણો નિશ્ચે પડે અંતે જૂઠાં
તોળે ગુંજા તુલ્ય તો, હેમ ન થૈશ ઊદાસ; તારિ બરાબર ક્યાં થશે, ગુંજાની ગુ

મનહર છંદ.

અજાણ્યાને દિલ્લિના ઠગારા દસ બાર મળ્યા; લકડનાલાડુને વખાણ્યા ખૂબ
ભોળા જને ભોળવાઇ ખરીધા તે મોંઘા મૂલે; જાણ્યું સારા જનોને જમાડીશું ઉમ
ભાગીને તે જોયા જ્યારે લાકડાંનો ભૂકો ભાળ્યો; પલાળી કરેલા લાડુ ખાંડ તણા પ
જેના મૂખ આગળ મુકે તે થૂ થૂ કહી થુંકે, ધન ખરચેલું બધું ગયું ધૂળ મ

દોહરો.

થોડા જનો ઠગાય પણ, પ્રસિદ્ધ જ્યાં તે થાય;
લક્કડના લાડૂ પછી કોઇ ન લેવા જાય.

ઇંદ્રવિજય છંદ.

ફેરવિ રૂપ દગાથિ ફસાવિ, અરે નર અંતર ફોગટ ફૂલે;
છાનિ રહે નહિં છેક હમેશ, ખરે ખરિ વાત કદી પણ ખૂલે;
ભોળવિએ ભરમાવિ ભલે પણ, ભોળપણે ફરિથી નહિં ભૂલે,
કાગળ હાંડલિ કોય કરે કદિ, એકજ વાર ચડે પણ ચૂલે.

મનહર છંદ.

જેને જગદીશે નહિં વાણીનો વિલાશ દીધો, વાણી દીધી પણ જે ન જાણે જુદા રાગને
તેવાને તો કાવ્ય કળા અતિ ઉપયોગી નથી, કાંચન તે ઉપયોગી નહિં જેમ કાગને
મર્મ નહિં જાણે તેને ગંન તો સમાન બધું, બકરો બરાબર ગણેછે વન બાગને
સમજે શુણીને તેનું કવિતા ડોલાવે શીશ, નાદ મોરલીનો તે ડોલાવે જેમ નાગને.

દોહરા.

નીતિ ઉપર પ્રીતી વધે, કવિજન એવા કોય; ફાગ ફટાંણાં જોડિયાં, એવા પણ કવિ હોય.
તીર્થ નાહી વ્યભિચારી જન, સુનો કાગ કુકામ; ખર નાહી જેવું કરે, કીધું એવું કામ.
જૂદા જૂદા કામના, કવિયો જૂદા જાણ; ફૂલ મળે માળી ગ્રહે, સલાટ ધર પાષાણ.

કવિયોની વૃદ્ધિ વિષે.

મનહર છંદ.

દેવે દયા આણી મહારાણીજીના રાજ્યરૂપી, પર જન્મ પ્રેર્યાં તે પોતાનો ધર્મ ધારેછે

જે પંડમેં બહુ બાંહે. ઉ ત્તમ પંત, કવીશ્વર વીરજીના ગ્રંથથી સંગ્રહે;
વદા વિવિધ ભેદ પંડિત સમાન શોભે, તેથી ઉપી વાણી જાણું વસુધામાં ગ્રહે;
ઉ કલ્પતરાય બાગ આમ ઠામ ઠામ, કવિ રૂપી કમળ ઉપરે કહુકારા કરે.

દોહરો.

મોરે સંપ્યા મોરની; સુંખે અણી ભંડાર;
પણ કવિજન આ કાળના મળે ગણી ન શકાય.

ઉત્તમ કવિ વિષે.

જુતો કવિ મતિ અલ્પ છું, અને મિને અજ્ઞાન,
સજ્જન સુણો કહું, પણ કોની વાત.
પક્ષપાત વિણ જ્યાં સભા, ત્યાં પુસ્તકો ચરાય;
ઉત્તમ અધમ કવી તણી, તરત પરીક્ષા થાય.

દુમિલા છંદ.

વરતાય નહીં સતી સર્વ સમે, વરતાય સતી અતિ સંકટમાં;
રણ ભૂમિ ભયાનકમાંજ જણાય, સમર્થપણુ નર સુભટમાં;
સજિ નાટક જ્યાં શુભ નાગ કરાય, કળાય કળા નિરખી નટમાં;
કવિનો બદુકે દલપત કહે, સમજાય કવિત્ત સભા તટમાં.

દોહરો.

જ્યહ પક્ષપાતે નહે, બોસે નિર્લજ બોલ;
તેવિ સભાને તો ગણો, મર્કટ મંડળિ તોલ.

મનહર છંદ.

બાળક પીએ તો તેને જ્ઞાન બળ બહુ વધે, જુવાન પીએ તો છક ઉતરે જુવાનીનો;
વૃદ્ધ જો પીએ તો તેને હિંમત ને જોર વધે, ઉપજાવે અંતરમાં રસ સોજે આનીનો;
સતીઓ પીએ તો તેને સતનો મારગ ગ્રહે; સુધારસ સમ નારી મોટી અને નાનીનો;
સુ કવિતા કોઈને ન હોય અવગુણકારી. દોષ ન દેખાય જેમાં જરિએ નાદાનીનો.

શાર્દૂલવિક્રિડિત વૃત.

કીર્તિ કાવ્ય થકી ગાજે વળિ ગાજે પ્રીતી પ્રજાની ઘણી,
નીતીનો પણ બોધ શુદ્ધ કવિતા આપે અનીતી હણી;
આનંદામૃત કાવ્યના કથનમાં જ્ઞાતા જનોને જડે,
જે જાણે કવિતાની ચતુરિ સમજી તે બોધ તેને પડે.

મનહર છંદ.

મરાળ તો મોતી ચરે મોતીમાંજ માન્યું મન, બધો તેને અવર આહાર કેમ ભાવશે;

સાકર સદૈવ ખાવા ઇચ્છે છે સક્કરખોર, અન્યપર રૂચી કેમ થાય તેરગો આન
સુગંધનો ભોગી ભ્રંગ સુગંધનો સંગ તજી, ભમી જાય કેમ કહી કોઈ જો જ
કહે દલપત તેમ કવિતાના ભોગી જન, કવિતામાં નિજ લક્ષ લક્ષધા લગ.
ઘન તણો ઘોર સુણી મોર જેમ સોર કરે, સુ કવિતા સુણી જન વાહ વાહ બોલે
બાળક જુવાન વૃદ્ધ બુદ્ધિબળ અનુસારે, તત્ત કવિતાનું નિજ ચિત સાથે તોળે
પવનની લહેરથી પદ્મ પત્ર જેમ લળે, હૈયું જન તણું તેમ કવિતા હિંચોળે છે,
કહે દલપતરામ સરસ કવિતા સુણી, શીશ નર નારિયોનું નાગ જેમ ડોલે છે.

કવિની નમ્રતા વિષે.

દોહરો.

કવિના તર્ક વિતર્કથી, છેક અજાણ્યો હુંજ;
કવિ મુજને લોકો કહે, નામ માત્ર કવિ હુંજ.

છપય છંદ.

ક્યાં મણિ માણક મૂલ, મૂલ ક્યાં કોડી કેરૂં;
ક્યાં ગરૂડ ગતિમાન, અને ક્યાં ધાન્ય ધનેરૂં;
ક્યાં તૂતીનો નાદ, નાદ ક્યાં નોબત કેરો;
ઝાકળ જળ શા માત્ર, જ્યાં ઘન ચઢે ઘણેરો;
મતિમાન મહાન થયા કવિ,[1] કવિતા કરી નવી નવી;
એવા કવિયોની આગળે, કોણ માત્ર દલપત કવી.

મનહર છંદ.

ગોળ જાણે હુંજ ગળ્યો ખાંડ તેથી ખૂબ ગળી, ખાંડથી ખરેખરો તો સાકરમાં સારછે;
સાકર સરસ હોય દીસે જ્યારે દૂધ જેવી, દૂધ મીઠું દ્રાખ જેવું સારૂં તે શીકારછે;
ગુણ તણું ગુણવાન આણે કોણ અભિમાન, જોઇ જોઈ જો કરે વિવેકનો વિચાર છે;
કહે દલપત રામ સાંભળો સાહેબ સર્વ, એક એક થકી એમ ઉત્તમ અપારછે.

દોહરો.

શકિત નહિ શણગારની, તો સજીએ સંતોષ;
પણ પેખીને પારકા, શિદ કરિએ અફસોસ.

વસંતતિલકા છંદ.

રે ભ્રંગરે[2] અંગ તુજને પ્રભુ પાંખ આપી, તું કેમ એમ હરિયો સ્થિર થૈ તથાપિ
શકિત સમાન કરણી કરવી તપાશી, મોટાનિ શકિત નીરખી ન થવું નિરાશ

૧ કવિ પ્રેમાનંદભટ અને સામળભટના જેટલી કવિતાશક્તિ મારામાં નથી; તેમજ બીજા પણ સર્વે કવિયોનો હું દાસછું. ૨ ભમરો.

અમૃતધ્વની છંદ.

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] કવિતાનું [illegible];
[illegible]
[illegible] કવિતા, સજ્જનો [illegible].

દોહરા.

દુર્જનની નિંદા કરે, એ દુર્જનનો સ્વભાવ;
સજ્જન કે તે નિજ રીતે, એનો નહીં ઉપાય.
કદિપિ ઉપાડિ જલધિ સ્થળ, [illegible];
તદપિ નારંગ [illegible], સજ્જન કરશે માફ.
ખેતરમાંથી ખેડૂઓ, જો કણ લેજે ખોઈ;
તપાસ રાખે તોય પણ, રહે કાંકરા કોઈ.
તેમજ ગુર્જ કવિતા વિષે, દિસે જો કંઈ દોષ;
સુધારિ લેજો સજ્જનો; કરે ન ધરશો રોષ.

ભુજંગી છંદ.

અહો સજ્જનો આ રચ્યું રસાળી, ભારે પાનને ગુચ્છ તોરા સુવાસી;
પછી તે ધરૂ જોર દે આપ પાસે, પ્રેરો આપનો પામવા પ્રેમ ભારી.
કરો ડોક લાવી કૃપાથી સ્વિકાર, ગુચ્છો સદા આપને આપનાર;
સદા આપના ભેજને શીર પાષો, મને ભેટમાં આપનો પ્રેમ આપો.
વળી તે વિષે જે જવાહીર જાણો, વિશેષે કરી મન એનું વખાણો;
ધરો કંઠમાં તે કરી સારી માળા, સભા મધ્ય તો શોભશો થૈ કૃપાળા.

---

૧ કવિતા.

ગુજરાતી ભાષા વિષે.

શાર્દૂલ વિક્રીડિત વૃત્ત.

ગીર્વાણું સંસ્કૃત દિસિને વાદૃવિશે, અને તણ ભવિને;
ભાષા સોરઠની૧ છતાંપિ-ભજવા, શિક્ષા કહી સંતે,
જે શિક્ષા સંબધે પ્રમાણું ગણું છે, શીખ્યા વાણીપરે;
તે ભાષા ગુજરાતિ ગેય ગુંજને, ભાષી રૂપી ઈશ્વરે.
જે ભાષા 'નરસિંહ' નાગર કરી, શોધી ભલી સત્ત્વએ;
પ્રેમાનંદ ભટે વખાણિ વાતી, ભાષી ભટે વલ્લભે;
દેવીદાસ, મિઠો, અખો, પ્રિતમ ને, સંખ્યા મિષ્ટ ના ગણે;
કૃષ્ણ ને રણછોડ દાન, રઘુએ, શોભાવિ છે સામળે,

મનહર છંદ.

ને ભાગવત રચેથી છે રામાયણ, રેવાખંડ શંકરપુરાણ પણ સારાં છે;
જ્યોતિષને વેદાંતવાદ વારતાઓ; નાગરી નારીના ગીત સીત સોરનારાં છે:
જે જનીઓના રાસમાં કચાશ નથી, પ્રેમ ભરી ગરબિયો ને પદ પણ પ્યારાં છે;
નિરખો મને ભલી ગુજરાતી ભાષા, ચારે શણગારે જેનાં અંગ શણગાર્યાં છે.

ઇંદ્ર વિજય છંદ.

આજ ગિરા ગુજરાતિ તને, અતિ શોભિત હું શણગાર સજાવું;
જ્ઞાનિ પાસ વખાણ કરાવું, સુણી જનમાં તુજ કિર્તિ ગજાવું;
ભારતમાં વિષે વિવિધ ભાતનિ, માનવતીતણું માન તજાવું;
દેશ વિષે દલપત કહું, ભગિની, તુજ જો ભલિ ભાત ભજાવું.

મનહર છંદ.

પ્રભુની સહાયતાથી પાર પાડી શકું, સંપુરણ જોઈએ સ્વદેશીની સહાયતા;
જ્ઞાન મંડળ મળીને ગરૂ એજ કામે, ચિત્તમાં ધરીને નિજ ભાષાની ચહાયતા;
ને અનેક ગ્રંથ સુધારો વધારો કરે, નિશ્ચળ થઈને નિત્ય આપશે જે ન્યાયતા;

---

१. यथा सौराष्ट्रिका नारी, " अराँ " इत्यपि भाषते ॥
एवं रंगं विजानीयात्, खे " अराँ " इव खे दया ॥१॥

અરેપરૂં એનું અનેક વચન અરાંપરાં થાય છે; ને શબ્દ સોરઠની લોકો સારી લટકથી બોલે છે એવી લટકથી दया, मया, આદિક સંસ્કૃત શબ્દો બોલવાની શીખામણ એ શ્લોકમાં દીધી છે, એ શ્લોક પાણિનિય શિક્ષાનો છે. ૨. સરસ્વતિ.

શંખધારી છંદ.

અતી પ્રેમ આણી, વદુ એવિ વાણી; સભાના સમાજી રૂદે થાય રાજી.
વળી કાવ્ય વાંચે, પ્રજા કોઇ માંચે; મને મિત્ર માને, બહુ એજ બાને.
ઉરે પ્રેમ આણે; વિશેષે વખાણે; ગણી લાભ લીજે, રમાંનાથ રીઝે.
અતી એજ આશા, ભણું ભાવ ભાષા; જુગો બુદ્ધિ જેવી, ઉડે ઉક્તિ એવી.
તથા વિશ્વત્રાતા, દિસે બુદ્ધિ દાતા; પુરી સૂજ પાડે, સુરસ્તો સુજાડે.
ભલા છંદ ભાસે, રૂડા તો રચાશે; નથી બોલનારી, મહા શક્તિ મારી.
ગણો અલ્પ જ્ઞાની, સજુ યુક્તિ શાની; ચડયો કાવ્ય ચાળે, દલ્યો એજ દાળે.
પુરા પંડિતોની, કવિકોવિદોની; ભલાઇ ભણું છું, ગુરૂ હું ગણું છું.
સ્તવું નમ્રતાથી, સુણો સુજ્ઞ સાથી; લખ્યું વાંચિ લેજો, દયા ભાવ દેજો.
રખે રીસ રાખો, ચિતે સ્વાદ ચાખો; સજો સો સુધારો, વિપત્તી વિદારો.

દોહરો.

નિજ રૂચિ સમ આ ગ્રંથનો કરે લોક ઉપયોગ;
તે વાતે મુજને કશો, નથી હરખ કે શોગ.

મનહર છંદ.

પાંસડી બનાવનારે પાઘડી પ્રબંધ રચી, પછી કોઇ સારો કહે સુરતી આકરને
કોઇને ચંડાવી ચંક દક્ષણીનું ડોળ ગમે, કોઇ કચ્છી ચાંચથી શોભાવે શણગારને
કોઈ મારવાડી કે મેવાડી ઘાટ સારો માને, ગમે ગૂજરાતી વળી કોઇના વિચારને
જેને જેમ ફાવે તેમ ઠરે દલપત કહે, નહિ રાગ દ્વેશ પાઘડી બનાવનારને.

મુખ્ય શ્રોતા વિષે.

મનહર છંદ.

ચિત રૂપી ચોવટામાં કાવ્યની દુકાન કરી, પછી તે દુકાનનો દુકાનદાર હું ઠરે
નીતિ તણી રીતિ તથા પ્રીતિ પરિશ્રમપર, સારો સારો માલ એવો શોધી શોધી સંઘ
આહકોની શોધ માટે ગામ ગામ ઠામ ઠામ, દેશને વિદેશમાં વિશેષ વાર હું ફ
કહે દલપત મારી કવીતાનો કયાસ કરી, સોદાગર ફારબસ સાહેબે સોદો ક
ભાવનગરનો ભૂપ મારી કવીતાનો ભોગી, રાઓળ વિજ્યસિંહે સાંભળી સચેત
સર આનરેબલ જુવાનસિંહ મહારાજ, ઇડર અધીપતીએ હૈયે ધરી હેતથી
વઢવાણ નાથ મહારાણા રાયસિંહજીએ, સાંભળી વળી તે સ્નેહ વિશેષ સમેત
જુનાગઢના નવાબ સર મહાબત ખાને, સનમાન પૂરવક સાંભળી સંકેતથી

ગુજરાતી ભાષા વિષે.

શાર્દૂલ વિક્રીડિત વૃત્ત.

શોધ્યું અમૂલ લિપિને બહુવિધ; અતિ નષ્ટ નવીન;
ભાષા સૌરાષ્ટ્રી[1] ભ્રષ્ટાપિ અનુપા. લિપિ કરી ભાષે.
તે લિપિ સર્વે પ્રમાણ ભજિ છે, ગીર્વાણ ન જોઈએ;
તે ભાષા ગુજરાતિ ભક્ત ભુવને, આવી રૂપી રીતે.
જે ભાષા નરસિંહ નામક હતી, પ્રીતી કવી ભૂષણ:
પ્રેમાનંદ વડે વખાણિ વધતી, આણી અરે વલ્લભ;
દેવીદાસ, ગિરિ, અખો; પ્રિતમ તે, અંબા નિમ્ન વા મતે;
ભૂમિ તે રણછોડ; દાન, દયારામ, ઘીરાણી છે નામ તે.

મનહર છંદ.

હરિ ને આમંત્ર વલી છે રામાયણ; રેવાખંડ, સંકરપુરાણ પણ સારી છે;
કંઈ જ્યોતિષને વેદાંતવાદ વાતનાઓ; નાગરી નારીનાં ગીત ગીત ચોરાસી છે;
જોડવા જેજ ભલીઓનાં રાસમાં કવારા નથી, પ્રેમ ભરી ભક્તિ ને પદ પણ પ્યારાં છે;
ભારતીનો[2] ભેદ મનેં જાણી ગુજરાતી ભાષા, સારે સુણાવે જેના ભાગ સાગ્રાણી છે.

છંદ વિજય છંદ.

ઓ નૃપ ગુર્જરાતિ તને, અતિ શોભિત તું શણગાર સજ્યું:
જામુનિ પાસ વખાણ કરાવું, ગુણી જનગાન તુજ કીર્તિ ભજ્યું:
ભારતવર્ષ વિષે બિરિ ભારતિ, ભાનવતીત્તણું માન તજ્યું:
દેશ વિષે દલપત કહે, સમજો, તુજ ને અધિ ભાનુ બજ્યું.

મનહર છંદ.

પણ પ્રભુની સહાયતાથી પાર પાડી શકું, મંગુરાજ જોહ્મણે સ્વદેશીની સહાયના;
વિદ્વાન મંડળ મળીને ગડ એ કામે, ચિત્તમાં ધરીને નિજ ભાષાની ચહાયતા;
ગુણને અનેક ગ્રંથ સુધારો વધારો કરે, નિશ્ચળ પદ્મને નિત્ય આપશે જો ન્યાયના;

---

૧. यथा सौराष्ट्रिका नारी, " अराँ " इत्यभि भाषते ॥
एवं रंगे विजानीयात्, खे " अरां " इव खे दया ॥१॥

આરંપરું એનું અનેક વચન આરાંપરાં થાય છે; તે શબ્દ સોરઠની બીજો સારી લટકથી બોલે છે એવી લટકથી दया, मया, આદિક સંસ્કૃત શબ્દો બોલવાની શીખામણ એ શ્લોકમાં દીધી છે, એ શ્લોક પાણિનિય શિક્ષાનો છે. ૨. સરસ્વતિ.

કહે દલપતરામ તોજ થાય પુરૂં કામ, એ વિના તો અન્ય નથી સુજતી ઉપાયતા
એક હાથથી તો નહીં તાળી પણ પડી શકે, બની શકે કેમ કારીગરી મોટા કામની
માટે વારે વારે હું વિદ્વાનને વિનંતિ કરૂં, તત્વ જાણનારા મારા દેશીઓ તમામની
મમતા ધરીને તન મન ધન તેમાં જોડી, ગાય ગુજરાતી ગીરા પ્રજા ગામે ગામની
સ્વદેશી ભાષાનો એમ સુધારો વધારો થાય, દીલની આશા તો પુરે દલપતરામની

એક રાજાએ પુછેલા પ્રશ્નનો ઉત્તર.

મનહર છંદ.

સ્વદેશ સુધારવાની સભાનો છું સભાસદ, સુબોધક સજ્જનોના સાથમાં સામીલ છું
ચૌટામાં લુંટાણી ગહારાણી ગુજરાતી વાણી, જાણી તેનું દુઃખ ઘણો દીલગીર દીલ છું
હિંદીને મરાઠી હાલ પામીછે પ્રતાપ પ્રૌઢ, સ્વદેશી શિથિલ રહી તે દેખી શિથિલ છું
કહે દલપતરામ રાજા અધિરાજ સુણો, રૂડી ગુજરાતી વાણી રાણીનો વકીલ છું

સ્વાત્મા પ્રતિઉકિત.

દોહરો.

વાણી ગુજરાતી રૂડી, રાણી જાણી આજ;
તું વજીર તેનો બની, કર તેનું શુભ કાજ.

મનહર છંદ.

અરે જીવ હિમત ધરીને મોટી મજે કર, વજીર સમાન જ્ઞાન દોલતના ભરથી
શંકરના સ્વામી તણું જે જન સ્મરણ કરે, થવાનું હરેક તેની દયાની નજરથી
રિદ્ધિ સિદ્ધિ તણા ધણી ઉપર જો પ્રેમ ધર, તો તને મળશે પ્રેમ તે ધરણીધરથી
નીતિમય માપ વાળું સ્નેહથી જો કાજ સજ, સરે તુજ કાજ મતી મળે તેના ઘરથી

દોહરો.

એજ અર્થ ફરિથી કહું, જો સૌને સમજાય;
મંગળીક શુભ સાથીયો, પગરણમાં પૂરાય.

ઇંદ્રવિજય છંદ.

રે કર જીવ મજે ધરિ હામ, મહા રિધ જેમ વજીર કરે;
રે જન યાદ કરે હરનાથ, થનાર હરેક દયા નજરે;
રે ધર પ્યાર ધણી રિધ સીધ, ધરી ધરિણીધર પ્યાર ધરે;
રે સજ કાજ નીતિમય માપ, પમાય મતી નિજકાજ સરે.

⁑ ભર-જથ્થો.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

૧ [illegible]

સુબોધક વિવિધ કાવ્ય.

તારામંડળ.

મનહર છંદ.

તારા અશ્વનીના ત્રેણ ત્રેણ તારા ભરણીના, કૃતિકાના છછે પાંચ રોહીણી વખાણીએ
ત્રેણ મૃગશીર તણા આર્દ્રાનો એક એવો, પુનર્વસુ ચાર ત્રેણ પુષ્યના પ્રમાણીએ
અસ્લેશાના પાંચ પૂરા માનીએ મઘાના પાંચ, પૂરવાના જોડ જોડ ઉત્તરાના જાણીએ
પંઝાના તો પાંચ ચિત્રા સ્વાતી તણો એક એક, ચાર વિશાખાને અનુરાધા ઉર આણીએ
તારાતો જેષ્ટાના ત્રેણ મૂળના અગ્યાર સાર., પૂરવા ઉત્તરાશાઢા બબે પૂરા પેખિયે
અભિજીત તારા ત્રેણ ત્રેણ તારા શ્રવણના, ધનિષ્ટાના ચાર શતભિશાના સો દેખિયે
પૂરવા ઉત્તરા ભાદ્રપદના પલંગ જેવા, બબે મળી ચાર પાયા જેવાં જાણી લેખિયે
રેવતી બત્રીશ એવી રીતે અઠાવીશ જોઇ, જતાં થોડી રાત રૂડા અંતરમાં રેખીયે
તુરંગનું તુંડને ત્રીકોણછે સજાયો સારો, ગાડી મૃગ મસ્તક મણી તણે પ્રકારછે
ગૃહાકાર બાણાકાર ચક્રને મંદિરાકાર, પલંગના પાયાસાર બે મળીને ચારછે;
પઝો મોતીને પ્રવાળ તોરણ બળદ તેવો, કુંડળ કેસરીપુછ ગંચક આકારછે
કરીદંત ત્રીકોણ ત્રીપદ તથા ઢોલકીછે, ચાળણી ચોપાયા જોટે મૃદંગ સુચારછે
કૃતિકા રોહીણિ અને પુષ્ય અશ્લેપાને ચિત્રા, શ્રવણાદિ ત્રણ રેવતી તે મધ્ય ચારીછે
અશ્વનિ ભરણી મઘા ફાલ્ગુનિ બે સ્વાતી તથા, વિશાખા બે ભાદ્રપદ ઉત્તરે ઉતારીછે
મૃગશીર આરદ્રાને પુનર્વસુ હસ્ત અનુરાધા જેષ્ટા, મૂળષાઢા દક્ષિણમાં ધારીછે;
નવ મધ્યચારી છે ને નવછે ઉત્તર ચારી, દક્ષિણચારીછે નવ સૌની શોભા સારીછે

સૃષ્ટી દેખાવ.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

ચકોરને ચિત્ત ઉમંગ વાધ્યો, કુમુદની એ પણ સ્વાર્થ સાધ્યો;
નવો થતાં જેમ પતિ પ્રજાનો, પામે પૂરો હર્ષ નવા પ્રધાનો.
શોભા ધરી કંજ* સમૂહ કેરી, કુમુદની શોભિ રહી ઘણેરી;
શ્રીમંતના જેમ ગરીબ થાય, ગરીબ શ્રીમંત બન્યા જણાય.
ઝાડો તણાં પત્ર દિસે ઉદાસી, જાણે રવી તેજ વિના નિરાશી;
શોખી નરો નાચણિયો નચાવે, કોઇ રમૂજી રમતો રચાવે.

* કંજ—કમળ.

કોઈ મિષે મદ બતાવે બોળા, કોનું સુશીલ અવિવેક લેખા;
કોઈ કૃષા ચિંતન તો કરેછે, પણ તદ્દ ધ્યાન ધરે ધરેછે.
વેળા કવેળા સુખ દુઃખ કાળે, મર્યાદનો ધર્મ કદી ન ટાળે;
ખરૂં કરેમાં પ્રતિબિંબ જેવું, સાચે કહું વર્ણન શુદ્ધ તેવું.
દયાળુ વિશ્વંભર વિશ્વપાળ, સુરાજ રાખો અવિ સર્વ કાળ;
સુણી રહેશે સ્વજન કામ કાજે, આશીશ દીધી દમપત્તરાજે.

વર્ષાદ આવવાનાં ચિન્હો.

શાલિની વૃત્ત.

ઉંદા લેને કીડિયો નીકળીછે, ટોળે ટોળે એકઠી તે મળીછે;
જાણે એતો લોકને ધૈર્ય દેછે, વૃષ્ટી થાશે એમ તે સૂચવેછે.
પક્ષી મોંડમાં ચુંપેલા ઘાસ માળા, લોકો જાણે વૃષ્ટિના એજ ચાળા;
કાચિંડાને રંગ રાતો ચડયોછે, કે તું પત્રી વૃષ્ટિની લાવિયોછે.
કાચ કામે દેડકાં શુભ પાડે, લોકોને શું ધૈર્ય એતો પમાડે;
મીઠા કેરા પાત્રમાં થાય પાણી, લોકે લીધું વૃષ્ટિ થાવાનું જાણી.

વસંતતિલકા વૃત્ત.

ખાંખો કરી ચકલિયો રજ અંગ નાંખે, જાણે નિમજ્જન કરે નિજ અંગ ચાખે;
એવે મિષે મનુષ્યને મન ધૈર્ય દેછે, વૃષ્ટી થવાનું શુભ કારણ સૂચવે છે.
જાણ્યું થયું મિલન ભાસ્કર કર્ક રાશી, છે કર્ક જાત જગમાં જળના નિવાસી;
જેવો સુસંગ કરશે, શુભ તેવું કામ, એવું વિચારી જન લે મનમાં વિરામ.

ઇંદ્રવજ્રા છંદ.

જોયા વળી આભ જણાય રાતો, વર્ષાદ આવ્યાનિ નિશાનિ ચાતો;
ઇંદ્રે કર્યો ઓચ્છવ હોય રૂડો, આકાશમાં જેમ ગુલાલ ઉડ્યો.
આકાશમાં સુંદર મચ્છ તાણ્યો, જોતાં હવે મેઘ સમીપ જાણ્યો;
શું ગ્રીષ્મના સામું ધનુષ તાણ્યું, નસાડવાને ઉર વૈર આણ્યું.
ઊંચી જગોએ વનમાં ટિંટોડી, ઇંડા મુકે તો નહિ વૃષ્ટિ થોડી;
શું એટલે સુધિ થવાનું પાણી, ઇંડા-મુકયાં હોય ભવિષ્ય જાણી.
જો વીજળી આ ઝબકે ઈશાની, તે અથ વર્ષાદ તણી નિશાની;
જાણે પણ ઇશ્વર દેરિ કરી, તેથી થશે વિશ્વ વિષે સુ વૃષ્ટી.
જો ચંદ્રને આ જળનું કુંડાળું, આકાશમાં આજ દિસે રૂપાળું;
વાડી રહી સર્વ સુખી-પુરી છે, અહાહ શું મેઘ નૃપે કરી છે.

વેપારિ વીદેશ થકી વળે છે, કુટુંબને આવિ સુખે મળે છે;
જાણે સુણી બે લડનાર રાજા, સંભાળ લીધી ઘર કેરિ આજ.

વસંતતિલકા વૃત્ત.

આકાશ સ્વચ્છ નથિ કાંઇક શાગતા છે, તારા શશાંક ગણ સ્વચ્છપણું તજ્યા છે;
જાણે વડા નરપતી તણિ વ્યાપિ છાયા, ઝાંખ પડી અવાર ભૂપતિઓ દબાયા.
જો ઘંટનાદ બહુ દૂર સુધી સુણાય, ઉંડાણથી નિકળતો સ્વર સૂક્ષ્મ થાય;
જાણે થયું અશાન તાંબુરનું ગવૈયો, તેથી ઝિણો સ્વર ઉઠ્યો મન ધારિ લેઓ.
શંગારતા જન જુઓ વળિ છાપરાંને, માંડ્યા નવીન ઘરને ઝટ ઢાંકવાને;
જાણે પધારે નરપતી પુરમાં પધારે, શોભાવવા પુર વિશેષ ઘણા સુધારે.

દીવાળી.

માલીની છંદ.

અધિક હરખ આપે આજ આવી દિવાળી, જન ઘર શણગારે વસ્તિ દીપે રૂપાળી,
મધુર સ્વર સુવાજાં મંડળીમાં બજાવે, જગપતિ ગુણ ગાઈ ભાવ રૂડો જણાવે.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

ઝિણો મુરેશો શણગાર સાજી, ફરે હરે અંતર થાય રાજી;
જાણે પ્રભુની બહુ પ્રીત જામી, પ્રજા નવો શું શિરપાવ પામી.
શોભા રૂડા આગળ ચોક પૂરે, ખડી ગુલાલે હળદી સિંદૂરે;
લક્ષ્મી નહીં શું ઘરમાં સમાઈ, આવી દિસે આગળ ઉભરાઈ.
કરોઈ ખાડે ફળ ચાસણીનાં, બની ઠની ભાત જુદી ઘણીનાં;
દીસે દિસે થાટ ઘણા રૂપાળા, જાણે કરે ઈશ્વર કૃત ચાળા.

માલિની વૃત્ત.

સ્વચ્છ સરસ નિરખ્યાં જેમ શોભે નવીન, સરવ ઉપરિ ઓપે આજનો શ્રેષ્ટ દીન;
ઘર ઘર પ્રતિ દીસે દીપની દીપ માળા, અવનિ કરતિ લાગે વ્યોમના જેમ ચાળા;

ઉપજાતિ વૃત્ત.

જુઓ બની બાળક કેરિ ટોળી, જોઈ રૂડેમાં જન થાય રાજી;
જોતાં દિસે બાળકિ ખેલ આસો, ઓહોજ છે આ જગનો તમાશો.
કોઈક [illegible] બાળ કરે છે, જાણે ઉગ્યું કંચન ઝાડ તો છે;
[illegible] દિસે [illegible] કરે છે, [illegible] ઘણી ભાત પુરી કરે છે.
[illegible] છે [illegible] નામે [illegible];
[illegible] જનોમાં [illegible].

આકાશમાં કીર્તિ અરે ફેલાય, તારા ભારે ને નિરંપા બનાવ;
સઘળું બન્યું આજ નહીં ચડાવ્યું, તારા નસીબથી હસ ખાડિ સાચવ્યું.
પ્રભુ ભુલો પામ્યું ગવર્નરિયાળી, બોલે કાથી ને ખબ છે કશાની;
એ ઓલિ હીનેજ અપેર વાત: તો સૂર્યની પ્રકાશ કોણ વાર્ત.
ફેરાફિયા ને બહુ કામ છૂટે, તેથી કરેલા પર સાબિત પૂરે;
આનો આકાર ભિન્ન થયો છે; ખનૂનિને આદર કાગળમાં છે.
વળી પુસ્ત સાદર પાને લેખો, નામાં નવાં જૂના પ્રમાણિ જેવો;
દેશાગણોમાં આનંદ થાય, જેનો દિલે હર્ષ ઘણો જણાય.

નવા વર્ષ વિષે પ્રભુસ્તુતિ.

દોહરો.

નૃપ વિક્રમના શકતણું, બેઠાયું નવું વર્ષ;
આપો પ્રભુ આ વર્ષમાં, હર્ષ અધિક ઉત્કર્ષ.

ભુજંગી છંદ.

અહોનાથ હેને હવે હાથ ઝાલો, પ્રભુ પારદિ પ્રેમનો પૂર્ણ પ્યાલો;
કૃપા દૃષ્ટિથી પુષ્ટિ દૈ કષ્ટ કાપો, નવા વર્ષમાં હર્ષ ઉત્કર્ષ આપો.
જરૂને રોગ ને દોષ સર્વે જનોના, તથા તાપને ત્રાસ નાશો તનોના;
બધી બીક ટાળી મટાડો બળાપો, નવા વર્ષમાં હર્ષ ઉત્કર્ષ આપો.
પ્રજા સર્વ સંપી વસે હૈ સુખાળી, દશે દીશમાં નિત્ય દેખે દિવાળી;
જપે તાહરા નામનો સર્વ જાપો, નવા વર્ષમાં હર્ષ ઉત્કર્ષ આપો.
સદા વસ્તુ સર્વે મળો મૂલ સસ્તે, રહો શુભ શોભા બની સર્વ રસ્તે;
ઉગે ગાળિયે છત્રની છાપ છાપો, નવા વર્ષમાં હર્ષ ઉત્કર્ષ આપો.
મહીમાં બધા વર્ગને મેઘ માગ્યા, રહે લાભ ને લક્ષમાં લોક લાગ્યા;
જનો અંગમાંથી મટીને ઉતાપો, નવા વર્ષમાં હર્ષ ઉત્કર્ષ આપો.
વિદ્યાનો અહનીશ વાજીત્ર વાગો, ભલા લોકની ભ્રાંતિને ભીતિ ભાગો;
સ્થિતી સારીમાં સર્વને સ્થીર સ્થાપો, નવા વર્ષમાં હર્ષ ઉત્કર્ષ આપો.
દિના નાથજી દ્રવ્યની છૂટ દેજે, બધા લોક લાખો તણો લાભ લેજે;
પ્રજાનાં પ્રભો પંકજે સર્વ પાપો, નવા વર્ષમાં હર્ષ ઉત્કર્ષ આપો.
સુખે સંપડાવે શુ લેઈ સમૃદ્ધી, વળી વંશની આપજે આપ વૃદ્ધી;
લક્ષ્ણે ભલા પુત્રને લાડ બાપો, નવા વર્ષમાં હર્ષ ઉત્કર્ષ આપો.
દઈ દૂધ ઘી ગોળને ખાસ ખેતા, મળે અન્ન મૂલ્યે ઉદે થાય એવા;

અને અન્ન સસ્તાં મળે માંહિ આપો, નવા વર્ષમાં હર્ષ ઉત્કર્ષ આપો.
સુખી રાય રાણા પ્રજા સુખ પામે, જનો મધ્ય આનંદ આનંદ જામે;
વળી સર્વ સંસારમાં સૂખ વ્યાપો, નવા વર્ષમાં હર્ષ ઉત્કર્ષ આપો.
રહો ક્ષેમ માનુષ્યને ઢોર જાતે, ક્ષિતી મધ્ય ખૂટે નહીં અન્ન ખાતે;
તમો પાર ઉતારજો તારિ ત્રાપો, નવા વર્ષમાં હર્ષ ઉત્કર્ષ આપો.
કીધી પ્રાર્થના તે પ્રજા લોક કામે, રૂડી રીતથી આજ દલપત્તરામે;
શુણીને પ્રભુજી કરો આપ શાપો, નવા વર્ષમાં હર્ષ ઉત્કર્ષ આપો.

દોહરો.

હર્ષ અધિક ઉતકર્ષદો, સુખ સુર લોક સદર્ષ;
વરિત તણા આ વર્ષમાં, અવગુણ થજો અદર્ષ.

ફેરફાર થવા વિષે.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

કુંભારનું ચક્ર જુઓ ફરેછે, દષ્ટિભણી ભાગ જુદો ધરેછે;
ક્ષણે ક્ષણે આ જગમાં લગાર, થતો દિસે તેમજ ફેરફાર.
પૃથ્વીતણી નિત્ય ગતી વિચારો, જેથી નિશા વાસર છે થનારો;
ક્ષણે ક્ષણે થાય નવો પ્રકાર, થતો દિસે તેમજ ફેરફાર.
રવી ઉગીને ચઢતો જણાય, સાંજે જુઓ તે વળિ અસ્ત થાય;
સ્થિતી જણાતી બદલે અપાર, થતો દિસે તેમજ ફેરફાર.
જે જે ચિજો આ નજરે જણાય, ક્ષણે ક્ષણે કાંઇક તે ઘસાય;
અંતે પછી નાશ નકી થનાર, થતો દિસે તેમજ ફેરફાર.
જે ચાલતા કે સ્થિર જીવ જામે, વધી વધીને પરિણામ પામે;
પછી થવાનો ક્ષિણતા વિકાર, થતો દિસે તેમજ ફેરફાર.
પૃથ્વી વિષે જે બહુ પર્વતો છે, થતા દિસે તે પણ માપ ઓછે;
વિદ્વાન જાણે મનમાં વિચાર, થતો દિસે તેમજ ફેરફાર.
વડી વડી જે નદિઓ વહેછે, તે સર્વદા ઓછિ થતી રહેછે;
સદૈવ ચાલે નહિ એકકાર, થતો દિસે તેમજ ફેરફાર.
સમુદ્ર પાછો હઠતો જણાય, કોઇ સ્થળે તે વધતોજ જાય;
જ્યાં પૃથ્વિ છે ત્યાં જળ કોઇવાર, થતો દિસે તેમજ ફેરફાર.
જ્યાં વસ્તિ છે ત્યાં વન છે થવાનું, અરણ્યમાં પૂર થશે પ્રજાનું;
બની રહે ઉજ્જમ ત્યાં બજાર, થતો દિસે તેમજ ફેરફાર.

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

દોહરા.

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

જેના પ્રતાપથી વધી, વિદ્યા કળા વિશેષ, ઉત્તમ ગાએ પ્રસરી ઘણી, દિને સુખી આ દેશ.

રાજ્ય પ્રશંસા.

મનહર છંદ.

આદિત્ય ઉદય સમ અંગરેજી રાજ થયું,† વિવિધ વિદ્યા ભણવા સાધિયા વિદ્યારથી;

---

* પેરશના એટમાં.

‡ કાસકાના છોડને કેળવતાં કેળવતાં તેની શેલડી થાય છે; અને શેલડી ઉતરી જાય તો પાછો કાસકો થઈ જાય, અને બોયરીંગણીના છોડની સુધરતાં સુધરતાં વંતાકડી થાય છે; તેમજ ઘઉં ડાંગર વગેરે અનાજ પણ કેળવવાથી સુંદર થયું છે, અને ઉતરી જાય તો પાછું ઘાસ જેવું થઈ જાય, તેમજ માણસ પણ જંગલી જાતીમાંથી કેળવાઈને ઉત્તમ થાય છે, અને ઉતરી જાય તો કેટલીએક પેઢીએ જંગલી જેવું થઈ જાય.

† અંગ્રેજની કંપની ઈ૦ સન ૧૬૦૦મા સૈકામાં વેપાર વાસ્તે આવી અને અમલે મુંબાઈ ૧૬૬૨ માં અને અમદાવાદ ૧૭૮૦માં છતી લીધું.

અનેક પ્રકારના ધર્મ લાગ્યા લોક શક્તિ, ધારી કર્મ ક્રિયા કરે લોક હરખારથી;
ત્રાસ ગટયો તસ્કરનો લોકો ખુલ્લાં દ્વાર મુકયાં, ખાય પીએ સુખે સુએ વિગરે સુખારથી;
બાગ બંગલા બનાવે ભોગવે વૈભવ ભલા, પુન્યકામ કરણી પુન્ય કરે પરમારથી;
ઢોર ચોર ઘુવડ તો ઘરમાં ઘલાઈ રહ્યા, ઘાતક તે ઘાત ભૂલ્યા ભૂલ્યા રીત રાતની;
ધનહીન ધનવાન ધીમે ધીમે ધંધે ધાયા, ધૈર્ય ધરી ધાક તજી કંપની કરતીની;
કમળ સમાન મુખ કમળ આગળ ફૂલ્યાં, સમળી શીતલ થૈ અશુભ ગુપતાતની;
ભાનુ શો ભભકદાર ભાળ્યો અંગરેજ ભૂપ, ભાગો ભલી ભૂમિ ગધ્ય શોભા ભલભાતની.

દોહરા.

નૃપ રૈયતને લૂટતા, વળિ તસ્કરની જાત, વાડ ખેતરો ખાય ત્યાં, વનચરની શી વાત?
કેમ સુજે વિદ્યા કળા, પ્રતિદિન જ્યાં ગભરાટ; વરૂઓ જ્યાં વિંટી વળે કેમ સુજે શુભવાટ.
કોઇ દવાખાનાં કરે, કિતાબખાનાં કોઈ; ઉલટ વધી શુભ કામની, એક એકનું જોઈ.
વસ્ત્ર બોળિયે રંગમાં, તેવો લાગે રંગ; અસર થઈ અંગ્રેજની, તેમ પ્રજા નૃપ અંગ.
રાજકુમાર ભણાવિયા, કર્યા અધિક હુશિયાર; સુખ રસ સિંચ્યો મૂળમાં, ઉત્તમ એજ પ્રકાર.
વિસર્યા વિક્રમ ભોજ નૃપ, વિસર્યું રઘુકુળ રાજ; થયું ન થાશે નહીં, એવું રાજ્ય છે આજ.
કર્મ કરે તે ભોગવે, સર્વ ભિન્નને સૂખ; કુકર્મ જગણો કર કરે, ડાગાને નહિ દુઃખ.
એવું છે આ રાજ્યમાં, સર્વ પ્રજાને આજ; તે કારણ સૌકો કહે, નિશ્ચય નેકી રાજ.

મનહર છંદ.

હતા મોટા મોટા જે અમીર કે ફકીર હતા, હતા વળી મીર કે પીરાન પીર જાગતા;
દેવ મહાદેવ નરદેવ કે ભૂદેવ હતા, પુજારીને પુત્ર આપે એવા મૂગ માગતા;
ભાગ લેવા ભોગ લેવા નિરોગીને રોગ દેવા, લાલચુ થઈને જોરે લોકો કેડે લાગતા;
આવ્યું નેક રાજ્ય તેથી આજ સર્વે ઊંઘી ગયા, કાં તો ભારે ભયથી ફરે છે દૂર ભાગતા.

માગ્યા વગર મળે નહીં તે વિશે.

દોહરા.

આ શાણી સરકારનો, નિર્મળ છે શુભ ન્યાય; પણ બોલ્યા વિણ કોઈનાં બોર નહીં વેચાય.
માગે તેને તો મળે, અદલ રૂડા ઇનસાફ; એ અંતર જાગી નથી, કેમ કરે હરિયાફ.
માતા પણ માગ્યા વિના, આપે નહીં અનાજ; ઘરમાં ઘૂંટાઇ રહે, કશું સરે નહિ કાજ.

ચોપાઈ.

બોર વેચવા નિસરી બહાર, ચાલી સ્ત્રિયો મળીને ચાર;

* [illegible]

એકમેકથી આગળી અપકાર, બોલે તેનાં બોર વેચાય.
પડતો સુકાળ જાણે જે અજાણ, વાંક વિના વઢે તે સુજાણ;
આરંભ કરે દુખ ભાળવું ભાન, બોલે તેનાં બોર વેચાય.
જમતાં માગે તે જન જાગે, નવ માગે તે ભૂખ્યો ભમે;
માગ્યા વિના ન પિરસે માય, બોલે તેનાં બોર વેચાય.
ભણતર-ગણતર ભારે ભણ્યો, ઘર બેસી રહ્યું થઈ ગરજણો;
ગુણ તેના ક્યાંઈ ન ગણાય, બોલે તેનાં બોર વેચાય.
ઉરમાં અતીશે ઉમેદવાર, બોલિ શકે નહિ બોલ લગાર;
એનો સદા નકામો ભાર, બોલે તેનાં બોર વેચાય.
કોઈ પડ્યો અંધારે કુવે, રહે સોડ જો છાનો રુવે;
સોર કરે તો મળે સહાય, બોલે તેનાં બોર વેચાય.
અંતરમાં આશા ધરિ રહે, જો કોઈ આગળ નવ કહે;
શી રીતે તે જાણી શકાય, બોલે તેનાં બોર વેચાય.
લુટાયો વસ્તીમાં વસી, કોઇને વાત કહે નહિ કશી;
તેનું તો વળતર ન વળાય, બોલે તેનાં બોર વેચાય.
એક ફેરિયે ફરિને સોર, બોલે કે ખાઇયો લો બોર;
ફરી ન બોલે ફોગટ જાય, બોલે તેનાં બોર વેચાય.†
કહે-ફરી ફરિ કોઈને કહો, રે માણસ શિદ મૂંગાં રહો;
એમ કર્યે જડશે ઉપાય, બોલે તેનાં બોર વેચાય.
આદરજો ઉદ્યમનાં કર્મ, સમે માગતાં શાની શર્મ;
પડે શરમ નહિ પેટ ભરાય, બોલે તેનાં બોર વેચાય.
કહ્યા વિના નો ન સરે કામ, દિલગી કહે છે દલપતરામ;
ગાડી હૈયામાં ગોરાય, બોલે તેનાં બોર વેચાય.

મનહર છંદ.

સુધારો કરો સ્વદેશી સ્વદેશાભિમાન ધરો, ચીન ને વિલાયતની હુનર લાવો ચાહીને;
આગગાડી જેવા જંત્રો અનેક તૈયાર કરો, ઉત્તમ આદરો કર્મનો દિલમાં દાહિને;*
પામે લાભ કરો દેખા દેખી દ્રવ્ય ન વાવરો, વિદ્યાને વધારો અન્ય દેશ અવગાહીને+
રૂપ સજ્જે દેદ તજ્જે વર્તમાન પત્ર વાંચો, આ દેશ જાગો કરો વાણીથી કહી સાદીને.

† એકજ વાર બોલીને બેસી રહેવું નહિ પણ એકથી વધારે વાર પણ બોલવું. * દાહિને—બાળીને. + અવગાહીને—જઇને.

દોહરા.

બાળલગ્ન બહુધા તજો, શુભ ચાલે ઘર સુત; ઉત્તમ લક્ષણથી ગણો, ઉત્તમ કુળનાં પુત.
ઉગ્ર બુદ્ધિ વર્ધક બનો, ધરો દેશની દાઝ; સ્વદેશ વત્સળ થૈ સહુ, કરો એમ શુભ કાજ.

સુધારો કરવા વિશે.

હળી મળી હળવે રહી, પુરો જણાવી પ્યાર;
સંભળાવજો સજ્જનો, ધિરે સુધારો સાર.

ભુજંગી છંદ.

લખું વીનતી વાંચિને દેશિ લોકો, જતી રિદ્ધિને દૂર રસ્તેથિ રોકો;
અરે બોલનો તોલ માની અમારો, કુધારો ન ધારો સુધારો વધારો.
ચડી ચારપાસે બધી રિદ્ધિ ચાલી, ખજાના ખુટીને થયા ખૂબ ખાલી;
વિમાસી હવે વાત વેગે વિચારો, કુધારો ન ધારો સુધારો વધારો.
છુટા છેક થૈને તમે વ્હેમ છાંડો, મહા હીમતી થૈ હવે પાવ માંડો;
અરે આપણી સંતતીને ઉગારો, કુધારો ન ધારો સુધારો વધારો.
થશે કષ્ટ જો વ્હેમ મધ્યે કુટાશો, ભર્યા લોકના થોક મધ્યે લુટાશો;
નહિ આવશે દુઃખનો એક આરો, કુધારો ન ધારો સુધારો વધારો.
પ્રજા જો તમારી સુધારો ન પામી, ગરાબિથિ જીવે કરોને ગુલામી;
અમેરીકનોની દશા ઉર ધારો, કુધારો ન ધારો સુધારો વધારો.
જવું ચીન વીલાયતે લાભ જાણી, નહિ તો થશે ધારણા ધૂળ ધાણી;
ન રાખો હવે હઠ્ઠ જૂઠો નઠારો, કુધારો ન ધારો સુધારો વધારો.
સજો મિત્રતા સજ્જનો સર્વ સાથે, મટે આપદા આવતી આપ માથે;
અરે અંતરે વાત આ તો ઉતારો, કુધારો ન ધારો સુધારો વધારો.
ખશી જાય જો મચ્છ પાણી અખૂટે, નહિ તર્ફડે ત્યાંતણી સેર‡ તૂટે;
નહિ તો પછી કષ્ટનો ક્યાં કિનારો, કુધારો ન ધારો સુધારો વધારો.
દશા દૂર દેશો તણી તો તપાસો, તહાં વીચરીને વશી રાત વાસો;
સુરીતે શિખો જે રૂડા રોજગારો, કુધારો ન ધારો સુધારો વધારો.
વશી સૂખમાં લોક લે ખૂબ લાવો, તમે ચોંપથી ચાલ તેવા ચલાવો;
વડા દુઃખના ચાલ વેગે વિદારો, કુધારો ન ધારો સુધારો વધારો.
છુટે દુઃખ છે જો ઉપાયો છતા તો, સુખી સૌ વસો, શોદ દુઃખી થતા તો;

‡ સેર-પ્રવાહ.

ને નરે તે જોખમીક વિચારો, કુધારો ન મારો સુધારો વધારો.
ઘણીખરી અકલનો ગુણ આ છે, સ્વચ્છંદ કદા ન રાખવામાં;
ફેશનને ચિત્ત ભીખાર આણો, કુધારો ન મારો સુધારો વધારો.

દોહરા.

રહેશ ન આળસ રાખીને, જન વિદ્વાન વિવેક;
મહેનત કરો હમેશનો, સુધરે સહ સ્વદેશ.
ખાય ખાંડિયો મધ ઘણા, પશુથી મનુજ સમાજ;
તેમ સુધરવું આવિયું, ઉ નમુના છે આજ.
આગબોટ આનો જુઓ, જૂનાં જુઓ જહાજ;
ફેરફાર કરતાં થયો, તેમ સુધારો આજ.
સુધરેલા સરખો ન થા, સુધરેલો થા વીર;
મીઠા‡ જેવું નહિ બનું, મીઠું બનું જ નીર.
સઘળા જન આ જગતમાં, કદી ન સુધરનાર;
આડા ટિંબા વગરની, પૃથ્વિ નથી થનાર.

સ્વદેશાભિમાન* વિષે.

ઉપેંદ્ર વજ્રાવૃત્ત.

ગણી રહેછે બાગ એક ભાગે, કરે સહુ સંપજ કદી ન ભાગે;
તમે બધા તેમજ પક્ષ તાણો, અરે સ્વદેશી અભિમાન આણો.
કહું કથા શી મધમાખિ કેરી, મધ બનાવે મળિને ઘણેરી;
વિચારિને વાત તમે વખાણો, અરે સ્વદેશી અભિમાન આણો.
વનેચરો જે વનમાં વસેછે, હણી મળી શત્રુ સમા ધસેછે;
સ્વજાતિમાં સંપ રહે રચાણો, અરે સ્વદેશી અભિમાન આણો.
કુસંપથી કષ્ટ કરોડ આપે, જુઓ દિસે જંપ સુસંપ સાથે;
અરે ખરોછે અપનો ઉખાણો, અરે સ્વદેશી અભિમાન આણો.
કુસંપથી પાંડવ કૌરવોએ, લડી પડી લાભ લિધો ન કોએ;
ઘણોજ તોટો ઘરમાં ઘલાણો, અરે સ્વદેશી અભિમાન આણો.
સુસંપથી સર્વ સમૃદ્ધિ પામે, કુસંપથી વૈભવ વિત્ત વામે;

‡ પગબંધ–બંધી. † મીઠા જેવું–લવણ જેવું.

* આ ઠેકાણે અભિમાનનો અર્થ ગગરૂરી કરવો નહિ પણ ટેક જાણવો.

કરી પરીક્ષા જગતમાં પ્રિછાણો, અરે સ્વદેશી અભિમાન આણો.
સ્વદેશનું સર્વ પ્રકારે સારૂં, તમે કરો તે મતિને વધારૂં;
જરૂર એમાં કલ્યાણ જાણો, અરે સ્વદેશી અભિમાન આણો.
નહિ કદી સંકટ એક આવે, વળી તમે હિંમત તેમ સાચે;
પરાયું જાતું નહિ તે પરાણું, અરે સ્વદેશી અભિમાન આણો.
ગણી રહ્યા હોત સ્વદેશિ રાજ, કહો કદી કેમ મુકાત માન;
પછી કરે શું સુખનો મહાણો, અરે સ્વદેશી અભિમાન આણો.
જુઓ લિધી હાલિ જતો સમજોરી, સુણે રહ્યા ચાલે પછીનો ચોરી;
કુસંપથી સહુ નહીં ફાવ્યો, અરે સ્વદેશી અભિમાન આણો.
પિપીલિકા* સંપ કરી કરેછે, મહા આદીનો પણ પ્રાણ લેછે;
ભલે અહીં હોય ભલે બગાડ્યો, અરે સ્વદેશી અભિમાન આણો.
કરો બને તેમ ઉપાય કોટી, તજો અરિસ્યા ઈરખાદિ ખોટી;
કુસંપથી અર્થ નથી સધાણો, અરે સ્વદેશી અભિમાન આણો.
કહી કથા આ નિજદેશ કાજે, હિતે વિચારી દલપતરામે;
પ્રિયેચ્છુ પૂરાં વચનો પ્રમાણો, અરે સ્વદેશી અભિમાન આણો.

દોહરો.

સ્વદેહ તેમ સ્વદેશની, લે નહિ જે સંભાળ;
ચોટે તેને ચાંદલો, ગાંડા કેરી ગાળ.

જે પાપથી હિંદુસ્તાનની લક્ષ્મી સમુદ્રમાં પડી તેનો,

છપ્પો.

સંપરૂપી એક સમે, પધાર્યા પૂનામાંહી;
રાજા બાળરાજ, કિધું સન્માન ન કાંહી;
ચડ્યો ક્રોધ રૂષિ ચિત્ત, ભૂપનો ધનમદ ભાળી;
શાપ દિધો રૂષિ આપ, બજાવી હાથે તાળી;
સાગરમાં હિંદુસ્તાનની, પડો લક્ષ્મિ આ પાપથી;
પછી તુરત લક્ષ્મિ ત્યાં પડી, સંપ રૂષિના શાપથી.

લક્ષ્મિ મળવાનો ઉપાય.

મુસલમાનને હિંદુ, સુણો મુજ દેશિ સમસ્તો;

† જો કોઇ સ્વદેશી દુઃખથી પીલાતો હોય તો તેની મદદે આપણે પીલાઈ જવું તેની ફિકર નહિ. † શાહાબુદીન. * પિપીલીકા-કીડી.

[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]

[illegible]
[illegible] [illegible]
[illegible]
[illegible] [illegible]
[illegible]
[illegible] [illegible]
[illegible]
[illegible] [illegible]
[illegible]
[illegible] [illegible]
[illegible]
[illegible] [illegible]
[illegible]
[illegible] [illegible]
[illegible]
[illegible] [illegible]

---

૧ [illegible]

અદાલત અરજી અળસાવો, સુબાઓને લાંચ ન સોંપાવો,
દો ચુકવી ઘરમેળે દાવો. દેશીમિત્રો.
તમે ચીન વિલાત ભણી ચાલો, ઉસદેરીને હિંમત આલો,
ઠીક સમજો વેહેમ તજો હાલો. દેશીમિત્રો.
લક્ષ રાખીને ધંધે લાગો, શિદ ભડકીને પાછા ભાગો,
મહાપ્રભુની પુરી મદદ માગો. દેશીમિત્રો.
વળિ હૈયામાં હિંમત આણો, જન સઘળાને સરખા જાણો,
શિદ કુચ્છમતીથી ગત તાણો. દેશીમિત્રો.
પરદેશી હુંનર પ્રગટ કરો, સંચાને જંત્રો સિદ્ધ કરો,
દલપતની વિનતી દીલધરો. દેશીમિત્રો.

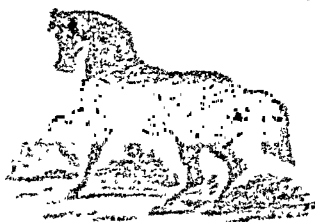
દોહરા.

કંઈક ભણ્યા નોકર રહ્યા, કમાય છે કંઈ વ્યાજ; દશા સુધારે દેશની, એતો વિરલા આજ.
કંઈ જનને જાગીર છે, દાદ કરે છે રાજ; દશા સુધારે દેશની, એતો વિરલા આજ.
એકઠા થઈ ઘણા સાધુ, કરે સ્વારથે કાજ; દાઝ ધરે ઉર દેશની, એતો વિરલા આજ.
શું થયું ને શું થાય છે, શો થાશે પરિણામ; ભવિષ્ય ભાવ વિચારતાં, દાઝે દલપતરામ.

હુંનરનાં સાધનો વિષે.

દોહરો.

શ્રી ઈશ્વર આ દેશપર, નજર કરો નિનીશ;
હુંનર કળાનો ઉદય હવે, દેખાડો જગદીશ.

[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]

[illegible]

મનુષ્ય શ્રમ દુખ સાંચે ટળ્યાં, નીર નેવનાં મોભે ગયાં.
જે ચિથરાં ઉકરડા જોગ, એનો પણ કીધો ઉપયોગ;
કાગળ કરિ પુસ્તક પ્રગટિયાં, નીર નેવનાં મોભે ગયાં.
હય, પાડા, બળદોનાં હાડ, જેથી ખેત બરાતી ખાડ;
એપણ ઉપયોગે આવિયાં; નીર નેવનાં મોભે ગયાં.
જાતે નીચ હતા નાદાન, તેતો વડા થયા વિદ્વાન;
ઉત્તમ કુળ બગડી બૂડિયાં; નીર નેવનાં મોભે ગયાં.
જે કુળને કરતા ધિક્કાર, એ ઉત્તમ પામ્યાં અધિકાર;
ચાહન તેને સૌએ ચહ્યાં, નીર નેવનાં મોભે ગયાં.
જળ ઠેકાણે થળથૈ રહ્યું, થળને ઠેકાણે જળ થયું;
એ કહેવતનાં ફળ પેખિયાં, નીર નેવનાં મોભે ગયાં.
પડતર ક્ષેત્ર થયાં ખેડાણ, વળિ રેતીમાં ચાલ્યાં વહાણ;
જંગલમાં મંગલ થૈ રહ્યાં, નીર નેવનાં મોભે ગયાં.
અવળો સમય ફરિગયો આમ, દેખો કહેછે દલપતરામ;
અતિશય અચરજ ઉપજાવિયાં, નીર નેવનાં મોભે ગયાં.

બંબાષ્ટક.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

શરીરમાં શોણિત સંચરેછે, વાયૂ દબાણે સઘળે ફરેછે;
એ વાતથી જો ઉપજે અચંબો, જુઓ જુઓ આ જળજંત્ર બંબો.
પૃથ્વી વિષે આ જળ જે રહેછે, વાયૂ દબાણે નદિઓ વહેછે;
એ વાતથી જો ઉપજે અચંબો, જુઓ જુઓ આ જળજંત્ર બંબો.
જુઓ ફુવારે જળ નીકળે છે, વાયૂ દબાણે અતિ ઉછળે છે;
એ વાતથી જો ઉપજે અચંબો, જુઓ જુઓ આ જળજંત્ર બંબો.
આકાશ મધ્યે જળ જે જમાય, વાયૂ દબાણે વરસાદ થાય;
એ વાતથી જો ઉપજે અચંબો, જુઓ જુઓ આ જળજંત્ર બંબો.
વરાળ જે આ જળની બનેછે. વાયૂ દબાણે નભમાં ચઢેછે;
એ વાતથી જો ઉપજે અચંબો, જુઓ જુઓ આ જળજંત્ર બંબો.
કરે તળાવે જળપાન હાથી, ઘણું ઉછળે જળ સુંઢમાંથી;
એ વાતથી જો ઉપજે અચંબો, જુઓ જુઓ આ જળજંત્ર બંબો.
પેખો વળી સુંદરી પીચકારી, વાયૂ દબાણે જળ ફેંકનારી;

[illegible]
[illegible]
[illegible]

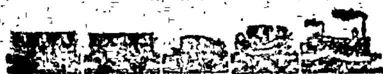
શાર્દૂલવિક્રીડિત વૃત્ત

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

દોહરો.

[illegible]
[illegible]

આગગાડી વિષે.

ભુજંગી છંદ.

સજોરે સુધારો તણો વાન આવી, સુધારાધિપે છે આ જુઓ આગ ગાડી;
જુઓ સાદ મુંબઈ જતાં જે ન ઊડે, કહો તે કહી શે ચડે ? કહ ખોડે.

ગીતિવૃત્ત.

નિર કુપમોમિ ન ધારો, દાવા નળ સમ ધુણી ભાવે દેખો;
ઉંચ સુધારો આરો પાવક રથને સમીપ જઇ પેખો.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

સુધારતાં થાય સદા સુધારો, ચઢે કળા ચાળવતાં વિચારો;
અરે જુઓ આ હાલિ ક્યાં અગાડી, સુધારકોએ સજી આગગાડી.

દોહરો.

રસ્તો પ્રથમ રચાવિયે, તેને દારજ થાય;
ઉત્તમ રસ્તે આસિ રથ, જુઓ ઝડપથી જાય.

ગીતિવૃત્ત.

રે રે નિર્બળ બળદો, અરે ન ધરશો અસત્ય આ દાજે;
પેખો પાવક પાણી, તણી ગાડી અહીં તુરત આજે.

ગંગા અથવા આગગાડી વિષે.

દ્વિઅર્થી. મનહર છંદ.

જેમાં જુઓ ભરેલું છે ભલું નીરગંગ જળ, તે પાસે લગાવેલો હોય ધુણીની ધુમાડી
એની ઉપર થે ગાઢ બંદરેનો આવે માલ, જેને નર્ગ જુઓ આજે અડપ દેખાડી
જ્યાંની પ્રાપતી આદી જનો તેમાં પ્રવેશ કરે, ત્યાંની પ્રાપતી તો તેણે તેઓને પમાડી
ચક્રવાક+ જ્યાં બહુ બિરાજે હલપતરાગ, શૂન્ય‡ વિના રહ્યા જેનું નામ આ ગંગાડી

દોહરો.

અનેક જનોનો કરો, એ રીતે ઉપયોગ;
સજ્જનો દેશ સુધારવા, આપ કરો ઉદ્યોગ.

ઉદ્યમ તથા કર્મ વિશે.

દોહરા.

કલ્પ વૃક્ષ અને સુરધેનુ, આપે ઈચ્છિત ભોગ;
મેં મનમાં નિશ્ચય કર્યો, કલ્પ વૃક્ષ ઉદ્યોગ.
ઉપજે સુખ ઉદ્યોગથી, સુધરે વળી સ્વદેશ;
એ માટે ઉદ્યોગની, હીમત ધરો હમેશ.
ઈશ્વર પણ ઉદ્યોગિને, દે છે બક્ષિશ દાન;
આ અવસર યૂરોપના, લોકજ ચડે વિમાન.†
મળવાની પણ નવ મળે, વણ ઉદ્યોગે વસ્ત;
તરી તીર પામે નહીં, જો ન હલાવે હસ્ત.
જેને આપ્યા હાથ પગ, છે તેને ઉદ્યોગ;
તરૂને જન્મે ત્યાંજ છે, ખાન પાન સુખ ભોગ.
જો જન રાખત એકલો, ઈશ્વર કૃત આધાર;
તો વાસણને વસ્ત્ર વળિ, બનત નહિ ઘર બાર.
સુસ્ત થઇ નહિ બેશિયે, મગજ ન ધરિયે ક્રોધ;
ચરણ ગરમ શીતળ મગજ, લે વૈદકનો બોધ.

+ ચક્રવાક—પૈડાને. ઉચ્ચાર અથવા સારસ પક્ષી.

‡ ઉજડ વગર અથવા અનુસ્વર વગર વાંચીએ તો આ ગંગાડી આગગાડી વચાય.

† વિમાન—બલુનમાં.

કર્મવાદ.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

રે સિંધુ રત્નાકર નામ તારૂં, કહે સહુ તે કુડ કેમ ધારૂં;
ફરજો નદી જે મુજનેજ કેરો, નકી હશે વાંક નસીબ કેરો.

દોહરા.

*વાંક કરમના આંકનો, સાંકતણો નહિ વાંક; ગજે ન રાજને રાંકને, ટાંક લખે નવટાંક.
વિષ્ણુ મળિ શકે દૈવ ગતિ, બનશે કેમ બનાય, કોણ કહે તું જે જશે, મહિપતિ મલ્હારરાય.

છપ્પા.

નર નારી બે હોય, પ્રજા તો ત્યાં પ્રગટાશે;
જીવ દેહ બે હોય, ક્રીયા તેથીજ કરાશે;
બીજ નીર બે હોય, તોજ તરૂવર ત્યાં થાશે;
દહન દારૂ બે હોય, જ્યોત થિર ત્યાંજ જણાશે;
એમજ ઉદ્યમ ને કરમનો, કરો વિચાર વિવેકથી;
જોડે જોડું તો જોઇએ, અર્થ સરે નહિ એકથી.
નર નારી બે માંહિ, મરદનો મહિમા મોટો;
જીવ દેહ બે માંહી, દેહનો દાવો છોટો;
બીજ નીર બે માંહિ, બીજ જોરાવર જાણો;
દહન દારૂ બે માંહિ, દહનને મુખ્ય પ્રમાણો;
એમજ ઉદ્યમને કર્મમાં, ઉદ્યમ ઉત્તમ જાણવો;
દિલમાં સમજી દલપત કહે, ઉર સંશય નહિ આણવો.

સોરઠો.

કોઈ કહે છે કર્મ, કો ઇશ્વર ઇચ્છા કહે;
મર્મી જાણે મર્મ, કાંઇક પણ તે છે ખરૂં.

---

* કાઠીવાડનો પોલીટિકલ એજંટ લાંગ સાહેબ તેને લોકો લાંક સાહેબ કહેતા હતા ને સાહેબની તરફથી આશા ભંગ થવાથી આ દોહરો કહ્યો હતો, તેમાંથી સાર સમજવાનો એટલે કે કોઈ માણસની તરફથી આશા ભંગ થઇએ તો તેનો વાંક નકાડતાં પોતાના નસીબનો વાંક જાણવો; અને આ દોહરો યાદ લાવવો.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

આપણ કરિયે પ્રાનો, એક કરી રીત; તેના ગણુ જાઈ અરે, નિર્ભય થવા નિચિંત.
જેને ઉદ્યમ આયને, પામશ ધન પ્રતાપ; પગ વિના અન્નસાજ પ્રમ, એવ ઉત્તો કરે આપ.
ઉદ્યમ બીજ વિમન વડે, તારી વિનય તવાય; આવિ ગઈ ઉદ્યોગ ત્યાગ, તો ધનની લઇ પાય.
કદેર વરના ફળ વિષે, પાવ ધનવની હોય; સાગર વમર તળાવમાં, મોટો મગર ન હોય.
ધર્મ ન મળે ધનવિના, ધનવિણ મળે ન માન, માનવિના ધીરજ તજે, વિણ મતિને વિદ્વાન.
ધર્મથી સેવા મટી, કે વિસારી ભ્રાંત; વળિ વમનાં ફુગમમાં, ન્યાય ન દરિદ્ર જાત.
ઉદ્યમ ઉપાયનો, વિશ્વ વિષે વાસ; જુગ તેહનાં ભેગડે, કાં આશા કે ત્રાસ.
ઉદ્યાપવાળી સર્વદા, કરશ જાણુ કામ; ઘરમાંથી રેબે ધણું, કહી દલપતરામ.

મનહર છંદ.

કોડી તુલી હોય તોય તેમાં લે ઉતારૂઓને, એને ખાડીમાં ઊંડા ઉતારવા કે તારવા;
વૈદ ભણ્યા વિનાનો વૈદ બની વૈદું કરે, એ તે એનું શરીર સંભારવા કે મારવા;
કામ ગોખ કપા કરી કહે જીતો કામ કોપ, એનો અગ્નિ ચારેલો ઉભારવા કે બાળવા;
લખે દલપત શસ્ત્રવિના જે સંગ્રામ સજે, એ તે શત્રુ સૈનને સંહારવા કે હારવા;

દોહરો.

આળસ તજિ ઉદ્યમ કરો, ચિતમાં કરી વિચાર;
સુખ પામે જન સર્વદા, વળિ સુધરે સંસાર.

મનહર છંદ.

દોહનું દરિદ્ર જવા આમ કરે આગ કરો, દેખો જ્યાં ઉદ્યોગ ત્યાં મુકામ કરો કામ કરો;
રળિને બે રૂપૈઆનો દામ કરો દામ કરો, નવા ધંધો રચાવા ઈનામ કરો નામ કરો;
નબળાને દાન બે બદામ કરો દામ કરો, રહો નહિ સુસ્ત હૈયે હામ કરો હામ કરો;
દેશ પીતી ઈર્ષાપો તમામ કરો ‡ માઝું કરો, દોસ્ત અરો દલપતરામ કરો રામ કરો.

દોહરો.

જો નર તું આ જગતમાં, ધનની ઈચ્છા ધાર;
તો વસજે વાસો કરી, વિશેષ જ્યાં વેપાર.

ધીમે ધીમે કામકરવા વિશે.

ઇંદ્ર વિજય છંદ.

ન ખાણુસ કુવો ક્ષણમાં ખણુતાંજ, ખણાય કુવો ખણતાં ખણતાં;
ન ચણાય હવેલિ પુરી પળમાંજ, ચણાય પુરી ચણતાં ચણતાં;

‡ માઝ–ગમતા.

ને વસ્તુ પુર પહોંચે [illegible], વસ્તુ પુર પહોંચી [illegible];
ને [illegible] દિનથી [illegible], [illegible] થાણું [illegible].

દોહરા.

[illegible] કામ નહીં, [illegible] થાય; [illegible] કરે, પાણીતણો [illegible]
કેક કામ [illegible], [illegible] રતવિણ ફળ લાગે નહિ, કરતાં કોટી ઉ
જે કારજ રસ્તે ચડે, પછિ [illegible]; [illegible] કરે, [illegible]
[illegible] પછિ [illegible], કામ [illegible]; પછિ [illegible], દિનભર નહિ
કામ [illegible] કારણ, કરવા ન [illegible]; [illegible], અભિમન્યુનો [illegible]
[illegible] પગથિયે, પગ કદિ નહિ પરઠાય; એક એક ઉલંઘતાં, ચઢિયે તેમ ચ
સાહસ કારજ જે કરે, તેની નીંદા થાય; પણ જો આવે ફાવતું, તો [illegible] વખણા
સિદ્ધિ ન પામે સમય વિણ, કેક કામ કરનાર; રસાળ[‡] ન ફળે રત વિનાં, રોતાં રાજકુમાર
કેક કામ કરનારનો, પછિ જશ વધે અપાર; દેખે નહિ ફળ દ્રષ્ટિયે, રાયણ રોપણહાર
ચાપકેળ કેળનાં બીજને, વાવે ફળ નહિ થાય; બીજ બિચારૂં બગડશે, મિથ્યા મહેનત
ઉત્તમ રચના એકદમ, સૃષ્ટિ વિરૂધ્ધની વાત; જળચર પછિ તરૂ પક્ષી પશુ, પછી રચી જનતણ
સુઘડ ઘડે નહિ એકદમ, જુઓ જગતનો તાત; દમસણને વિકટોરિયા, જુઓ બેય જનતણ
અણઘડ થઈ પછિ સુધરે, પછી બગડતું જાય; જનમે બાળ જુવાન થઈ, પછી શિથિલ[illegible]
વણ રસ્તે જન વિચરતાં, પાછો પડે સદાય; દડો જેટલા જોરથી, અથડાયો દદિ જાય
કેક કામ અભ્યાસનાં, પણ નહિ બુદ્ધિ પ્રકાશ; નટડી નાચે દોરપર, અકલ નહિ અભ્યા
જુગતે કરાવી જાણિયે, જડપણ કરશે કામ, વરાળ જંત્રો વિશ્વમાં, દેખો દસપતરા
કળથી કારજ નીપજે, બળથી તે ન કરાય; આગ ગાડિ દિન એકમાં, જુઓ દૂર બહુ જા
અપજશ[†] પણ શુભ કામનો, અપજશ નહીં ઉજાસ; અક્ષર માંસૌ શુભ ગણે, કાજળની કાળા
પ્રતિપક્ષીને પણ ગમે, ભલો શિરસ્તો ભાળિ; પરધર્મી પ્રીતે કરે, હિંદૂતણી દિવાળિ.
નિજકૃત સૌ નરનારને, વહાલું હોય વિશેષ; ચાંદનિ આડો ચંદરવો, બાંધે જાણી બેશ.
નિરખે ફરિ ફરિ નિજકૃતી, આપે ગણી અનૂપ; સુત નિજ જાણ્યો સિંધિયે, ફરાજકું વર અનુરૂપ
તેને કામ ન સોંપિયે, જે દિલગીર જણાય; આંખે પાટો બાંધિયે, જો તે દુખણી થાય.
વગર વિચાર્યું કામ કરિ, ધન મેળવવા ધાય; તે ગમારની ગાંઠનું, ગોપીચંદન જાય.

ચોપાઈ.

જોગી પાસે ઠગ જન જઈ, સ્થીર રહે ત્યાં ચેલા થઈ;
દુઃખ પડે તો થાય વિદાય, ગાંઠનું ગોપીચંદન જાય.

---

‡ આંબો. † સારૂં કામ કરવામાં અપજશ મળે તોપણ પરિણામે વખણાય.

ગજલિખા થઈ આવે મિત્ર, ફોગટ જ્યારે પ્રેમ પવિત્ર;
મતલબ સાધી ભાગે ભાઈ, ગાંડનું ગોપીચંદન જાય.
લલચાવી દેખાડે લાભ, આપે ડોકળ લેવા આભ;
ખુશી કરીને કોડી ખાય, ગાંડનું ગોપીચંદન જાય;
જગમાં જોયા કંગાળ ભેદ, સારપ ઘણી રાખે સ્નેહ;
અતિ અતિશય આગ્રહથી આય; ગાંડનું ગોપીચંદન જાય.
કરજ કરી પરણાવે પુત્ર, તે જૂદું માંડે ઘર સૂત્ર;
પીડા પામે માત પિતાય, ગાંડનું ગોપીચંદન જાય.
ઉદરિ બેઠે ઘાના ઉંક, અંતર મનુષ્ય ન જાણે ચીક;
કોઈ આગળ નહિ વાત કરાય, ગાંડનું ગોપીચંદન જાય.
કિમિયાગરનાં જોયાં કામ, દેખાડે નજરે બહુ દામ;
લોભી ધન લેવાને ધાય, ગાંડનું ગોપીચંદન જાય.
જે ચોરીનો રાખે માલ, તેમાં નહાનણો ગણે લાલ;
લાભ, લાજ, ને માલ લુંટાય, ગાંડનું ગોપીચંદન જાય.
કૃપણ મનુષ્યની નોકરિ કરે, અતિ આશા અંતરમાં ધરે;
ભુખે મરે, નહિ પેટ ભરાય, ગાંડનું ગોપીચંદન જાય.
દે પૈસાવાળાને દાન, એમ વિધ રાજિ થશે ભગવાન;
પુણ્ય કર્યું તેથી ન પમાય, ગાંડનું ગોપીચંદન જાય.
ખાર જમિનમાં વાવે ક્ષેત્ર, નિરખે નહિ ઉઘાડી નેત્ર;
લાભ કશો ત્યાંથી ન લણાય, ગાંડનું ગોપીચંદન જાય.
અરે સરવ સમજી લ્યો આમ, દિલથી કહેછે દલપતરામ;
વગર વિચાર્યું ધન વવરાય, ગાંડનું ગોપીચંદન જાય.

દોહરો.

એનુ કામ ન કીજીએ, મળે ન જેમાં માલ;
ઉલટું પેસે અંગમાં, ફાંસ કાઢતાં સાલ.

ફાંસ કાઢતાં પેસે સાલ.

ચોપાઈ.

ગરીબ જનની હરકત ગણી, જો જઈએ જોરાવર ભણી;
તેનો દાવ વધે વિકરાળ, ફાંસ કાઢતાં પેસે સાલ.
રદ કરવાને નાનો રોગ, કરે રસાયણનો ઉપભોગ;

બગડે શરિર કરે બેહાલ, ફાંસ કાઢતાં પેસે સાલ.
એક વખત ઉગરવા આંચ, લુચ્ચાને જો દઇએ લાંચ;
બચિત પછી નહિ છોડે ખ્યાલ, ફાંસ કાઢતાં પેસે સાલ.
જે રાજા જાણે નહિ ન્યાય, ત્યાં જઈ જો ફરિયાદી થાય;
કદિયે ત્યાંથી ન થાય નિકાલ, ફાંસ કાઢતાં પેસે સાલ.
વરને વશ કરવા ઉર ધરે, કામનિ ભોળી કામણ કરે;
ઉલટું વેર વધેજ વિશાળ, ફાંસ કાઢતાં પેસે સાલ.
ધનની મનમાં ઇચ્છા ધરે, જુગટા જેવો ધંધો કરે;
ઉલટી તનની ઉતરે ખાલ, ફાંસ કાઢતાં પેસે સાલ.
લોભી વૈદ કને જે જાય, ઓસડનો કરવા ઉપાય;
ઉલટો રોગ વધારે વાલ, ફાંસ કાઢતાં પેસે સાલ.
દિલમાં શિયાળિયાથી ડરી, સિંહ શરણ ઇચ્છે ઉરધરી;
હાણ કરે તનની તે હાલ, ફાંસ કાઢતાં પેસે સાલ.
સાચવવા સોનાની મહોર, ચોકી કરવા રાખે ચોર;
મૂરખ ખોઈ બેસે માલ, ફાંસ કાઢતાં પેસે સાલ.
દુષ્ટ ગુરૂને દઈને માન, સુધારવા સોંપે સંતાન;
ચોગણિ ઉલટી વધે કુચાલ, ફાંસ કાઢતાં પેસે સાલ.
કૃતઘ્નિ જનની સેવા કરે, ઉરમાં અતિશય આશા ધરે;
તે ધીંગી મન જાણે ઢાલ, ફાંસ કાઢતાં પેસે સાલ.
કરે વિચારવિના જે કામ, દિલથી કહેછે દલપતરામ;
તુરતજ તેનો બગડે તાલ, ફાંસ કાઢતાં પેસે સાલ.

દેખા દેખી કરવા વિશે.

દોહરા.

દેખા દેખી જે કરે, વણ સમજ્યો તે વ્યર્થ; વગર ભણ્યો લીટાં લખે, એમાં ન મળે અર્થ.
ઈશ્વર દત્તક ગુણ વિના, દેખા દેખિ ન થાય; સોનું તરે ન જળ પરે, કાષ્ટ થકીજ તરાય.
જેનું કારજ જે કરે, બીજો કરે બગાડ; તાળું ઉઘાડી નવ શકે, કડકા કરે કુહાડ.

ચોપાઈ.

હાંબા જોડે દુકો જાય, મરે નહીં પણ માંદો થાય;
તે માટે તક જોઈ તમામ, શક્તિ વિચારી કરિયે કામ.
દેખા દેખી સાધે જોગ, પડે પંડ કાં વાધે રોગ;

ગણે મૂર્ખમાં સઘળું ગામ, શક્તિ વિચારી કરિયે કામ;
શીંચાળો‡ જળ મધે સ્હાય, મચ્છી પકડી પાછો જાય;
કામ મરાય કરે નેઆમ, શક્તિ વિચારી કરિયે કામ.
ઘર ધણી સંગ્રામે જાય, બાળકનું મન ઉંરકેરાય;
ઠોકર ખાઈ મરે તે ઠામ, શક્તિ વિચારી કરિયે કામ.
શ્રીમંતો બહુ લાણાં લાવ, કુલણુંજ* દેખી ફૂલાય;
દુખે મરે ખરચીને દામ, શક્તિ વિચારી કરિયે કામ.
જ્યાં વાગે તરઘાયાં ઢોલ, બોલે સૌ હિંમતના બોલ;
ભાંડો મરે ધરે જો દામ, શક્તિ વિચારિ કરિયે કામ.
સહસા કામ ન કરવું કદી, અનુભવવું એકાંતે રહી;
પછી થશે કેવો પરિણામ, શક્તિ વિચારી કરિયે કામ.
આગળ આવી પાછો ફરે, માણસ તેની મશ્કરિ કરે;
વળતી નપડે પળ વિશ્રામ, શક્તિ વિચારી કરિયે કામ.
નાગા બાવાથી જે થાય, સંસારીથી કદિ ન કરાય;
બાવાને શેનું બદનામ, શક્તિ વિચારી કરિયે કામ.
જોગીંદ્ર કે નાગો જન જેહ, તમા વગરના હોયજ તેહ;
શીદ કોઇને કરે સલામ, શક્તિ વિચારી કરિયે કામ.
નટ દોરે નાચે ને ફરે, જો બીજો જન એવું કરે;
જાય જરૂર તે જમને ધામ, શક્તિ વિચારી કરિયે કામ.
સમજી લ્યો શીખામણ સાર, કહ્યું સાચું કોટીક્વાર;
દાખે મુખથી દલપતરામ, શક્તિ વિચારી કરિયે કામ.

અપૂર્ણ ઉપાય વિષે.

દોહરા.

દી અપૂર્ણ ઉપાયથી, કામ બનું ન કરાય; ફૂંકે કાગળ સાંધિયે, જોતાં ઉખડિ જાય.
જાય નદિયો તૂંબડે, આરપાર ઉતરાય, સાગર સંપૂરણ બધો, તેતો નહિ તરાય.

ચૌસ છંદ.

નદી નાની નો તુંબડાથી તરાય, કદો સિંધુ તેથી તર્યો કેમ જાય;
સિગુ રોગને સોયનો ડામ થાય, નહિ ઉંટના રોગનો એ ઉપાય.
કુવો એક પાસે કદી ના ખણાય, ભણ્યું તાં નહિ વેદ આખો ભણાય;
ચડે પેમડે કેમ દિલ્લી મશુલ, ઘડીમાં નહિ આમ પાકી મસૂલ.

‡ શીંચાળો–હારો. * જમો–એટલે મોટા જમન કરી શકે તેવો શ્રીમંત.

દોહરા.

બે જણ નેમ્યા હોય ત્યાં, એક સરે ન અર્થ; બે કમાડ ને બારણું, વાસ્યું એક તે
કશું ન નિપજે એકથી, ફોગટ મન ફૂલાય; કમાડ તાણું બે મળી, ઘરનું રક્ષણ
જોઇએ તેમાં એક પણ, ઓછે નહિ નિભાય; પાયા, ઇસો, ઉપળાં, મળી ખાટલો
એક રૂપૈઓ સાંપડે, નાણાવટુ ન થાય; મળે સુતરનો ગાંગડો, ગાંધી નહિ થવા
કારજ સહાયતા વિના, કરી શકે નહિ કોય; કહો હથોડો શું કરે, જો નહિ હાથો હોય
નિશ્ચે નિયમ પ્રમાણમાં, કસર કરી ન શકાય; રંગ જેટલો નાંખિયે, તેવું પટ રંગાય
ચાકર અલ્પ પગારનો, હોય ન ચોખી ચાલ; જરૂર જાણો જગતમાં, મૂલ પ્રમાણે માલ
પોતે કરવા યોગ્ય તે, પરને સોંપે કામ; તે પણ પછિ પસ્તાય છે, દિલમાં દલપતરામ.

આળસ વિશે.

દોહરા.

આળસ ભૂંડી ભૂતડી, વ્યંતરનો વળગાડ; પેસે જેના પંડમાં, બહુધા કરે બગાડ.
જનઆળસના ઝખમથી, જેકોઈ ઝખગી થાય; પડે પથારી પાથરી, જીવનરહિત જણાય
ભ્રષ્ટ કરે ભણનારને, ઉપજી આળસ અંગ; ભક્તી કરતાં ભક્તને, કરે ભજનમાં ભંગ
અધ ઘડિ પછી જઈશ હું, દેતિ દિલાસા એમ; વગર ખશેડી નવ ખસે, જળોઈ વળગે જેમ
આળસમાં દુઃખ અતિ ઘણાં, ભર્યાં રહે ભરપૂર; તે માટે સજ્જન તમે, કરો દેહથી દૂર
કદી આપણા કામનો, કોઈ કરે અટકાવ; તે જુલમીપર કીજીયે, જઈ રાજને રાવ
જુલમી આળસ ઉપરે, કયાં કરિયે ફરિયાદ; વ્યર્થ અમુલ્ય વખત કરે, ફોગટ કરી ફિસાદ

વિદ્યા મહિમા.

દોહરો.

વિદ્યા બીજ વિગત વડે, વાડી વિનય વવાય;
આવિ ઠરે ઉદ્યોગ જળ, તો ધનનાં તરૂ થાય.

શાર્દૂલવિક્રીડિત વૃત્ત.

વિદ્યા વેલડિને વિચાર જળથી, સીંચી સદા કાળમાં;
શાખા પાન સમાન જ્ઞાન પસર્યું, આકાશ પાતાળમાં;
ફૂલ્યાં ફૂલ કળા કુશલ્ય ફળતો, ફાલ્યાં ભલી ભાતનાં;
અમીના રૂપ આગબોટ બહુનો, જંત્રો જુદી જાતનાં.

મનહર છંદ.

વિલાયતી વાજાં તાજાં સરસ રચેલાં સાજાં, આવીને બિરાજયાં જેણે શોભાઅતિઆણી

... ભારતી, ગુણી ગુણે ...રે ... કરે, ... કુમાર્ગાદિક ...
...નું તે ... આ ... ગત ..., ... ગુણી ... છે;
... શાસ્ત્રો ... હોય ..., ... વિના તો ... છે.

દોહરો.

જેમ વધે વિદ્યા ઘણી, તેમ ...;
... નમે ઉપરે, ... દીન ...

મનહર છંદ.

...દાર મેળવવા ઉપાય કામ કરવાને, ... પોતાના શરીરને ...;
... પ્રાણીને તો પરમેશ્વરે આપ્યાં છે ..., ... દીધા જોરથી ...;
... પ્રભુએ આપ્યું પુંછડું પરમ ..., ... તો ... આપ્યા મદામણે ...;
... દલપતરામ જગ કરનારે આપી, માણસને વિદ્યા સર્વ કારજ સુધારવા.

દોહરો.

સાંભળ માત સરસ્વતી, તુજને લક્ષ્મી ...;
ભણનારા ઉપજ્યા ..., ભણનારાની ભૂખ.

મનહર છંદ.

...પળી કપન કહે કાગળને હિમતથી, હિમત વિચારી તારી દીસે બે બદામની;
...તો સુખે વસું કદી ખસું ન દહેલી ગેલી, તું કરે ગુમાન જે ગુલામી ભલા ગામની;
...ગળ કહેછે મારી પ્યારી તું વિચારી બોલ, કંપની કમાઇથી કલેસ કરે કામની;
...ગળ જો આમળ નજર રાખતો નહોય, હોય તું તો એવી જેવી કોથળી હજામની.

દોહરા.

...ન,વિદ્યા,અધિકારની, જોતાં હદ ન જણાય; આ ત નહિ આકાશનો ગરૂડો ગોપાં ખાય.
...સર્વ કળાનું કોઈથી, ધરાય નહિ અભિમાન; જુઓ કળા કુંભારની, શું જાણે વિદ્વાન.
...જે વિદ્યામાં જે કુશળ, તે જાણે તે મર્મ; પંડિત જન જાણે નહિ, કુંભકારનું કર્મ.
...આવે જે ઉપયોગમાં, ઉત્તમ વિદ્યા એહ; ભણ્યો ગણ્યો ભૂખે મરે, તો નર ન ભણ્યો તેહ.
...વિદ્યા, વનિતા, વેલિ,ધન, જુઓ ન ગુણ કે જાત; જેને સહવાસે વસે, રહે તેપિ રળીયાત.
...ગુણ દુર્ગુણ દિલ ના ગણે, રૂપે નહિ રીઝાય; વિદ્યા,વનિતા,વેલ,વસુ,જ્યાં વળગે ત્યાં જાય.
...બુદ્ધિ ને તરવાર તે, વાવર ત્યાં વવરાય; સ્નેહીનાં કે શત્રુનાં, છેદે શિર છેદાય.

ઈંદ્રવિજય છંદ.

બાળક તું પ્રતિપાળકને, દુઃખ ટાળક દેખિ ભલે ભજિ લેજે,
જાણિ શકીશ અજાણપણું, તજિ જાણિશ જો જુગતી ચિત જેજે

લોક અને પરલોકતણી ગતિ, તેમ ત્રિલોકતણી ગતિ તેજે;
દીન બની દલપત્ત કહે નિત્ત, દેવિ સરસ્વતિમાં દિલ દેજે.

દોહરા.

દશે ન વિદ્યા આદરે, સોળે ગુણ ન પ્રકાશ, વીશે સુત સુધર્યો નહિ, તો સુધર્યાની ન આશ.
ભણીને સુધરે બાળપણ, તો જીવતર ઉતકર્ષ; ચોમાસું સુધર્યા થકી, સુધરે આખું વર્ષ.
નહિ લૂખી છે ચોપડી, રસ જો હૃદય ધરીશ; પોષણ થાશે પંડનું, અક્ષર પદ પામીશ.
વિદ્યા ભણાવનાર કે, જે ઓસડ પાનાર; પ્રથમ શત્રુ સમ લાગશે, પણ અંતે ઉપકાર.
તૂટે દરિદ્ર તેહનું, ભલિ વિધ હોય ભણેલ, કીકી છે તો કોઈ દિન, મટે આંખનો મેલ.

મનહર છંદ.

કાચલીમાં ખાતે તેણે કાચ લીધો જોવા મુખ, નાચ તો ન પડે તે ઘેર નાચ તો પડાવે છે;
કાવાદાવા કરતો તે કેવી રાખે કાવાદાની, કાઠીયોને વેડતો તે તો કોઠિયો ઘડાવે છે;
કોશ હાંકતો તે જવા કોશ હામ ધારે નહિ, કોટ વાળતો તે કોટવાળને અડાવે છે;
કેળ વાવતો તે કેળવાઇને થયો છે કેવો, કેવડો પાતો તે ઘોડો કેવડો દોડાવે છે.

દોહરા.

તે નર સુધર્યો તે ભણ્યો, બુદ્ધિમાન પણ તેહ; ભુલે નહિ ભગવાનને, ડરે દોષથી જેહ.
વિદ્યા રસિક જી વાંચિને, અંતર સમજો આગ, પ્રીતે નીતી પાળવી, દાખે દલપતરામ.

મનહર છંદ.

અરે મનસુબા થાણું થાપવા ઠેકાણું શોધી, કુઠેકાણું તજી સુ ઠેકાણું જોઈ ઠરીએ;
દૂર થકી આસની રમૂજ રૂપી હવા હોય, જ્યાં સુબોધની ઉજાસ વાર ત્યાં વિલસીએ;
કુટિલ કપટી ન કપટ કરી શકે કોઇ, નીતિ ખુશબોઈ જોઈ બોઇ કેમ ખસીએ;
ઠરવાનું ગણી ઠામ કહે દલપતરામ, તજી અન્ય આળય વિદ્યાળયમાં વશીએ.

દોહરો.

સોનું ને શ્રીમંત જન, મોંઘાં હજો હમેશ;
સાધુ પંડિત પાણી પવન, સોંઘાં હજો સુરેશ.

નિબંધ લખવાની રીત.

શેનું બનેલું છે તેથી બનાવ્યાનું કારણ શું, કારણ બતાવો આગો અંગના આકારનું;
અને શા શા ઉપયોગે એ વિના શી અડચણો, હોય તે બતાવો બીજું જોજો એની હારનું;
જંગલીથી સુધરેલા જનોમાં જેવું જણાય, પછી એનું વર્ણન એવા અનુસારનું;
કહે દલપતરામ કહ્યાં કહ્યાં છે કયું નામ, જો લખો લખાણ લખો એટલા વિચારનું.

દોહરો.

દઈએ જો દ્રષ્ટાંત તો, શોભે સઘળી વાત;
જેમ ભલાં ભૂષણ થકી, શોભે જુવતી જાત.

શાર્દૂલ વિક્રીડિત વૃત્ત.

જે વિદ્યા ધન ધાન્ય માન્ય ફળદા, જે દેશ દાઝે જુઓ;
ને વિદ્યા સુતને સદૈવ શિખવો, ખાલી ન વેળા ખુઓ;
જે વિદ્યા ભણત્રાપિ ભિક્ષુક રહે, તેતો કશા કામની;
જૂની જેહ નદી થઈ જળ વિના, તેતો નદી નામની.

નિશાળ.

આર્યાવૃત્ત.

સુપાત્ર કરિ શોભાવે, સુઘડ ઘડી ઘાટ સૌ યદી સારા;
કુપાત્રતા દૂર કાઢે, શિક્ષક કે શ્રેષ્ટ કંસારા.

મનહર છંદ દ્વિઅર્થી.

ઘડતાં ઘડાતાં આણઘડ જ્યાં સુઘડ થાય, કઠણનાં કાળજાં અભેદ જ્યાં ભેદાયછે;
વાંકાં મટી શીધાં થાય મલિનતા મટી જાય, ઓપડાંને રસે તે ચળકતાં કરાયછે;
જુદી જુદી જાત એક સ્થાનમાં જોડાઇ જાય, અને પછી જુઓ એના અંગમાં બીડાયછે;
ઘય ઘડ બીજે દામ કહે દલપતરામ, આનો શાળા અરથ ઘડાની ઓળખાયછે.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

ખગોળ ભૂગોળ તણાજ ગોળા, દિસે રૂડા નારિ નિશાળ ટોળા;
જુઓ નકાશા પટચિત્ર નાળાં, વિચિત્ર વસ્ત્રો રચિયાં રૂપાળાં.

દોહરો.

શીક્ષક કહેછે શીષ્યને, ભણ્યુ વિદ્યા ભૂગોળ;
ખૂબ એશિયા ખંડની, ખરી કરીશે ખોળ.

હરિગીત છંદ.

રૂશિયાન તુર્કસ્તાન ચીન ઇરાન એતો ચારછે,
જપાન ને અફગાન વળિ તીબેટ ને તાતાર છે,
શીયામ હિંદુસ્તાન બલુચિસ્તાન એ આગ્યારછે,
અદારેસ સુધી એશિયામાં દેશિયા એ બારછે

દોહરો.

ખરે કેમ ખંત કરે, ઉદ્યમ કરે અપાર, પણ પ્રભુની કરુણા વિના, ભણ ન થાય લગાર.
આદ સૌ ઉદ્યોગમાં, પુરો ધરીને પ્રેમ; પ્રભુની કરૂણા માગવી, ભણે તે વધે ક્ષેમ.

દેશાટન વિષે.

દોહરા.

વિદેશમાં વિચર્યાવિના, પેટ ન પૂર્ણ ભરાય, પશુઓ પણ પરભાતથી, જંગલ સર
ઘેર રહે લક્ષ્મી ઘણી, હોશે કેમ હમેશ; રાજા રાજ્ય વધારવા, વિચરે દૂર વિદેશ
વિદ્યા સદ્ગુણ વિનયતા, હોય ચપળતા હામ, ડરે ન પરદેશે જતાં, દેખે તે નર દામ
વિદેશમાં વિચર્યાં વિના, મળે ન મોટું માન; સમુદ્રમાં વખણાત શું, સીપતણાં સ...
સુખે વિદેશે સંચરો, કરો ભલેરાં કામ; પ્રેમ ધરી વિધિ પાળતાં, નિર્મળ કરવું નામ
જો ધનની ઇચ્છા ધરો, તો ખરૂં માનિ ખચીત, મહા સમુદ્ર મથન કરો, એજ અનાદી...
પ્રયાણ કરિ પરદેશમાં, પરવરિ લાંબે પંથ; કોટિકળા કૌશલ્યના, ગુણિજન લાવે ગ્ર...

મનહર છંદ.

શૌર્ય ધરી શૂરવીર સંચરી સંગ્રામ સજે, ઢાલ આડી ના ધરે તો કેમ રહે કોટ
ઝાલી સમશેર પછી ઝાલતાં ન ઝાલ્યા રહે, શત્રુતણું છેદે શીર ચાહી ચડિ ચોટમાં.
હાર જીતનો વિચાર હોય ન લગાર હૈયે, ખુશી ખુશી રહે ખૂબ ખૂબ લાભ ખોટમાં;
તેમ જો વિશેષ દાઝ દીલ લે સ્વદેશતણી, વેષ લે વિદેશનો ને બેશ આગબોટમાં.

દોહરા.

સો જોજન સમ ચોરસે, દૂર તજ્યો જ્યાં દેશ; સમજ પુરૂષ શા માત્ર છે, વેંત સાતનો વેષ
દુઃખમાં મોટમ મેલિયે, દૂખમાં તજિયે દેશ; અળગો ફરિયે અતિ દખે વરણ જાતિનો વે...

કેમીનું નામ કે તે જ્યાનું જાણવું; ખાતિ, દાતરની દગ્લ તે [illegible] જાણવું;
[illegible] મધ્યાદીને ધારેલો નજર [illegible], [illegible]
[illegible], લોપ, [illegible], તેના [illegible], [illegible]
[illegible] સુમાર [illegible] કરે [illegible]; [illegible] સુમતરીનું મંદિર, મગનું [illegible].

દોહરો.

સુખ જાય પરદેશમાં, કરતાં પામે સિદ્ધિ;
[illegible] સુધીમાં [illegible], [illegible] સમૃદ્ધિ.

સંપવિષે.

દોહરા.

[illegible] સગે સજ્જન સઉ, ત્યે હૈ સુખ થાય; સંપ વિના ઉદ્યોગ તો, જરૂર નિષ્ફળ જાય;
જ્યાં જાંય સંપી વસે, તેને દુઃખ ન થાય; કરી રજાય ન કહ્યું સમું, પુરી ગુજાર કરાય.
[illegible] કાજ પણ સદનમાં, ઝાઝા મળી કરાય; [illegible] જણા એકેક છે, [illegible] તજો [illegible]
[illegible] જાનડો એકલો, તેને દરકત થાય; મરે એકલી સોગટી, જુગ નહિ મારી જાય.

ઇંદ્રવિજય છંદ.

ચોરસમાં ચતુરાઇ ઘણી, સમજે નહિ તે અમણું શિર કૂટે;
એકલિ ગોટીને દાબવા, છળ ભેદ ભરી બહુ સોગઠિ છૂટે;
જો જુગતે જુગ જાય મળી, પછિ તે તણું મસ્તક તે નહિ તૂટે;
દોસ્ત સુણો દલપત કહે, ફરિ જાય ગરી ખરિ જો જુગ ફૂટે.
ત્રાહિત વીર વચે ન પડે, વચમાંહિ પડેલ મરે નહિ વાંધો;
દાળ મળી રસરૂપ દિસે ન, વિના જળ જો રૂડી રીતથી રાંધો;
કાપડ સાળુ કદી ન બનેજ, ગમે સમ ગાંઠ બરાબર બાંધો;
ત્રાહિત તંતુ મળે દલપત્ત, મળે સુખદાયક સુંદર સાંધો.

દોહરા.

અણુખનારવાળા ગળે, ગરે એકકે બેય; પાણીને પાવક મળ્યાં, કહોજી કેમ રહેય.
બેની લડાઈમાં પડે, જન તે માર્યો જાય; ધંટીના બે પડવિષે, દાણા પણ દળાય.
સજ્જન આ સંસારમાં, સગાં ભલાં કે સંપ; પડી ફાટ પાષાણમાં, લાગ્યું વચમાં સંપ.‡
સંપ કરે કિંગત વધે, ઘટે કરે મન રીસ; થાય આંક સુખ ફેરવે, ત્રેસઠના છત્રીસ.

‡ પથરામાં ફાટ પડે તો ત્યાં સાંપડુ ઘાસ ઉગીને પોતાનું વતન કરેછે.

દેશાટન વિષે.

દોહરા.

વિદેશમાં વિચર્યાવિના, પેટ ન પૂર્ણ ભરાય, પશુઓ પણ પરભાતથી, જંગલ
ઘેર રહે લક્ષ્મી ધણી, હોશે કેમ હમેશ; રાજા રાજ્ય વધારવા, વિચરે દૂર વિદેશ
વિદ્યા સદ્ગુણ વિનયતા, હોય ચપળતા હામ, ડરે ન પરદેશે જતાં, દેખે તે નર
વિદેશમાં વિચર્યા વિના, મળે ન મોટું માન; સમુદ્રમાં વખણાત શું, સીપતણાં સં
સુખે વિદેશે સંચરો, કરો ભલેરાં કામ; પ્રેમ ધરી વિધિ પાળતાં, નિર્મળ કરવું નામ
જો ધનની ઇચ્છા ધરો, તો ખરૂં માનિ ખચીત, મહા સમુદ્ર મથન કરો, એજ અનાદી
પ્રયાણ કરિ પરદેશમાં, પરવરિ લાંબે પંથ; કોટિકળા કૌશલ્યના, ગુણિજન લાવો

મનહર છંદ.

શૌર્ય ધરી શૂરવીર સંચરી સંગ્રામ સજે, ઢાલ આડી ના ધરે તો કેમ રહે કોટ
ઝાલી સમશેર પછી ઝાલતાં ન ઝાલ્યા રહે, શત્રુતણું છેદે શીર ચાહી ચડિ ચોટમાં.
હાર જીવનો વિચાર હોય ન લગાર હૈયે, ખુશી ખુશી રહે ખૂબ ખૂબ લાભ ખોટમાં;
તેમ જો વિશેષ દાઝ દીલ લે સ્વદેશતણી, વેષ લે વિદેશનો ને બેશ આગબોટમાં.

દોહરા.

સો જોજન સમ ચોરસે, દૂર તજ્યો જ્યાં દેશ; સગજ પુરૂષ શા માત્ર છે, વેંત સાતનો વે
દુઃખમાં મોટમ મેલિયે, દૂખમાં તજિયે દેશ; અળગો કરિયે અતિ દુખે, વરણુ જાતિનો

ઇંદ્રવિજય છંદ.

વાંચી પ્રવાસની વાત વિશાળ, અહો ધનવંત વિચાર ધરોરે;
ઊંદર જેમ રહે દરમાં, ઘરમાંજ ઘલાઇ તમે ન ઠરોરે;
દેશ વિદેશ વિશેષ જુઓ, દલપત્ત કહે દિલમાં ન ડરોરે;
બુદ્ધિ પ્રકાશ પ્રકાશિત તેમ, તજી ઘરવાસ પ્રવાસ કરોરે.

દોહરો.

મુકામ કે વિશ્રામથી, છેટે જતાં ખચીત;
સર્વ ચીજ સંભાળવી, આ બે બોલિ કવીત.

મનહર છંદ.

પાણી પાત્ર, ગળણું, ને દોરી, પાણિયારૂં મારૂં, ભોજન માટે રસોડું ભોજન ભાતાનું છે;
નાવણીયું એજ મારે નિત્યનો નાવાનો ચોક, અબોટિયું એજ શણગાર સજવાનું છે;
દેવ પુજા, દીવાસળી, તેતો દેવ સ્થાનક છે, પલંગ, સમાન સંગે સુંદર બિછાનું છે;
દેખી લે મુસાફર તું કહે દલપતરામ, કાયળો મુસાફરીનું મંદિર મજાનું છે;

ગીનું નાણું છે તે જાણું ખંતનો ખાસો, દફતરને દવાત તે દિવાન પાનુંછે;
પાન સોપારીનો વાટવો નજર બાગ, દવાખાનું ખાસું એઠ પેટકું દવાનું છે;
ા;સોય, દોરા,છરી, તે તો અસ્ત્ર શસ્ત્ર સારાં, છત્રિ છત્રપતિતણું ચિન્હ તે ક્યાં છાનુંછે.
ી તે મુસાફર તું કહે દલપતરામ; કોથળો મુસાફરીનું મંદિર મજાનું છે.

દોહરો.

પુરૂષ જાય પરદેશમાં, રળવાં પામે રિદ્ધિ;
જન્મ ભુમીમાં જઇ પછી, શોભાશે સમૃદ્ધિ.

સંપવિષે.

દોહરા.

પ સજો સજ્જન સહુ, સંપે સૌ સુખ થાય; સંપ વિના ઉદ્યોગ સૌ, જરૂર નિષ્ફળ જાય;
ા બધુ સંપી વસે; તેને દુઃખ ન થાય; કદી દળાય ન કણુસહુ, છુટી જુવાર દળાય.
ટ કાજ પણ સહજમાં, ઝાઝા મળી કરાય; લાખ જણા એકેક દે, લાખ તણો ઢગ થાય
યરે આતો એકલો, તેને હરકત થાય; મરે એકલી સોગઠી, જુગ નહિ માર્યો જાય.

ઇંદ્રવિજય છંદ.

ચોરસમાં ચતુરાઇ ઘણી, સમજે નહિ તે અમથું શિર કૂટે;
એકલિ સોગઠિને હણવા, છળ ભેદ ભરી બહુ સોગઠિ છૂટે;
જે જુગતે જુગ જાય મળી, પછિ તે તણું મસ્તક તે નહિ તૂટે;
દોસ્ત સુણો દલપત કહે, ફરિ જાય મરી ખરિ જો જુગ ફૂટે.
ત્રાહિત વીર વચ્ચે ન પડે, વચમાંહિ પડેલ મટે નહિ વાંધો;
દાળ મળી રસરૂપ દિસે ન, વિના જળ જો રૂડી રીતથી રાંધો;
કાપડ સાજુ કદી ન બનેજ, ગમે સમ ગાંઠ બરાબર બાંધો;
ત્રાહિત તંતુ મળે દલપત્ત, ગણે સુખદાયક સુંદર સાંધો.

દોહરા.

ત્રાજૂ બનાવવાળા મળે, મરે એકેક બેય; પાણીને પાવક મળ્યાં, કહોજી કેમ રહેય.
બેની લડાઇમાં પડે, જન તે માર્યો જાય; પંટીના બે પડવિષે, દાણા પડ્યા દળાય.
સજ્જન આ સંસારમાં, સગાં ભલાં કે સંપ; પડી ફાટ પાતાળમાં, લાગ્યું વચમાંસ પ.‡
સંપ કરે કિંગન વિષે, પરે કરે મન રીસ; થાય અંક સુખ ફેરવે, ત્રેસઠના છત્રીસ.

‡ પથરામાં ફાટ પડે તો ત્યાં સાંપડું ખાસ ઉગીને પોતાનું જતન કરેછે.

દુખી જીવતર વિષે.

છપ્પા.

રહે શરીરમાં રોગ, જરાન આવી દેહ ગળગ્યું;
ભણ્યો ન વિદ્યાભ્યાસ, કરજ છુટે નહિ આગળું;
ગશે કુટુંબ કુસંપ, કલેશ કામિનિ નહિ છોડે;
પામી પુત્ર કુપાત્ર પુત્રી બાળાપણ રાંડે;
અહોનિશ વસ્તુ ઉદ્યમવિના, તૃષ્ણા અધિક અપારછે.
આ જગમાં એવા પુરૂષનું, જિવતર તે દુખકારછે.

સુખી જીવતર વિષે.

રોગ રહિત તન રહે, અધિક વિદ્યા અભ્યાસી;
પાળે આજ્ઞા પુત્ર, સદા પરઆશ નિરાશી;
મધુર વાચા માનની, કરજ શિરપર નહિ કોડી,
ચિત્ત સદા સંતોષ, પ્રીત સજ્જન સંગ જોડી,
વળિ દિવસ દિવસ વધતો દિસે, સંપ કુટંબી વર્ગમાં;
પછિ તે યદિ હું નથિ પ્રીછતો, સરસ કાંઇ સુખ સ્વર્ગમાં;

ગરબી.

દેશમાં સંપ કરો સંપ કરો, દીલે દેખી કુસંપથી ડરોરે; દેશમાં૦
હાંરે જે કોઇ સંપ તજીને સુખ માગે, તેના સૂતેલા શત્રુ જાગેરે; દેશમાં૦
હાંરે તજિ સંપ લડાલડી આવે, તેમાં તુર્ત ત્રીજાને ફાવેરે; દેશમાં૦
હાંરે જે કોઈ વીઘા જમીન સારૂ લડતા, રાજ ખોઇને રહ્યા હવે રડતારે; દેશમાં૦
હાંરે હજી હઇડે વિચારી નહીં જોશો, ખરેખાતે છે હાથમાં તે ખોશોરે; દેશમાં૦
હાંરે તમે ટંટા ધરમના ટાળો, જેજે પ્યારો લાગે તે ધર્મ પાળોરે; દેશમાં૦
હાંરે છળ દગા કપટ દો છોડી, આખા દેશની થઇ આબરૂ થોડીરે; દેશમાં૦
હાંરે કરી સંપ કાંઇ હુનર હલાવો, ફરી દેશની વખત ફેરવાવોરે; દેશમાં૦
હાંરે કોઇનું સારૂં દેખીને શીદ દાઝો, તેને બુડાડી મારવા ન બાઝોરે; દેશમાં૦
હાંરે વાંચો દલપતરામની વાણી, પક્ષપાતવિના સત્ય પ્રમાણીરે. દેશમાં૦

કેફ વિષે.

દોહરો.

કેફ કિરીટ ‡ધરો કરે, કે ફકિરીધર કોક;
નરકે શીકે મુખ પડે, નર કેફી કહે લોક.

---

‡ કીરીટ ધર—મુગટ ધરનાર.

મનહર છંદ.

[illegible] આપસને [illegible], [illegible];
[illegible] મહાજનથી, [illegible];
[illegible], [illegible];
[illegible], [illegible] મુકાવશે.

દોહરો.

જે [illegible] છે. તે [illegible] ધરિ મુખ;
પછીથી પીનાર જન, સુખ માનીને કે દુખ.

મનહર છંદ.

[illegible] જેમ જેમ, તેમ તેમ પીનારના મોઢાને [illegible] છે;
પાત્રમાં [illegible] જેમ પ્રજળે છે, તેમ તેમ પિનારનું કાળજું પ્રજળે છે;
[illegible] જેમ જેમ ધુમ ઉઠાવે છે, પિનારની આંખના ડોળા ઉઠાવે છે;
[illegible] શુદ્ધ થઈ જાવે, શુદ્ધ બુદ્ધ [illegible] એ વારે છે.

ગીતિવૃત્ત.

આત્મ મહાત્મ જેથી, કરે આમેનન, હરે શરિર શુદ્ધી;
ગાંજાના ખોનારો, બનશે મુરખ ગુમાવિને બુદ્ધિ.

ઇંદ્રવિજય છંદ.

પ્રશ્ન પુછયો નિજપ્રીતમને, એક ભામનિમાં એક કામનીએ;
અક્કલ કીયું બને કે બને નહિ, જે મુખ માંહિ અફીણ લીએ;
કંથ કહે ઘટતી નથિ અક્કલ, કારણ હું કહું ધાર્ય કીએ;
કોઈ પ્રવીણ અફીણ પિયે નહિ, અક્કલ† હીણ અફીણ પીએ.

દોહરો.

અફીણીઆના આમના, નજરે નિરખો હાલ;
એ ઉપરથી જાણજો, અફીણમાં શો માલ.

ઇંદ્રવિજય છંદ.

રામ સમા રણ રંગ વિષે, બળ રાવણને રણમાં રગદોળ્યો;
કંસતણો નિરવંશ કર્યો હરિ, ચાયણની સમ ચાણુર* ચોળ્યો.

---

† જેનામાં અક્કલ નહોય તેવાજ અફીણ પીએછે માટે તેવાની અક્કલ ઘટેજ ક્યાથી જેમકે નાગો લુટાય નહીં; તેમ.

* ચાણુર-કંસનો મલ.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

ભુજંગી છંદ.

ભણી તો થશે તેને હશે તે કહેવું, ભલા કોઈને ગોખિ આણી ભણેલી.
વિચારી વિવેક વધુ વાવરીને, દયાથી વિદ્યાદાન દો દીકરીને.
ખરૂં આંખમાં તે બેશક ધરાવી, ભલા તેનિ પામેલિ કેરી ધરાવી;
નહિ ઉંઢરે પર નેથી તરીને, દયાથી વિદ્યાદાન દો દીકરીને.
સદા સદ્ગુણી જ્યાં હશે નાર જ્ઞાની, ભલા તેથિ તે નેહથી તે ભજાવે;
ગ્રહમાંહિ શોભાવશે સાચરીને, દયાથી વિદ્યાદાન દો દીકરીને.
કર્યું પાપ તે ક્રોધના કાળી, દયાથી ન જાણી કહ્યા કાળી.
છકી ભ્રષ્ટ તેને જતી હેતરીને, દયાથી વિદ્યાદાન દો દીકરીને.
ભણે તો કદી વિદ્યાથી ભાગ્યમાં, કરે તેથી અજ્ઞાન ને આળસાઈ;
નહિ કેમ મરે કસે તે કરીને, દયાથી વિદ્યાદાન દો દીકરીને.
ન જાણે હમેશાં ગુરુ હોય પાસું, કદી કાજ શોધી પછી જાય કાશું;
નિમે તોય ભંડાર વિદ્યા ભરીને, દયાથી વિદ્યાદાન દો દીકરીને.
સુ વિદ્યાથિ સંતોષને મોક્ષ પામે, સુ વિદ્યાથિ સારી સદાચારી જામે;
સુ વિદ્યા વડી ધીર રાખે ધરીને, દયાથી વિદ્યાદાન દો દીકરીને.
સુ વિદ્યા સખીની પડે મુખ આપે, સુ વિદ્યા કુમારીતણાં દુઃખ કાપે;
સુ વિદ્યાથિ સંભાળશે ટેકે કરીને, દયાથી વિદ્યાદાન દો દીકરીને.
ભણેલી ભલી બાળ થાશે સભાગી, ભણેલી ગણાશે સદા સદ્ગુણી;
સુખે સંપને રાખશે સંઘરીને, દયાથી વિદ્યાદાન દો દીકરીને.
ભલીભાત જેણે ન વિદ્યા જાણી, પિતા માતને પાપની પેઠ આવી;
અની થાય આપે પિતા ઉગારીને, દયાથી વિદ્યાદાન દો દીકરીને.
નહિ જે ભણી તે નથી નેક દીઠી, છતી સદ્ગુણો તે શકે કેમ પીછી,
અરે એજ માટે અતી આદરીને, દયાથી વિદ્યાદાન દો દીકરીને.
અહો આપ રેથી જનો આજ આમે, રચ્યા છે રૂડા છંદ દલપતરામે;
હવે રોશથી રાખિ હેતે હરીને, દયાથી વિદ્યાદાન દો દીકરીને.

દોહરા.

બિજ સુધરશે તોજ ફળ, ઉત્તમ થશે અથાક;
પૃથ્વિ સુધરશે તોજ ત્યાં, પાકે સારો પાક.
ભણીતણી શોભા ઘણી, ભણી હણી રહિ તોય;
નારી સારી નહિ દિસે, ભણી ગણી નહિ હોય.

સોરઠો.

ભણતરથી ભ્રમ જાય, તો ભણતર સાચું બણી;
ભણેલિ ભોળો થાય, તો ભણતર ભડકો ઉઠગો.

ખુરશી પ્રતિ પ્રશ્ન.

દોહરા.

તું તનુજા ધનવંતની, કે તુજ પિતુ કુળવાન;
શા કારણ સરવે તને, ગહિપતિ આપે માન.

ઉત્તર.

એ શાળામાં બાઈ હું, પામિ સરસ સુધરાઇ;
જાત અશલ છું જંગલી, ગૃહસ્થ જોગ જણાઇ.

મનહર છંદ.

જંગલની ઝાડીઓમાં ઉપજી ઓલાદ મારી, ભીલપાસે ભાળીને સોદાગરે સોદો
સોદાગર પાસેથી સુતારે પછી સોદો કરી, શાળામાં સુધારી તોય સ્વારથ નહિ
પામવાને નેતર એ સારી બીજી શાળાવિષે, પામી ત્યાર પછી વર શ્રીગંત અને
કોણ પુછે કુળતણું મુલ દલપત કહે, પામી માન તે પ્રતાપ કેળવણીનો.

ઇંદ્રવિજય છંદ.

તાત તમે દિન રાત દયા કરિ, નીતિનિ નીત્ય કહી કવિતાજી;
જેમ જુઓ જદુ નંદન જુક્તિથી, અર્જુન આગળ ગાઈ ગિતાજી;
તેમ તમારિ શિખામણ હું, શુણી શીખિ શિખામણ જેગ સિતાજી;
તે ભવમાં નહિ ભૂલીશ હું, પઢિરાખિશ પાઠ પવિત્ર પિતાજી.

પરિસંખ્યા લંકાર.

મનહર છંદ.

ત્રણ ચણોઠિયો તુલ્ય વદે લોક વાલ થાય, તેતો વાલ તોળવાનો નહિ જાત દાળ
ગજથી ભરાય લાંબી થાય બેશ બસે ગજ, પાટી તેતો પલંગની નહિ તે નિશાળ
ઘડીઓ તો પાણીથી ભરાય અને ખાલી થાય, તેતો ઘટમાળતણી કહો નહિ કાળ
સુગાણી‡ સકળ કળાવાળી દલપત કહે, તેતો વિદ્યાવાળી ન જણાવ નારી બાળ

દોહરા.

ચતુરા બીજી ચોપડી, જે નીતી ગુણ ગાય; સુધરે તેનો સોબતી, નહિ તોતે નહિ જ
બામનિયોમાં બોળપણુ, ખરેખરો એ ખેદ; મટાડવામાં મન ધરો, એ સિરપાવ ઉ

‡ સુજાણી અથવા પ્રસન્ન કરાવનારી તે પણ સુગાણી.

આળસના નિષેધ વિષે.

આળ ભરેલા આળસી, પાપ ભર્યાં નુકશાન.
પ્રત્ય બધી નિર્ધન બને, ગર્વ ન કરે વિદ્વાન.

પ્રતિષેધ અલંકાર.

મનહર છંદ.

ભેગું અંગનું ગણી સમજુને સમજાવો, કરો મારાં કામ તે આળસ નથી કરતો;
કે કાંઈ પેર પેર રોયા કરવાની રીત, તેથી નાંખવી તેનો અમુક નથી તરતો;
કામ કરીને વંશ કરવાનું કાઢી નાંખો, તેતો ખોટી ફુમરને દૂર નથી ભરતો;
ધાગ લગ્ન ભેખ કરો કહે રાખનગુમ, તેનો કેવો પ્રાણીજીવ માણ નથી કરતો.
આળસનું પરણ્યે પણ ન વિચારે વાત, નવીનજ ફરે ત્યાં નજરે નિહાળિયે;
રે નિયમ કોઈ નવો લાજ બેઉ કાં ન રાખો, બેઉ બુદ્ધિ રોજનો કુબુદ્ધિ બેવિ ટાળિયે;
જો વિચાર આગળથી ચારે પડી એથી કરો, પછીએ મરણ હઠે એમઠો સંભાળિયે;
જે સંભાળો ચાલવાનો આળસે સમોજ આજ, જો સજન આળસના જનમ ન પાળિયે.

ઇંદ્રવિજય છંદ.

આળસને ઘરણાંગણે આગળ, આતંક શી તેહમાંહિ ગણાવો;
મોહપણે કરતાં પરણેતર, જાવકથી તેહમાં સમજાવો;
તે ઉત્કટ સુખદ કહ્યું એ પણ, પૂરણ પાછળથી પસતાવો;
આવક જાવક ભાવિકમાંહિ†, પ્રગટે પછી પાવકમાં* ઘર નાવો.

ઘર સુત્ર વિશે.

મનહર છંદ.

પ્રમદા રૂપી પ્રધાન સાથે મળી પ્રજા પાળ, સંભાળે જે ઉપજને ખરચ શું થાયછે;
કદી બાળકો લડે કે કુટુંબમાં કલેશ થાય, ફોજદારી દિવાનીના ફેંસલા ચુકાયછે;
જેને જેમ ઘટે તેને તેવી રીતે રાખવાને, સામ દાન ભેદ દંડ એ ચારે ઉપાયછે;
રાજ ચલાવે કે ઘર ચલાવે તે બરાબર, ઘરધણી પણ બીજો ઘરતણો રાયછે.

દોહરા.

આંટી કાઢે અક્કલથી, ગુંચ પડે ન મુંઝાય; તાણીને તોડે નહિ; તો ઘરસુત્ર ચલાય.
ઘર સુતરને રાળકે, ધણી ધુચવણ વીર; તાણી તોડે આકળો, ધિમે ઉકેલે ધીર.

† ભાવિક–ભવિષ્ય, * પાવક–આળસ રૂપી દેવતામાં.

તંત અસંતન તાણિયે, તાણે તૂટી જાય; જો તૂટ્યાં મન સાંધિયે, વચ્ચે ગાંઠ પડિ.
પરણીને ઘર માંડતાં, સદા સહનતા તાક; પરણ્યા પહેલું પોંખતાં, સાસુ તાણે
ચાણે કે ચાણે નહિ, તે બંને પરતાય; એવું છે સંસાર સુખ, લકડ લાડુ

પતિવૃતા.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

પતિવૃત્તા સુંદર વસ્ત્ર દારા, પતિ પ્રિયા તે શણગાર સારા;
સજ્યા થકી જો ગડદુંજ શોભે, તોતે વિનાનું નરે ચિત્ત લોભે.

મનહર છંદ.

સ્વામી વશ થતો નથી શોળ શણગાર સજે, સ્વામી વશ થતો નથી અંગતણા રંગથી;
સ્વામી વશ થતો નથી પિયરના પૈશા થકી, સ્વામી વશ થતો નથી સદા રહે સં
સ્વામી વશ થતો નથી પુત્રનો પ્રસવ થયે, સ્વામી વશ થતો નથી ધૂર્ત જેવા ઢંગથ
કામનીને વશ કંથ થાય દલપત કહે, પ્રેમ ઉર આણી પાળે આગના ઉમંગથી.
જ્ઞાનીને તો કરે વશ જ્ઞાનની ગાથાઓ ગાઈ, માનીને તો કરે વશ નિત્ય નમ્રતાઈથી;
કૃપણને કરે વશ કરીને કસર ઘણી; ક્રોધીને તો કરે વશ ખામુખા ક્ષમાઈથી;
મુરખને કરે વશ મીઠી મીઠી વાતો કહી, ફૂલણને કરે વશ ફુલાવી ફુલાઇથી;
કહે દલપતરામ કામની ચતુરા કંથ, ચતુરને કરે વશ ચિત્ત ચતુરાઇથી.

છત્રી ઉક્તિ ઇંદ્રવિજય છંદ.

જો શિર છત્ર કરી મુજને, પકડે પતિ પ્રેમથિ હાથથી હાથે;
તો મુજ પંડ પ્રફૂલિત થાય, સમાઇ શકાય ન એ ભુજ બાથે;
‡ તિનો પરિતાપ હરૂં, વળિ જોડ જણાય સુશોભિત સાથે;
કાય કરોચલિયો વળિ જાયજ, જો પદ નીચ દિધું નિજનાથે.

દોહરા.

નિશ્ચળ મન જે જનતણું, ટળે ન તેની રીત;
ઘુસ્સો કર્યે ઘટે નહિ, પતિવૃતાની પ્રીત.
પતિ મુખ રવિ શશિ પત્નિ મુખ, પરસ્ત્રિ પૃથ્વિ પ્રમાણ;
ચંદ્ર ગ્રહણ નહિ ચાહિયે, સૂર્ય ગ્રહણ શુભ જાણ.

સોરઠો.

જેનું મન જે સાથ, લલચાઇ લાગી રહ્યું; ગમે ન બીજી ગાય, રહે લીન તદરૂપ થૈ.
દઢ જ્યાં લાગ્યું ધ્યાન, વળીતી બીજું વીસરે; ભૂખ તરશતુંભાન, રૂદયામાંહિ રહે નહીં.

---

‡ પ્રાય-ઘણું કરીને.

મનહર છંદ.

સંસાર તરનાં મૂળ પતિ અને પતની છે, ગણી જોતાં ગણતીમાં પ્રત્યક્ષ ગણાય છે;
એમને સલાહ હોય એકમાં સજો ન હોય, તોજ તાજું તરવર જોતાં તે જણાય છે;
શાખીને કેલાય સુખી સદૈવ દેખાય વળી, વિશ્વ વિષે વિવિધ પ્રકારે વખણાયછે;
જેનેમાંથી એકેનું જો અંતર સડેલું હોય, તો તે દુખી દીસે કવિતા દયાતી હણાયછે.

નઠારી સ્ત્રી. મનહર છંદ.

કામનીના કામની કહેલી જે પકા મનીશે, કામની છે શિક્ષા તેનો કામની તમામની;
કામની જે કરે નહિ ચિંતા ઘર કામની તે, નિલંજ નકામની કિંમત બે બદામની;
કામની કામની જેવી હૃદયમાં ન કરે પ્રીત, કુંભારના કામની તે ગદ્ધિ જેવી ગામની;
સારાં કામ કાજ નિતે કરવા કામની કીધી, કામની જે આળસુ તે કામની શા કામની.
સારી સુધરાઈથી ધરાઈ સુધરાઈ ગાઈ, સંસારમાં તેતો સદ ભાગણું ગણાય છે;
મેણી ગણી નહિ બારબારથી જુડાપો પામી, વિશ્વમાં તે વનિતા વેરાગણું ગણાય છે;
મારીથી જે નારી વાણી નઠારી ઉચારી જાણે, નારી નહિ એતો કાળી નાગણ ગણાયછે;
કુવટાના કથને તો કહે દલપતરામ, ફકત સદૈવ માસ ડાગણું ગણાયછે.

વ્યાઘાત લંકાર.

કુભારજા કંથને મનાવા માટે કહે કેશુ, હું તો તુંથી હારી હવે માટે માફી માગું છું;
માણસો મળી મને કહેછે કંથને મનાવ; માટે હું મનાવા આવી ખાંત તારી બાગું છું;
તેનો વાંક આડો આંક ટાંક મારો વાંક નથી, રાંક બની બધી રીસ રૂદયાની ત્યાગું છું;
રોષ તારી રીસ મૂક્ય કરશ તારૂં કાળું મોંહું, પીટયા તને હું પચાસવાર પગે લાગું છું.

ઇંદ્રવજ્રા છંદ.

જે સુંદરી ગોરિ ગુલાબ જેવી, આખી પ્રજામાં વખણાય એવી;
કાંટાપતીનું દિલ ભેદિ નાંખે, તે કોણ જાણે પતિ દુઃખ સાંખે.

ઇંદ્રવિજય છંદ.

રાંખણિ નારિ નઠી સુધરે ન, સહસ્ર ઉપાય સજે ગન સાથે;
અંતર ટેક ટરે ન શિખામણ, રંભપિ ભેદ ભણે ભણિ હાથે;
કોટિ પ્રયત્ન કરે કદિ કોય, કહો જળ કેમ રહે ઘટ કાચે;
કાણું કલેવર જન્મ થકી થયું, તો સુખ શાનું રહે ન તમાચે.

દોહરો.

પગમાં તો નેતરજ¹ ધર્યાં, નાકે ઘાલી નાથ; હાથે નાખ્યાં હસકડાં², ત્યારે રહિ સ્ત્રી હાથ.

---

¹ ઢબ-પનરોજ ² હાથ રૂપી બેડી

લાજ શરમતો આંખને,તેતો કાળી કીધ;મુખઉપર પણ મૂછ નહિ,પછી શરમ શં
હાંણું એવું કાળજું, હોઠે ટપકું શ્યામ; હૈયે તે હોઠે વસે, એ કહેવત છે

ઇંદ્રવિજય છંદ.

પ્રૌઢ પ્રયત્ન વિના પટનો ન ટળે, મળ જો જળપૂર જતાથી;
પાણિ વિના પરિપૂર્ણ ઉપાયથિ, છોડ ઉગે નહિ બીજ છતાથી;
દ્રષ્ટિ ધરે નહિ તો દલપત્ત, લવિંગ મળે ન લવિંગ લતાથી;
બુદ્ધિ ખરી પણ બોધવિના, દિલમાં અતિ ખેદ ઉઠે ન ખતાથી.

દોહરો.

પતિ કરતાં પૂરો ધરે, પક્ષી ઉપર પ્યાર;
એક સખીએ એવિને, દિધી શિખામણ સાર.

સખી વચન.

સવૈયો.

થીર ધરાણું રહે ન તમારૂં, લડાઇ ન રોજ લડો વરથી;
રાખવું થીર શરીર ધરે, ખિણવાર ન બાર ખસો ડરથી;
સર્પ વિંછી પણ જો સુખ, તે નગણે છકિ રાનતણું દરથી;
ઉત્તર–થીર ધણું તન રાખિ સકી ન, નકી સખિ રાનતણું ઘરથી*

દોહરો.

પુરૂષ અને સઉ પ્રેમદા, જો સુખ ચાહો ચિત્ત;
રામ સિતાની રીતની, કરો પરસ્પર પ્રીત.

શુક સંદેશો.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

સિતા સતી શોચતિ જે સમામાં, અશોક નામે વન પિંજરામાં;
ન નાસવાનો અવકાશ આવે, દશાસ્ય માંજાર દિલે ડરાવે.
ફરે હરે ત્યાં ફળ ફૂલ ખાઈ, મુખે ન લે અંન અને મિઠાઈ;
તપો વને જેગ તપસ્વિ તાપે, જિભે જગત્પાલક નામ જાપે.
દિઠો સિતાએ સુડલો સ્વદેશી, સુબોલ બોલ્યો તરુ શીશ બેશી;
સમે વિચારી શબ્દો સુહાતા, જરૂર [illegible] જાતા.
અરે સુડા હું અરજી ઉચારું [illegible]
પિયુ વિનાની પરિપૂર્ણ [illegible]

* આ ઘરના કરતાં [illegible]

વિજોગ સર્વે વધાર આજે, વળી કુહુંની ધ્વનિ શોક ભાજે:
તમે વિજોગે તજિ નારિ ન્હાની, કહો સુધા તે કરુ વીત કયાની.
અરે સુધા ઉત્તમ અંગ તારું, કહું તને તે કર કાળ મારું;
વિજોગમાં વધુ જ ઠરૈ વધારે, ફરી મને ત્યાં ચિર મેં કરાવે.
કળાંઈમાં આ વન આશ આપી, તજે મને તે ન મળ્યા તપાપી;
વિજોગની ગોર વિશેષ વ્યાપી, જનો નથી પ્રાણ તથાપિ પાપી.
હવે જઈ તું પિય નાથ પાસ, વિજોગણી વાત પુરી પ્રકાશ;
તમો વિજોગે તરુણી તપેછે, પિયુ પિયુ જાપ જિભે જપેછે.
ફરી કળાપી મનમાં કરેછે, કદી અતીશે દુઃખ ઉચ્ચરેછે;
કદી વધી જાય વિજોગ જ્વાળા, બળી બળી બોલ બકે સુગાળા.
અરે કરે શું અબળા બિચારી, અગાધ સજ્જન જગમાં ઉતારી;
પછી શકે કેમ મુખેથી વાણી, ગરે બિચારી મનમાં મુઝાણી.
અપંખ અંગે અકળાય એવી, શુકી† પડી પિંજર બંધ જેવી;
ઉપાય એક ઉરમાં ન આવે, મનોરથો મેં મનમાં સમાવે.
વિજોગના વાસર કેમ વીતે, રહે સદા ચિંતવતીજ ચિત્તે;
ભૂખી મરે ભોજન કેમ ભાવે, અધીરતા નો ઉભરાઈ આવે.
જ્યોત્સ્ને વળી જ્યાં જળકું‡ હાથ જાતે, રહે નહિ કષ્ટ કશું બચાને;
દેરે વળી વાદળિને કહું કે, મને ઉપાડી પિઉ પાસ મૂકે.
પિયૂ વિજોગે વધિ પ્રેમ પીડા, કદી શકે શું નહિ ખાળ ક્રીડા;
વળી વિશેષે વિજળી ઝબૂકી, મનોજ તે કાળ મળ્યા ન મૂકી;
વિલાસ તે જ્યાં વિજળી કરેછે, સમીપ સ્વામી સુખ સૌ સરેછે;
વિજોગણી કેમ સહે વિશેકી, ફરી રૂદેળી ન રહેજ રોકી.
તથા વળી મેઘ ધનુષ તાણ્યું, જરૂર તે કામ ધનુષ જાણ્યું;
દયા તજી ગર્જના માર દેશે, વિજોગણીનો ઝટ જીવ લેશે.
મયૂર તેવી તક માંહિ બોલે, ફરી ફરી કાળજડુંજ ફોલે;
ઉઠે ઘણી અંતર માંહિ ઝાળ, કટારના ઘાવ થકી કરાળ.
સમુદ્ર સામી સરિતા વહે છે, સ્વનાથનો સંગ ચિત્તે ચહેછે;
વિજોગણી આ વરસાદ વારે, વિલોકિને ધીરજ કેમ ધારે.
દિસે દિનાનાથ* દર્શાણ દીસે, અપોઝ્ય દેખી નશકે અતીશે;
ઉપાય એનાથિ બની ન આવે, સ્વવક્ત્ર તે વાદળમાં છુપાવે.

---

† શુકી-પોપટની માદા. ‡ ચાંદની-ચાંદણી. * સૂર્યનારાયણ.

વિજોગણીગો વરસાદ લાગે, કરી રનુની કુપ વિલાપ ભાખે;
યથા અજાતા શુદ્ધિને ફીતા, તથા ભુપે ગારાળમાં સવીતા.
પ્રવાહ ને નાસ્તિક જોય એવો, સુપથના જેમ કરે કુપંથે;
પ્રવાહ આંસુ દૃગથી પડેછે, સુપંથના મારગને નડેછે.
વળિ વિજોગી વનસ્પતિ વેલી, તરૂતણે જઈ તરે ગળેલી;
વિજોગણી ઉર વિચાર આણે. મને પિયુ આમ લઇ લગાવે.
દયા હવે તો હિતમધ્ય લાવો, હવે પછી થઈ ઘર તરફ આવો
સુ વાક્ય એવાં પિયુને સુણાવી, સ્વધામમાં લાવ સુડા ભણાવી.
વિજોગણીના દુઃખ દેખિ વાણી, વિશેષ સંક્ષેપ કરી વખાણી;
સુદંપતી કારણ છંદ આ મેં, રૂડા રચ્યાછે દલપતરામે.

ઉત્તમ કુળ વિશે.

દોહરો.

જે અબળા ઉત્તમ કુળે, પ્રીતે પરણી હોય;
પૂરણ સુખતે પામશે, કષ્ટ ન પામે કોય.

ચોપાઇ.

જે કુળમાં સંપૂરણ સંપ, જે કુળમાં જનને બહુ જંપ;
કરે સદા કીર્તિનાં કામ, ઉત્તમ કુળતો એનું નામ.
અહો નિશા જેને આવાસ, વિદ્યા ને લક્ષ્મીનો વાસ;
જ્યાં સુખ દીસે આઠે જામ, ઉત્તમ કુળતો એનું નામ.
ચોખાં ધારે અંગે ચીર, ભલુંજ જેનું મન ગંભીર.
તેવા જન ઘર માંહિ તમામ, ઉત્તમ કુળતો એનું નામ.
ઉત્તમ ધંધો જે આદરે, દેશ કલેશ થકી દીલડરે;
દેણું નહિ શિર એકે દામ; ઉત્તમ કુળતો એનું નામ.
અંતરમાં નધરે અભિમાન, કદી ધરે નહિ નીંદા કાન.
કરે નહીં દૂષણનું કામ, ઉત્તમ કુળતો એનું નામ.
કદીએ ચડયું નહોય કલંક, સત્ય પણું પાળે નિઃશંક;
ધર્મતણું તે નિર્મળ ધામ, ઉત્તમ કુળતો એનું નામ.
અભ્યાગતને આદર કરે, સઉ જન સદા ચરણ આચરે;
વહાલાં સગાંતણો વિશ્રામ, ઉત્તમ કુળતો એનું નામ.
લોકોમાં લાખેણી લાજ, કરે સદા પરમારથ કાજ.

બિરૂદ કે ન અગ્રુષ ગુણગ્રામ, ઉત્તમ કુળતો એનું નામ.
મહિપતિનું પામે સન્માન, ગણે બધા લોકો ગુણવાન;
હોય ધણી દેશમાં હામ, ઉત્તમ કુળનો એનું નામ.
જેની સ્ત્રી માબાપો પાસ, અશન વસનની નકરે આશ;
અતિસુખ અબળા પામે આમ, ઉત્તમ કુળતો એનું નામ.
સુંદરિયોને સઘળું સૂખ, દેખે નહિ સ્વપનામાં દુઃખ;
ગુણીને બધું વખાણે ગામ, ઉત્તમ કુળતો એનું નામ.
નામે ઉત્તમ કુળતો ઘણા, આસદાણુ ઉત્તમ કુળ તણાં;
દિલથી કહેછે દલપતરામ, ઉત્તમ કુળતો એનું નામ.

દોહરા.

સદ્ વિદ્યા સદગુણ સધન, સદાચરણ સુવિચાર;
ઉત્તમ કુળનો એજછે, જે ઘર સુખિ નર નાર.
કુસંપને કંજુસ પણું, માનનિને નહિ માન;
એજ અભાગથી અધમ કુળ, નિર્ધન નિર્વિદ્વાન.

શાર્દૂલવિક્રીડિત વૃત્ત.

કન્યા વિક્રય જે કરે ધન લઇ, ધિક્કાર તેને ઘણો;
કીર્તિના કહો લોભથી કુળ જુએ, તે પાપિ પૂરો ખરો;
કીર્તિ કન્યતણી કરી જગતમાં, જે સ્વાર્થ સાધે નહિ;
કન્યાના સુખનો વિચાર કરશે, તે પુણ્યશાળી સહી.

દોહરા.

વે કહું આ દેશમાં, અવગુણ છે જે એક; મરનારાની પાછળે, રુવે કુટે અનુછેક.
તેથી તન દુઃખ ઉપજે, લાભ ન દીસે લેશ; વિરૂદ્ધ તે છે શાસ્ત્રથી, વ્યર્થ ક્લેશ વિશેષ.

ગરૂડ પુરાણનું અંગ.

"મરનારની પછવાડે રોવા કુટવાના નિષેધ વિશે."

દોહરા.

મોક્ષ પતી મોક્ષે વસે, મોક્ષતણો દાતાર; નરનારીનો નરકથી, એજ કરે ઉદ્ધાર.
મુઆ પછી ફોગટનવી, એ સ્થાનક સ્થિરથાય; સારા ઉર્ધ્વગતી લહે, અધમ અધોગતિ જાય;
મુસલમાન આગ્રા કહે, ગોરા લોકો ગાડ; હિંદુ માને દેવતા, પરમેશ્વરનો પાડ.

એમ નરક ને મોક્ષનાં, નામો ભિન્ન અનેક; પણ સૌ મનમાં પ્રીછજો, વર્તતી એ
મોક્ષ નરક માને નહીં, નાસ્તિક તેનું નામ; એથી દુષ્ટ ન દેખિયે, દુનિયામાં કોઈ
જૂઠું બોલે જગતમાં, કરે ચોરિ વ્યભિચાર; પ્રભુ આજ્ઞા પાળે નહીં, એજ નરક
સત્ય દયા પાળે સદા, ગુણ કરતાના ગાય; પરતાએ દિલ પાપથી, માનવિ મોક્ષે
જનમે ત્યાંથી જાણવું, એક દિવશ મરનાર; રણા ન રાજા રંકકો, શોધિ જુઓ સં
ઉપાય ચાલે આપણો, તે કરિયે તતકાળ; પાછળ રોવું પીટવું, તેમાં શો છે
વહાલાના તનમાં વધે, વાત પીત કફ રોગ; તેને તુરતજ ટાળિયે, કરિ ઓસડ સંજો
દોરા, ચીઠી, આખડી, ભૈરવ, ભુતના જાપ; વળગી એવા વ્હેમને, ઓસડ ન તજો

ચોપાઇ.

કરતાં જતન કદી મરિ જાય, એકે નવ ચાલે ઉપાય;
જો તેનું હિત હૈડે ધરો, કામ સદા પરમારથ કરો;
ભિક્ષુકને આપો ભોજન, અનાથ જનને આપો અંન;
તે પણ કરજ કરી નવ કરો, જો પરમેશ્વરથી દિલ ડરો.

દોહરા.

દુનિયાને દેખાડવા, કુટે રૂએ જે કોય, નિશ્ચે એ મરનારનો, હેતુ શત્રુ હોય.
પ્રગટ ગરૂડ પુરાણમાં, વર્ણવિછે તે વાત; સાંભળજો સજ્જન સહિ, સ્નેહ ધરી સાક્ષા
પુછે ગરૂડ પરિબ્રહ્મને, કહો પ્રભુ કરિ પ્રીત; પાપિ નરકના પંથમાં, દુઃખ પામે શી રી
ખાય પિયે શું વાટમાં, શોધે કેનો સાથ; વાત સર્વે વિસ્તારિને, કહો કૃપાળુ ના
સુણિને બોલ્યા શ્રીહરી, સુણ વિનતાના સૂત; પાપી જનને તેડવા, આવે જમના
ભ્રકુટિ ભયંકર જેહની, મુશળ સરીખા દંત; કાળા જેવા કાગડા, એવા દૂત અન
જેને જોતાં જીવને, તુરતજ ઉપજે ત્રાસ; પકડી ચાલે પ્રાણિને, યમરાજાની પા
વિઘ્ન કરે બહુ વાટમાં, જમકિંકર વિકરાળ; સાંકળું મારે શરિરમાં, જળ હળતી
મુદગળ માથામાં હણે, ભાગે પાડે અંગ; ખાય કુહાડે કાપિને, એ પાપીનું અ

ચોપાઈ.

પુણ્ય કરે પાછળ જે અહીં, તે ખાવું પામે છે તહીં;
પણ ભુખી જમ કિંકર ખાય, તેને તેથિ વિસામો થાય.
સઘાં મળી સૌ રૂદનજ કરે, લીંટ, લાળ, આંસુ, જે ઝરે;

---

૧ જમ તે મોત અને તેના દૂત તે ભયંકર રોગ.

૨ આ કાળ પાપીને નરકમાં અનેક પ્રકારનું દુઃખ દેખાડે, પણ આ જગતમાં જેટલાં દુઃખ કહેવાય છે, અને કવિની કલ્પનામાં જેટલાં દુઃખ આવી શક્યાં તેટલાં કવિએ નરકનાં દુઃખ વર્ણવ્યાં છે.

[illegible]

દોહરો.

પુત્રાં એ આરોગી, પાપિ કરે પોકાર; પર મુખ ઉપર ભાવથી, જિમમાં દયા અપારી
ખમા ખમા મુખ બોલતી, રખે લાગે રેગ; આદર ભો તું ભારતાં, ધ્યાન ન લાવે લેશ.
દિન ઘડીએ જે પુરપમો, પદાર્થ વેરી થાય; રસા ચોખુ કરે ગંદુ, વાઇ વેમાને આપ.
બોલ 'સાર' વાંચનાં, કરતી સદા સહાય; માવે મુખ્ય આદર તે, જિમથી તજ્જ દયાય.
તે પ્રેમ વ્રત મુખની સે, રહેતા જેની પાસ; તે સર્વે યનુ પંચાં, આ જઈ રૂ પ્રકાશ.
જેગ કહું એ અવસરે, જમ કિંકર વિકરાળ; પાપ પરાણે પાપિને, આંસુ બિંદુનો લાળ.

ચોપાઈ.

સગ થઈ બહુ મન મૂંઝાય, જમ કિંકર મો દાઢી પાય;
ઓ તારી માજો મોટકયું, તે તો તુજને લાગે ગળ્યું.
જાઓ ભણી બહુ સેવન કરે, તો પીંવા પીના કેમ સરે;

॥શ્લોક.॥ श्लेष्माश्रुबान्धवैर्मुक्तं, प्रेतो भुंक्ते यतो यतः ॥
तस्मान्नरोदितव्यंहि, क्रियाकार्यायथाविधि ॥ १ ॥

૮

અરે ગરૂડ એથી દુઃખ થાય, તે તો કંઈ કહ્યું નવ જાય.
ભોળો જન વિશ્વાસી હતો, આવી વાત નહીં જાણતો;
સગાં મળી કરશે આ કામ, દુઃખમાં દુઃખ દેશે આ ઠામ.
લીંટ લાળ મોકલશે દઈ, વળી કૂટશે ભેગાં થઈ;
અધિક સગાં આગળ ઈચ્છતો, પૂરણ સુખ તેમાં પ્રીછતો.
આ અવસર પોકારે મૂખ, ઓછાં સગાં તો ઓછું દુઃખ;
પૂછે જમ કિંકરને વળી, શા માટે કૂટે સૌ મળી.
મુજને દુઃખ દેવાને રડે, તેથિ લાભ તેને શો જડે;
મેં કોઇનું બગાડયું નહીં, દુઃખમાં દુઃખ દેછે કેમ અહીં.
કહે જમ ચર સુણ મૂઢ ગમાર, સ્વારથિયો સઘળો સંસાર;
જ્યારે તુજમાં સ્વારથ હતા, ત્યારે સૌ હેતે બોલતા.
હવે ન સ્વારથ તુજમાં રહ્યા, તેથિ સગા સૌ શત્રૂ થયા;
તારૂં દુઃખ ન વિચારી જુઓ, ગનમાને તેમ કૂટે રૂઓ.
પછડાઓ પાખંડ આચરે, લોકોમાં દેખાડો કરે;
જેમ જેમ લોકો જોવા મળે, કોઈ આલે તેમ કૂટે બળે.
લોકો સૌ સૌને ઘર જાય, ત્યારે તે વીસામો ખાય;
રોજ સવારે સાંજે રડે, લોકોમાં શોભા તે વડે.

દોહરા.

દિલમાં હેત અહેતપણુ, રોજ રડયાનો ચાલ; તેથી ઉપજે તુજને, દુઃખ મોટું વિકરાળ.
સાંભળિ શોકાતૂર થૈ, પાપિ કરે પોકાર; કોઇ મારી માને કહે, દુઃખ ગારૂ આ વાર.
કુટ્યા રડ્યાનું દુર કરી, લે પ્રભુ કેરૂં નામ; ઉપજે જેથી અંગમાં, સુખ મુજને આ ઠામ.
હેત હૈયામાં રાખતી, તે નવ ભૂલે આજ; મારા સુખ માટે તજે એવી લોકનિ લાજ.
ક્રોધે જેમ કિંકર કહે, ચુપ રહિ ચાલ ગમાર; હવે ન ઉપજે એહને, તુજપર દયા લગાર.
રહેતું નિશ દિન લોકમાં, હવે ન તુજથી કાજ; ઘણું રૂએ કૂટે ઘણું વધે લોકમાં લાજ.
પોટી ઉઠી પ્રભાતમાં, રોજ રડે નહિ એમ; તો નિંદા લોકો કરે, માટે ચાલે કેમ.
ગરૂડ પુરાણ સુણે ઘણાં, જે ભટ વાંચે મૂખ; જાણે છે મરનારને, રડ્યા કુટ્યાથી દુઃખ.
તોપણ દયા ન દિલ ધરે, સગાં સંબંધી કોય; કૂટે રડે સૌ કો મળી, જેમ વખાણ્યુંજ હોય.
રડ્યા કુટ્યાની રાંડને, પૂરણ હોયે પ્રીત; ન્હાનપણાથી નિરખિયે, રામા કેરી રીત.
જૂતના દિનમાં પણ કરે, કુટ્યા રડ્યાનું મન; મરનારાનો મીશ* લઈ કેમ ન કૂટે તન.
વિવાહ દિન બોલાવતાં, નાવે ગાવા ગીત; પણ બોલાવી આવીને, કૂટે રડે કરિ પ્રીત.

---

* મીશ—બાનું.

રોયે જેવા રંડવા, નિર્લજ છે દેખી હામ; કુટે કરે પાખંડ બહુ, લઇ પ્રેતકનું નામ.
†દક્ષિણ દિશમાં જમપુરી, લોકજનોથી દંતર; પન્ત્રિહ્નિજાયહજારગાઉ, પહોંચે માસે બાર.

ચોપાઈ.

હવેથી હરિ સાંભળ ખગ રાય, જિવને જમપુરિમાં લઇ જાય;
જેવું કર્યું હોય જેણે પાપ, તેવો ત્યાં પામે સંતાપ.
રૌરવ મહા રૌરવ આદીક, કુંડ નરકના તહાં અધીક;
જેણે વૃદ્ધિ સાક્ષી પૂરિયો, ચોર્યાં પરધન પરનારિયો.
પ્રભુ આશાઓ પાળી નહીં, તેવા દુઃખ પામે છે તહીં.
જેવું દુઃખ એ નરકજ તણું, રુઆ કુટયાનું તેથી ઘણું.
ખારા નીર જે પીવાં પડે, દુઃખ મોટું ઉપજે એ વડે.
જેમ બાળકને ઓસડ પાય, મોંમાં વેલણુ ઘાલી માય.
નાક પકડિને રૂંધિશ્વાસ, પાય પરાણે થાય ઉદાસ;
એમ જમ કિંકર અંકુશ હણી, તોડે છે દાંતો નેતરી.
નાક દબાવી શીંટજ પાય, એતો દુઃખ જોયું નવ જાય;
તે માટે નિજ હેતુ હોય, તો તેને નવ રોશો કોય.

દોહરા.

કુટે રડે કોઈ દેખિયે, તો કરિયે તે કામ;
મનુષ્ય બહુ બોલાવિયે, દેને ઝાઝા દામ.
લાભ ન દીસે લેશનો, રડે કુટે શું થાય;
દમની પીડા પામિયે, કાંતો આંખો જાય.
મહા દુઃખ મરનારને, આપણને પણ એમ;
શોભા લેવા લોકમાં, કુટિયે રડિયે કેમ.
ધીરજ મનમાં ધારિને, કરિયે કાંઇ ઉપાય;
જેથી તેના જીવને, સુખ ને શાતી થાય.
આગ ગરૂડ પુરાણનું, કથા કહી જે આજ;
સૌ જન સમજે સ્નેહથી, કરે વિચારી કાજ.

† દક્ષીણમાં રાક્ષસો રહેતા હતા. તે માટે દક્ષિણમાં જમપુરી કહી હશે; અને મરનારને જેમ જેમ પખવારે દહાડા થાય, તેમ તેમ દરરોજ હજાર ગાઉ દુર ગયા જેટલો વિચારે પડતો જાય છે, અને ૩૬૦ દહાડા પછી લોકોની દીલગીરી છેક મટી જાય છે, તે ઉપરથી ૩૬૦ દહાડાનો જમપુરીનો રસ્તો ઠરાવ્યો હશે

સાંભળશે જે સ્નેહથી, દિલમાં દયા સહીત;
સંપૂરણ સુખ પામશે, તે નરનારી નીત્ય.
કથા સુણીને નહિ કરે, દિલમાં દયા લગાર.
પૂરણ પીડા પામશે, નિશ્ચે તે નર નાર.
ઓગણિસેં ને આઠમાં, શુદિ ચૌદશ શનિવાર;
માસ અધિકમાં મેં કહી, કથા અધિક સુખ કાર.
ઘણાં વરસનાં કોટડાં, દેખો આ દેખાય;
વાવળ કે વરસાદથી, તેહ પડી નવ જાય.
રહે ટકી રક્ષણ વિના, નિરૂપયોગિ નવ જાય;
રહે કોટડાં ટોકરાં, ખાપ તેનો ક્ષય થાય.
જો રડતાં બાળકતણા, ચાળા પાડે બાળ;
તો તે બાળકને ઘણી, રીસ ચડે તે કાળ.
વગર સગી મળિ નારિયો, રુએ કુટે છે નેહ;
તે પણ ચાળા તુલ્ય છે, તેમાં નહિ સંદેહ.

મરનારની પછવાડે ન રોવા વિષે.—પદ.

વ્રજવાળી જિવટ મુજાની જુક્તિ ન જાણી, એ રાગ.
વાલાની વાંસે, રાગ તાણી નવ રોવું;
જેથી તેને જંપ ન ઉપજે, જીવમાં સમજી જોવું રે; વાલાની. ટેક.
[illegible] કહ્યું [illegible], કુટે રડે જો કોઈ;
મરનારને મહા દુઃખ ઉપજે, ધરે નિરાશા રોઈ રે; વાલાની.
લીંટ લાળ ને આંસુ જેતે, જમાચર ખાય પરાણે;
કૈક મહાદેવના દુઃખથી, એ દુઃખ અદકું જાણું રે; વા.
કોઈ કાળી કુટે શિર કુટી, મુટે કેશ હાથે;
તો સઘળી અતિશય પીડા, મરનારને આપે રે; વાલાની.
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

હોળી સુખે ઉજવો હો. ઉપાવે, પુન્ય કેરાં કામ ક્રૈમકે; સાહાની.
કેહ્યાં ધન્ય તેની નહિ ક્રીડા, મિત્રો અંતર નામકી,
દલપતરામ એ હિત કહ્યાં, મનો ચિત્ત મારીરે; સાહાની.

બુદ્ધિવર્ધક વિધિ.

નારાચ છંદ.

સુજ્ઞો મનુ રચોહિ જ્ઞાન ગંગના સમર્પિો, ભલો ભાનુ હમેશ બોધ દેશ બુદ્ધિ વર્ધકો;
સ્વદેશ સુધર્માનિ સહિયાન તે વિચારવી, વિશેષ શુદ્ધ બુદ્ધિ બુદ્ધિ વર્ધકે વધારવી.
નવી નવી નિશાળનો વિશાળ વૃંદ કરાવવી, ગમ્ભારિ માલ સાગ કામ કામમાં કરાવવી;
ઉપગ્રહ મિત્ર પ્રીતિ રીત તે વિચારવી, વિશેષ શુદ્ધ બુદ્ધિ બુદ્ધિ વર્ધકે વધારવી.
નિજ મને પ્રબંધ છંદ ચોપડી છપાવવી, અરે ભરી ધરીજ ખૂબ ખાંતથી ખપાવવી;
નિભાર છે અનેક જ્ઞાન નાટકી નિભાવવી, વિશેષ શુદ્ધ બુદ્ધિ બુદ્ધિ વર્ધકે વધારવી.
કુરીત પોપિયો કરીની પાસનો કરાવવી, રસીકતા અધીક ઠીક કાવ્યિ કરાવવી;
વિભૂષણો વિવિધ મિત્ર પ્રાસગી સંભારવી, વિશેષ શુદ્ધ બુદ્ધિ બુદ્ધિ વર્ધકે વધારવી.
રમોજદારસાર કોનિરતી સભા રચાવવી, મહામહા મનોરથોનિ ધૂમ ત્યાં મચાવવી;
સુ ધારતા વિવેકની અનેકધા ઉચ્ચારવી, વિશેષ શુદ્ધ બુદ્ધિ બુદ્ધિ વર્ધકે વધારવી.
ખરાબ ચાલ ખંડી સારિ ચાલને ચલાવવી, લડે કદાપિ લોક લેશ લાજતો નલાવવી;
સ્વદેશની અનેક જાત આખરે ઉગારવી, વિશેષ શુદ્ધ બુદ્ધિ બુદ્ધિ વર્ધકે વધારવી.
વિવાતણા લગ્નમણા પ્રથાક* ઘણા ઘટાડવા, અપાર ઉદ્યમો રચી નિરૂદ્યમી મટાડવા;
યથા સદાય શ્રી પ્રભુની પ્રાર્થના ગુજારવી, વિશેષ શુદ્ધ બુદ્ધિ બુદ્ધિ વર્ધકે વધારવી.
અનાગિયા ભિખારિયોનું ભુખ દુઃખ ભાગવું, હમેશ એ ઉપાયમાંજ લક્ષ રાખિ લાગવું;
દયા કરી દરીદ્રિની દરીદ્રતા વિદારવી, વિશેષ શુદ્ધ બુદ્ધિ બુદ્ધિ વર્ધકે વધારવી,
પ્રવીણ રાખિ પંડિતો સ્વધર્મ શુદ્ધ આપવા, વિરોધ ક્રોધ કાઢવા સદા સુબોધ આપવા;
પછી પુરાણિ પોથિયો સમગ્ર તે સુધારવી, વિશેષ શુદ્ધ બુદ્ધિ બુદ્ધિ વર્ધકે વધારવી.
વિલાયતી વરાળ જંત્ર મૂલ દૈ મગાવવા, વિવેકથી અનેક કામ કાજમાં સુકાવવાં;
સ્વમિત્રને પવિત્ર વાત ઉરમા ઉતારવી, વિશેષ શુદ્ધ બુદ્ધિ બુદ્ધિ વર્ધકે વધારવી.
કુટંગિમાં કલેશ લેશ ઉપજેજ હોઇને, મનાવિને મટાડવો જરૂર જાણિ જોઇને;
લગાર આગ લાગતાંજ હડકેયિ ઠારવી, વિશેષ શુદ્ધ બુદ્ધિ બુદ્ધિ વર્ધકે વધારવી.
સભા સમે શકે ન આવિ નામદાર નારિયો, ભુણે પડી ખુવેજ કાળ બંધીમાં બિચારિયો;
ભણાવિ ભાત ભાત તેનિ વેદના નિવારવી, વિશેષ શુદ્ધ બુદ્ધિ બુદ્ધિ વર્ધકે વધારવી.

* પ્રથા–ચાલ.

સદાય ધ્યો સહાયતા ભલા ભલા ભુપાળની, કુબુદ્ધિ કષ્ટ કાપવા કરો સ્તુતિ કે
પ્રજા હિતેચ્છુ વાત પૂરિ પૃથ્વિમાં પ્રસારવી, વિશેષ શુદ્ધ બુદ્ધિ બુદ્ધિ વર્ધકે

દોહરો.

બુદ્ધિ વિશેષ વધારવી, કરવાં મોટાં કામ;
હૈયામાં હિંમત ઘણી, રાખી દલપતરામ.

છપ્પો.

કરૂણાનિધિ કરતાર, ધાર ઉર અરજ અમારી;
પ્રણમીને તુજ પાસ, પ્રગટ કહિયે પોકારી;
હિંદુ સભાની હામ, પરમ પ્રભુ કરજે પૂરી;
છેજે ઈચ્છા છેક, એક નવ રહે અધૂરી;
સ્થિતિ સુધરે સૌ ગુજરાતની, કરે અધિક શુભ કામને;
રૂદયામાં તે રજની દિવશ, રૂચિ છે દલપતરામને.

દોહરા.

એક બિજાના ધર્મની, તજશે ખોટા ખોદ; ત્યારે દેશ સુખી થશે, વધશે સંપ વિનોદ
તે માટે ઇશ્વર વિષે, તથા ધર્મ સિદ્ધાંત; હવે પછી હું તે કહિશ, ભાગે જેથી ભ્રાંત.

ઇશ્વર છે તે વિશે.

દોહરો.

પ્રભુ નજરે તો નવ પડે, ઉચરે નહિ ઉચ્ચાર;
જગ રચનાથી જાણિયે, જે છે જગ કરતાર.

મનહર છંદ.

પવન પ્રગટ નહીં પેખવામાં આવે પણ, ઝાડોને હલાવે તેથી પવન જણાય છે;
નદિ મધે નિરતણું નિરખી નવિન પૂર, દૂર વરસાદ થયો દિલમાં મનાય છે;
દૂર દિસે દેવતા તે દ્રષ્ટિએ દેખાય નહિ, ધૂમાડો દેખીને દૂર દેવતા ધરાય છે;
તેમ કરતારતણાં કામ દલપતરામ, દેખી કરતાર છે એવું કહી શકાય છે.

ભુજંગી છંદ.

અહો પંડિતો પૃથ્વિ આકાશ પેખો, લખેલા રૂડા અક્ષરો સર્વ લેખો;
વિચાર્યાથિ વંચાય તેતો તમોથી, પ્રભુ નાથના હાથની શુદ્ધ પોથી.

દોહરો.

ઉપરી વિના નિશાળનો, રહે ન બંદોબસ્ત;
કેમ નિભે તો પ્રભુવિના, આ બ્રહ્માંડ સમસ્ત.

મનહર છંદ.

પણ કારખાનું કદાપી ન નભી શકે, જો તેને સંભાળનાર કદીએ ન હોઇએ;
અનંત કોટી બ્રહ્માંડના કારખાના તણો, જરૂર સંભાળનાર કોઈ પણ જોઇએ;
શ્રી ભણુ છે કે જે એવો એક ઇશ્વર છે, તે પ્રભુના ચરણમાં પ્રેમે ચિત્ત પ્રોઇએ;
દલપતરામ તેનાં કામ ઠામ ઠામ, જોઈને જરૂર ખોટો સંશય તે ખોઇએ.

દોહરો.

અચરજ મોટું ઉપજે, કરતાં ચિત્ત વિચાર;
દ્રષ્ટિ-પડી દેખાય છે, ઈશ્વર શક્તિ અપાર.

છપ્પો.

એક તરબુચ આજ, હાથમાં લીધું હરખી;
જગકર્તાની જુક્તિ, નજરથી તેમાં નરખી;
નમો નંગી નવરંગ, ગાંઠ તેમાં ગંઠાઈ;
સરખું વચે સળંગ, સરસ તેમાં સાકરાઈ;
નરથી એવું નવ બનિ શકે, કરે હોડ કારીગરી;
અદ્ભુત એમાં દલપત કહે, હિકમત તે હરિએ કરી.

મનહર છંદ.

ધી રેચનાં વિચાર દિવામાં કર્યો હશે જે,સુંદ વિના પાણી હાપી શરીરને પિનારછે;
ને પજે પીવા હોટાં છોકરાંને માટે માતા,તનમાંહી તાજું તાજું દૂધનો તૈયાર છે;
ધણી આવ્યું કેમ પયું કેમ તે સુકાઈ ગયું, ચિત્તમાં વિચાર તે કેવો ચમત્કાર છે;
ચારીને કરનાર કહે દલપતરામ, જાણીએ જરૂર જે જગત કરનાર છે.

દોહરો.

જેણે પ્રાણી જનમતાં, પહેલું પ્રગટ્યું દૂધ;
એ પ્રભુને નહિ ઓળખે, એથી કોણ અબૂધ.

મનહર છંદ.

ઘણાં તપા કાળિમાં ને કાકડીના વેલા કીધા, જેના કજો વાગે તો જનોને દુઃખ દહે છે;
લીમડા, પીંપળો, વડ, લીંબડાને વડા કીધા, જેની છાયાછે તે સૌને શીતળ જણાય છે;
બાવળને બોરડીની બહુની છટા નથી નેહ કહે દલપત ત્યાં કાંટાની છટા છાય છે;
ચતુર દિવ્યામાં આદિ મિલવો ચતુર કેવી, ચતુર ચતુર સુખનારી અનુરાગ છે.

દોહરો.

ઈશ્વર પ્રભુની પ્રાર્થના, કરી જો તે મન,
તો કોઈ ન આવે તે, ભક્તે ભરે પરમાનન્દ

પ્રભુ પ્રાર્થના.

દોહરો.

પ્રથમ કરૂં પ્રભુ પ્રાર્થના, દોશ ક્ષમણ દે દાન;
તજ્યો નથી તનવાસના, ભજ્યો નથી ભગવાન.

વૈતાળીય છંદ.

નથિ હું તન વાસના તજ્યો, નથિ હું નમ્ર પણે પ્રભૂ ભજ્યો;
કરૂણા નિધિનું કૃપા કરી, હરજે કલેશ હમેશ હે હરી.
નથિ મેં વ્રત દાન આદર્યાં, નથિ મેં કામ રૂડાં કશાં કર્યાં;
ખળતા કરિ મેં ખરે ખરી, હરજે કલેશ હમેશ હે હરી.
ન પડ્યો શુભ માર્ગ શોધમાં, ન પડ્યો હું બહુ જ્ઞાન બોધમાં;
અવળી ગતિ નિત્ય આચરી, હરજે કલેશ હમેશ હે હરી.
ન રહ્યો વળિ હું વિવેકમાં, ન રહ્યો હું તલભાર ટેકમાં;
ડગલાં ન ભર્યાં ડરી ડરી, હરજે કલેશ હમેશ હે હરી.
પડિને અતિ પ્રૌઢ પાપમાં, તક ખોઈ ત્રણ ભાત તાપમાં;
ઠિક થૈ ન વરયો કદી ઠરી, હરજે કલેશ હમેશ હે હરી.
કરજે દુર બંધ કર્મના; ધણિ ધિંગા પ્રભુ બેલિ ધર્મના;
જઉ સાગર તર્તતો તરી, હરજે કલેશ હમેશ હે હરી.
બહુ સંશય સાથ બોલિયો, ભ્રમણામાં ભગિ ભૂલિ ડોલિયો;
દૃઢતા નહીં ધ્યાનમાં ધરી, હરજે કલેશ હમેશ હે હરી.
ગણિ સ્વાર્થ અર્થમાં ફર્યો, અતિશે વ્યર્થ અનર્થ આદર્યો;
તજિ પુણ્યનિ વાતતો પરી, હરજે કલેશ હમેશ હે હરી.
શુભ કારજ જાણિ સાધિયાં, ઉલટાં કષ્ટ અનંત વાધિયાં;
ફિટકાર મળ્યો ફરી ફરી, હરજે કલેશ હમેશ હે હરી.
સુખકારિ કથા ન સાંભળી, શુણિ મેં ગ્રામ્ય કથા ગણી ગણી;
ભગતી નહિ ભીતરે ભરી, હરજે કલેશ હમેશ હે હરી.
પ્રભુ તું ભવ તારનાર છે, અધમોદ્ધાર અને ઉદાર છે;
અતિ છે ગુણને અનુસરી, હરજે કલેશ હમેશ હે હરી.
રૂદયે દલપત્તરામને, કરજે ઠીક ઠરાવિ ઠામને;
જનપાળ પણ ધરી જરી, હરજે કલેશ હમેશ હે હરી.

દોહરો.

હે હરિ પ્રેમ ધરમ ધર, કર સુખ પૂરણ કામ;
એ માગે તુજ આશરો, દિન દિન દલપતરામ.

સેવા સ્તોત્ર.

વસંત તિલકા વૃત્ત.

હે દીન બંધુ જગદીશ્વર વિશ્વપાળ, દીસો તમે પ્રભુ સદા દિલના દયાળ;
મારે કૃપાળિ પકડો પ્રભુ હાથ મારો, હે સ્વામિનાથ હરિ સેવક હું તમારો.
કેવી રીતે સ્તવન કીર્તન થાય તારું, કેવી રીતે વિનયનાં વચનો ઉચારું.
જાણું નહિ યુક્તિ નહિ ઉત્તમ જાણનારો, હે સ્વામિનાથ હરિ સેવક હું તમારો.
સંતુષ્ટ ગાર્ન પથ સંતત કષ્ટ કાપો, ભક્તી તથા અભય ઉત્તમ ભાગ્ય આપો;
નિઃશેષ દ્વેષ પરમેશ તમે નિવારો, હે સ્વામિનાથ હરિ સેવક હું તમારો.
હું ભક્તિ ભૂંસિ શઠ થયો ખરિ ભૂલ ખાધી, સેવા ભવિષ્ય ગત મુક્તિ નહિ યુક્તિ સાધી;
આપી અખંડ પદ આપદથી ઉગારો, હે સ્વામિનાથ હરિ સેવક હું તમારો.
કર્યો જવાં સરસ સાધન મેં ન કીધાં, દેખી ગરીબ જનને નહિ દાન દીધાં;
પ્યારા પ્રભુ પ્રગુન પાળપણું વિચારો, હે સ્વામિનાથ હરિ સેવક હું તમારો.
મીને કદાપિ પરમાર્થ કરી ન જાણ્યો, ચિત્તે સદા સમય કેવળ સ્વાર્થ આણ્યો.
તેવો તથાપિ નિજદાસ કરી સ્વિકારો, હે સ્વામિનાથ હરિ સેવક હું તમારો.
હું ગાનવાન નથિ ને અભિમાનવાન, છું ખાન પાન રસ લોભ ભર્યો નિદાન;
તૃષ્ણા સમુદ્ર જળ પાર તમે ઉતારો, હે સ્વામિનાથ હરિ સેવક હું તમારો.
જે તારનાર ન જડ્યા જગદીશ જેને, તૈયાર ત્રાસ જમનો નજરેજ તેને;
એ વાતમાં નથિ અરે પળનો ઉધારો, હે સ્વામિનાથ હરિ સેવક હું તમારો.
આપી કલ્યાણ પદ પાસ નિવાસ આપો, માથે મહા પ્રભુ કૃપા કરિ હાથ થાપો;
નાના પ્રકાર નબળાં કરમો નિવારો, હે સ્વામિનાથ હરિ સેવક હું તમારો.
સર્વાર્થ કાર્ય સુધરે તુજ પાદ સેવી, દેખૂં ન અન્ય સુખદાયક દેવ દેવી;
પ્રેમે પ્રભુજી પદ પંકજ પૂજનારો, હે સ્વામિનાથ હરિ સેવક હું તમારો.

શાર્દૂલવિક્રીડિત વૃત્ત.

સ્વામી સેવક હું થયો તમતણો, ખામી ખરી ખોઈ મેં;
પામી નિશ્ચળતા તમારિ ભગતી, જામી દિસે જોઈ મેં;
વામી આશ્રર ધામના હરિ બહુનામી, મળ્યા આ ભવે;
વામી છે ભવ વેદના દરખથી, હામી શરું છું હવે.

બ્રહ્મદેવની સ્તુતી.

દોહરો.

અહો દેવના દેવ પ્રભુ, અખિલ જગત આધાર.
તત્ત્વ પ્રગટ કરિને તમે, રચ્યો સર્વ સંસાર,

ભુજંગી છંદ.

તમે સર્વ સંસાર વિસ્તાર કીધો, તમે સર્વને સૂખનો સાજ દીધો.
તમે વિશ્વ વિશ્રામના ઠામ જેવા, દયાળુ તમોને નમો બ્રહ્મદેવા.
તમે સૃષ્ટિ સાથે સરજ્યા સર્વ પ્રાણી, તમે વેદ વિદ્યા વિશેષે વખાણી;
તમે માણસોને દીધા મિષ્ટમેવા, દયાળુ તમોને નમો બ્રહ્મદેવા.
ભજેજે તમોને તજેતે કુબુદ્ધિ, ભજેજે તમોને સજે સર્વ શુદ્ધિ;
ન ભક્તો થશેતે હશે લોક કેવા, દયાળુ તમોને નમો બ્રહ્મદેવા.
તમારા ગુણો શેષ આદેશ ગાવે, તમારા પુરા પાડનો પાર નાવે;
તમેછો ત્રિલોકીતણા તાત તેવા, દયાળુ તમોને નમો બ્રહ્મ દેવા.
તમે વિશ્વમાં વારિ વૃષ્ટી કરોછો, તમે સર્વદા સર્વ સંભાળ લોછો;
તમે દેવ દાતાર ઉદ્ધાર એવા, દયાળુ તમોને નમો બ્રહ્મદેવા.
ભુંડા લોક જે આપનો પાડ ભૂલે, નકી દુઃખ દાવાદળે સર્વ ઝૂલે;
નપામે પછીતે કશો લાભ લેવા, દયાળુ તમોને નમો બ્રહ્મદેવા.
ભજે શેષને સારદા ચંદ્ર ઇંદ્ર, ભજે આપને નિત્ય મોટા મહિંદ્ર;
સદાશીવ જેવા સજે નિત્ય સેવા, દયાળુ તમોને નમો બ્રહ્મદેવા.
કૃપાળુ તમે દેવ કલ્યાણકારી, અતિ આપદા દેખિ લોછો ઉગારી.
હમેશા તમારો દિસે ઓજ હેવા, દયાળુ તમોને નમો બ્રહ્મદેવા.

માલિની વૃત્ત.

સ્તુતિ અધિક ઉમાંગે, એ રિતે છંદ આઠે; પુનિત મન નિત પ્રીતે, જે પઢે નિત્ય પાઠે;
[illegible] તન સુખ [illegible], [illegible] પુરું પામે; પ્રભુ પદ પરતાપે, વેદના સર્વ વામે.

પ્રભુસ્તુતિ કલાપ.

અમૃતધ્વની છંદ.

[illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] નામી;
[illegible] [illegible] [illegible] સ્વામી, [illegible] [illegible] જગતના સ્વામી.
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible], [illegible] [illegible];

[illegible]

જે પદ પ્રાણી જન નિત્યાશી, થય સિદ્ધ હાથી નિર્ભય પ્રાણી.
ત્યજિત કરિયા અમૃત ભરિયા, મેં ભવ દરિયા નિર્ભય કરિયા.
ગુણ અનુસરિયા, તે ભવ તરિયા, અંતર ઠરિયા, જશ ઉચ્ચરિયા.
પાપનિકંદન ભવભય ભંજન, મનો રંજન, જન મન રંજન;
મળ હર અંજન, સુખદ પ્રભંજન, તાહરા અંજન, નેહ સ્વયંજન.
ગુણ મન ધરશે, પુન્ય શુભ કરશે, તે ભવ તરશે, ફરિ નહિ મરશે;
નહિ ભવતરશે, સ્થિર થૈ ઠરશે, ફિર નહિ ડરશે, સઉ સુખ વરશે.
ધન્ય ધરમ ધર, આશા કરમાર; સંકટ દુઃખ હર, પ્રભુજી પરમ પર.
સેવક સાજા નર, જળ થળ નભ ભર, ઉર અંતરજ્ઞ ભર, હરગિસ ભય હર.
દેહુ ગુણ કરણી, વિધવિધ વરણી; ધરિ તે પરણી, ગિરિજળ ઝરણી.
અવનિ ભરણી, રોહિણિ ધરણી, શશાંક તરણી; સઉ ગુણ શરણી.
ગાઢ ગગન ઘન, સકળ સઘન વન, ભગત જગત જન, તરૂણ વરધ તન;
ધન પતિ શુદ્ધ ધન, મનુજ દનુજ મન, કંકર કાંચન, ગુણ સંપાદન.
દેશ દિગંતર, ગુણ કૃત તંતર, જગમાંય અંતર, તુજ નિરંતર;
નહિ તદનંતર, બાળિય અંતર, સદા સ્વતંતર, દલપત અંતર ગામી.
જય જય જન અંતર જામી, નિર્મળ ગુણમય બહુ નામી;
જુગમાં ન મળે કશિ ખામી, હો સકળ જગતના સ્વામી.

નવા વર્ષવિશે ઇશ્વર સ્તુતિ.

દોહરા.

શ્રી અરજી ઉરમાં ધરી, નવા વરસ મોઝાર; સુખ સઘળાં સંભારિને, કરજે જગ કર્તાર.
ચારે દરિયે ખલકથી, જજો ખેદને ખાર, સંપ અમારા સ્નેહિમાં, કરજે જગ કર્તાર.
કષ્ટ કોઇ પ્રકારનું, લાગે નહીં લગાર; ઉત્તમ દિન આનંદના, કરજે જગ કર્તાર.
વિદ્યાની વૃદ્ધી થજો, ઉગજે વિવેક વિચાર; અતિ નિર્મળ મન મનુસ્યનાં, કરજે જગ કર્તાર.
વળિ વધજો નર વિશ્વમાં, હિંમતવાન હજાર; જશ મેળવનારા જનો, કરજે જગ કર્તાર.
તનમન તાપ ટળી જજો, ઠંડક હારો હાર; આબાદી આ દેશની, કરજે જગ કર્તાર.
શ્રીમંતોનાં શુભ થજો, અંતઃકરણ ઉદાર; વળિ વૃદ્ધિ ધન ધાન્યની, કરજે જગ કર્તાર.
દુઃખ દરિયે ડૂબ્યા હશે, એનો થજો ઉધાર; કોપ તજી કરૂણા થકી, કરજે જગ કર્તાર.
પ્રાણી સૌને પરસપર, પૂરણ વધજો પ્યાર, દોસ્ત સરવનાં એક દિલ, કરજે જગ કર્તાર.
દુર્ગુણ દૂર થઇ જજો, સદગુણના શણગાર; સૌ જનને શોભિત સદા, કરજે જગ કર્તાર.
પ્રલય કરીને પાપનો, જૂનો હરજે ભાર; સહુમાં વૃદ્ધી સાચી, કરજે જગ કર્તાર.
દિલમાં દલપતરામને, વધે ઉમંગ અપાર; એવું શુભ આ વર્ષ તું, કરજે જગ કર્તાર.

બહુ રૂપી ઇશ્વરની સ્તુતિ.

દોહરો.

બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રી, વૈસ્યનું, કરે શુદ્રનું કામ;
બહુ રૂપી બહુ નામિને, પ્રેમે કરૂં પ્રણામ.

બ્રાહ્મણ રૂપ.

મનહર છંદ.

સભાઓમાં સૌને ઉપદેશ જે હમેશ દેછે, ધર્મને અધર્મ તણો મર્મ જેથી ધરે
ઉજ્વળ આકાશ ગંગા જેવીછે જનોઇ જેની, એનાજ આશીરવાદથકી હું ઉગરે
પુસ્તક અનેક તણાં પડ*ફેરવતો રહે, અક્ષર એમાંથી વાંચી વાંચી હું ઉચરે
હજારોછે જેને ઘેર કુંડ અમી† દેવતણા; એવા એક બ્રાહ્મણનું ભજન હું કરે
વેદ વિદ્યા આદીમાં વિચક્ષણ સુ લક્ષણ છે, રક્ષણ કરે છે સદાચારનું સુરીતે
કરે ખટ કર્મ મનમાં જાણેછે બધા મર્મ, પાળેછે પોતાનો ધર્મ પરિપૂર્ણ પ્રીતે
કરેછે ત્રિકાળ સંધ્યા તર્પણ કરેછે તથા, અર્પણ કરેછે ભૂત બળી આદિ નિત્તે
કહે દલપતરામ એવા વિપ્રને પ્રણામ, કરજોડી કરૂં વળી ગાઉં ગુણ ગીતે

ક્ષત્રિ રૂપ.

જેના તાબામાં અનેક ઇલાઓ જણાય જોતાં, તેઇલાઓમાં રાજધાની‡નગરો×ગામ
પવન વરૂણ મેઘ પાવક જેવા પ્રતાપી, સારા સરદારો જેના તાબામાં તમામ
ફરે જેનો હુકમ તે કોઈ ફેરવી ન શકે, કરેલાં જણાયે તેનાં થાણાં ઠામો ઠામ
કરજોડી કર નમી કહે દલપતરામ, પરાક્રમી એવા રાજાને મારા પ્રણામ

વાણિયા રૂપ.

[illegible] માલ સંઘરે વકરો કરી, ચોમાસે વિશેષ વસ્તુનું વેચાણ કરે
[illegible] નથી તે મૂલ આપેછે ઉધારે માલ, વેપાર અપાર કરી વિશેષ [illegible]
દેશો દેશમાંહે કોઠી [illegible] દુકાનો જેની, વિવિધ વસાણાની વખારો ઘણી [illegible]
[illegible] કરી પ્રણામ કીજે દલપતરામ, એવા એક વાણિયાનું દિલે ધ્યાન ધરે

કણબી રૂપ.

[illegible] જેણે [illegible] અનાજ વાળ્યાં, જેના ખેતરનું માપ જુક્તિથી [illegible]

---

* પડ—અનેક [illegible] પડ ફેરવતો રહેછે તે.

† અમીકુંડ—અનેક [illegible] છે તે.

‡ [illegible]—[illegible]. × ગામો—[illegible]. [illegible]

[illegible]

[illegible] સાહેબ સારૂ ચાર, [illegible] કરીને હું [illegible];
[illegible] લાવે છે [illegible] ઉપકાર [illegible];
[illegible] દલપતરામ, [illegible] નિત નિત નમું.

માળી રૂપ.

[illegible] નીર વાળી [illegible];
[illegible] રૂપાળી છે;
[illegible] સંભાળી છે;
કહે દલપતરામ [illegible] એક મનમાળી છે.

કુંભાર.

[illegible] કુંભાર [illegible], કણબી અમારા દેશમાં [illegible] કુંભાર છે;
[illegible] કામમાં [illegible], [illegible] અનંતને આધાર છે;
[illegible] ન પડે [illegible] ન પડે; [illegible] તે કામમાં તૈયાર છે;
[illegible] દલપતરામ, [illegible] કામમાં [illegible] અમલ [illegible] છે.

દોહરો.

માટ મળી માટીતણા, કરે સજ્જન સાર;
એતો ઈશ્વર આપણો, કહું ભલો કુંભાર.

હજામ રૂપ.

મનહર છંદ.

મશાલ ધરીને સર્વ, આગળ ઉજાસ કરે; તદબીર કરીને, અંધાર ઘોર ટાળે છે;
કોણ જાણે કેવી રીતે તેમાં તે પુરે છે તેલ; બુઝાઈ ન જાય તેમ મશાલ તે બાળે છે;
કોઈ સમે અનુભવ આરસી દેખાડે વળી, કોઈ સમે ન્હવરાવા નીરને ઉછાળે છે;
કહે દલપતરામ એવો એક છે હજામ, તે સદૈવ સૌને ઘણા સ્નેહથી સંભાળે છે.

બાજીગર રૂપ.

અદૃશ્ય રહીને કરે એટલા અનેક ખેલ, જોનારા જનોની જુઓ નજર ચુકાવે છે;
ધૂળમાંથી ધાતુ કરે પાણીમાંથી પ્રાણી કરે, દેખાડી દેખાડી આપ કળાથી ઉડાવે છે;
વિવિધ પ્રકાર વસ્તુ નવી નવી નીપજાવે, કોણ જાણે ક્યાં સંતાડે છે ને ક્યાંથી લાવે છે;
એવા બડા બાજીગર પદે દલપતરામ, નમ્રતાથી નિત્ય નિત્ય મસ્તક નમાવે છે.

ધર્મસિદ્ધાંત વિષે.

દોહરા.

સુજ્ઞ કવિતા મનમાં ધરી, વાંચે વર્ણ અઢાર; તે માટે સૌને ગમે, એવા વદું વિચાર.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

...ના જગમાં એક મત, ટકી નહીં શકનાર; સંપ વિનાશક સર્વથા, ધર્મતણી તકરાર.
...હિ નહિ મુજને, જગમાં ધર્મ અનેક; વાદ કરીને નવ લડો‡, આચરજો નિજ એક.
...તેનો રાખશો, શિખો સ્વદેશી લોક; સંપ વધે તેવું ગણો, તજો કુરીતી ફોક.
...કે આચારજ થયા, એણે આપ્યું ઉર; આખા જગમાં પ્રસરશે, મારો પંથ જરૂર.
...એકમાં નહિ થઈ શક્યો, ધર્મતણો મત એક; માટે એકજ મત થવા, છાંડો મમતા છેક.
...તેને ધીકલો, આપતણો અભિપ્રાય; ખંડ કરવા કથનો કહી, ન કરો કલેશ ઉપાય.
...ઈ કે ધર્મદેશના, ઘણા જનોની ઘાત; તે માટે દુરી કરો, તે તકરારી વાત.
...ખની મુદ્દી વિષે, વસ્તુ નહિ વરતાય; તો જગદીશ્વરની કળા, અકળિત કેમ કળાય.
...કલ્પિત મૂર્ત કલ્પના, લડી મરે છે લોક; ઠાલું વેર વધારિને, દુર્ગતિ પામે ફોક.
...નો હરખું જોઈને, સ્વદેશિયોમાં સંપ; કુસંપનાં કથનો સુણી, અંગે ઉપજે કંપ.
...રી જારી ચુક છે, વ્યસન ગણે જે ધર્મ; ખચીત તે પાખંડ મત, મન સમજો એ મર્મ.
...શ્વરને માને આનમા, નીની ચાહે ચિત્ત; તે પણ છે પાખંડ મત, વણ પાયાની ભીંત.
...ધર્મની નિંદા કરો, દેશવિ કરવા દૂર; નામ લઈ જન કોઈનું, નિંદો નહિ જરૂર.
...નદી તળાવ નહિ, દુકાન પણ નહિ એક; ધરણી ઉપર ધર્મના, એમજ પંથ અનેક.
...ગુરુના ઉપદેશથી, મન ઇંદ્રિય વશ થાય; શુદ્ધ પંથ સર્વોપરી, ગણતાં એજ ગણાય.
...ની સ્વચ્છતા, રાખે રૂડે પ્રકાર; ઉપજે તન આરોગ્યતા, એ કહિએ આચાર.
...મુસલમાન ને પારશી, હિંદુ ખ્રીસ્તિ હરેક; જૂદા જૂદા મત તજી, કેમ થાય મત એક.
...ના મત સાચા કહો, એક સર્વનો દેવ*; એમ ગણે સૌ તો ટળે, ને ટંટા તતખેવ.
...જરૂરે નહિ શોધતા, ઓપધી મળે ઉપાય; જેથી કુસંપ જાય ને, સદાદ સંપ સજાય.
...ને ગમ્યું તે મેં કહ્યું, મુજને સુઝ્યું જેમ; તો પણ જે તમને ગમે, કરો સજ્જનો તેમ.
...થી કુશળ મુજ દિલે, નથી રાગ કે દ્વેષ; મુજગત ખડ નથી મને, દુઃખ નથી લવલેશ.
...રેક પંથ વિશે હતા, વડા વડા વિદ્વાન, કેનામાં કહિયે કહો, હતું ન પૂરું જ્ઞાન.
...યો તેના વાંચતાં, અચરજ ઉપજે આજ, આપણથી નવ બનિ શકે, કીધાં એવાં કાજ.
...ક પુરાણ કુરાન ને, જુઓ જૈનનાં સૂત્ર; કરી શકે આ કાળમાં, કોણ માઇનો પુત્ર
...અ વિવિધ વાંચ્યા વિના, જ્ઞાન ન પામે કોય, જે જન બહેરો જન્મથી, તે મુંગો પણ હોય.

‡ મુંબાઈ, સુરત અમદાવાદ વગેરેમાં મૂર્તી માનનારા અચેગ્ને અને નહિ માનનારા અચેગ્ને એ બને પથનાં દેવળો છે. પણ તેઓ એક બીજાને જુદા પાડવા સારૂ મોંઢા માંહ્ય તકરાર ઉઠાવીને લડે અને આપણા લોકો તે તમાશો જુઓ, એવો દહાડો આવનાર નથી, માટે આપણે પણ દેશમાં સંપ થવા વાસ્તે એમ શીખવું જોઇએ

* सर्व देव नमस्कारः केशवं प्रति गच्छति ॥ गीतामां ॥

ઈંદ્રવિજય છંદ.

વેદ પુરાણ કુરાન કુરાંન, કુડાં ન રૂડાં પણ ગ્રંથ અપારાં;
બાયક લોકને વાંચન લાયક, બુદ્ધિ પ્રકાશક વાયક સારાં;
તે સમજે સમજુ જન જે, સમજણ વિના સમજે ન વિચારાં;
વાદ વિવાદ અનેક વિધે ગણ, એ જ ધર્મ તણા કહેનારાં.

દોહરો.

ભારે એક ગ્રંથને, અર્થ કેમ કહેવાય;
જુદો કહેતાં જોઈને, મુજમતિ તો મુઝાય.

ઈંદ્ર વિજય છંદ.

[illegible] ગિરનાર શિખામણ આણું;
[illegible] ધરે [illegible];
[illegible] વેદ પુરાન કુરાન કિતાબું;
[illegible] શું કરવા [illegible].

મનહર છંદ.

[illegible]

દોહરો.

[illegible]
[illegible]

મનહર છંદ.

[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]

દોહરો.

[illegible]
[illegible]

મનહર છંદ.

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

દોહરા.

[illegible] આપ્યા હોત [illegible]
[illegible] તકરારમાં, [illegible]
[illegible] પંચ દેવનાં પૂજ વળી, [illegible]

ઉપજાતિ વૃત્ત.

[illegible] અનેક આત્મા ચિદ્‌ઘન લેખે;
કરી વિચારે [illegible], અજ્ઞાનિને ભેદ અનેક ભાસે. (ઇત્યાદિ.)

દોહરા.

કર્મ કોઈ નિંદો નહીં, ઉપાસના પણ એમ; ચતુરે દીધાં ચાલવા, જેને ફાવે જેમ.
કરતાં કર્મ ઉપાસના, પછી પામશો જ્ઞાન; એમ કહી સમજાવિયા, ધન્યસુબુદ્ધિ નિધાન.
આ અવસર પણ એ રિતે, સંપ સજો સૌ કાર; વિદ્યાની વૃદ્ધિ કરો, તજિ બીજી તકરાર.
વિદ્યાની વૃદ્ધિ થશે, વધશે સત્ય વિચાર; આપ આપની અક્કલથી, શોધી લેશે સાર.
આપે ભુંડું આપનું, કોઈ ન ચાહે ચિત્ત, સૌ ઇચ્છે સ્વર્ગે જવા, નહિ કો નરક નિમિત્ત.

મનહર છંદ.

વિપત્તિ વિનાશ થવા, શાણી સરકાર જુઓ, સર્વે પ્રજાને કહેછે દેવળમાં સંચરો;

---

‡ ષડદર્શન સ્થાપનાચાર્ય મતલબ કે એકે દર્શનનું ખંડન કરનાર નહિ.

* ૧૮૫૭ ના બળવાની વખતે તથા શાહજાદાને રોગ થયો હતો ત્યારે સરકારે જાહેરનામું કર્યું હતું કે હરેક ધર્મના લોકોએ પોત પોતાના દેવની પ્રાર્થના કરવી.

પોતપોતાના પ્રશ્નની રીતે કરો પ્રારંભના,ધારું તેથી માગો કે આ વિપત્તિ જશે
અને તે સરકાર પરધર્મને જુદા ગણુને,તો આમાટે કહેવ છે એવી રીતે
તેમજ સ્વદેશનું સદૈવ શુભ ઇચ્છનારા,ધર્મ કૈક રીતમાં ક્યાંથી લાગે નામે.

દોહરા.

દુર્ધર્મની નિંદા કરો, દુર્ધર્મથી મન દૂર; ઉપાય સંપ સાચવાતણો, જાણો એમ
અંગ્રેજો બે પંથના,લડિને † મુવા અપાર;રાજ્ય જનાગેલું પછી,સંપ સબ્બો તે
તે રીતે મુજ દેશિયો, સંપ રાખે સૌ ઠાર; જુદા જુદા ધર્મની, તજને તમે
આદલ થશો અધાપિનો,જુઓ જગત ઇતિહાસ;અર્ંતાર્યો તકરારથી,થયા વિશેષ વિ
દેશતણી પડતી દશા,જ્યારે હોય થનાર; ઉપજે માંહોમાંહિ ત્યાં,ધર્મતણી તકરાર.
બુદ્ધિશાળિ જન હોય બહુ,સ્વદેશનું શુભ ચહાય;એવાને પણ અંતરે,અવળી સુઝે ઉપાય.
કેમ મૂકિયે કોઇ શિર,દોષતણો આરોપ; દિસ જાણો તે દેશપર,દિસે દૈવનો ગ
દેશતણી ચડતી દશા,થવાનિ જ્યારે હોય;સંપ તુટવાનાં સંધિયા,કહે ન કથનો એ
નિંદા કોઇ ધર્મની,સંપ વિનાશક વેણ;તે સુણતાં મુજ અંતરે,અતિ લાગે દુઃખદેણ.
જે મત પોતાને ગમે, તેનાં કરો વખાણ; પણ નિંદા પરધર્મની,તજો એકની આણ.
ઓ ઇશ્વર મુજદેશપર, કરુણા કરો અપાર; સંપ વિનાશક નાશકર, ધર્મ તણી તકરાર.
જોરાવરના ધર્મની, કરે ન નિંદા કોય; નિંદે ધર્મ ગરીબનો, પક્ષપાત તે હોય.

મનહર છંદ.

જુદા જુદા ધર્મની જુવતી વાદવદી કહે, અમારાજ દેવમાં દેવાતણુ જણાય છે;
માનતા કર્યાથી મન ધાર્યું કામ સિદ્ધ થાય, નિંદા કરે તો તે પ્રાણી પંડમાં પિડાય છે.
પુછ્યું પછી કવિને તો કવિએ કહ્યું કે આજ, પારશીને મહમદી ધર્મ બે પંકાય છે;
તેઓની નિંદા લખે તેને પુરૂં પસ્તાવું પડે, દેવાતણુ તેઓનાજ દેવમાં દેખાય છે.

દોહરા.

ન્યાય સભામાં પંચ જન,ઉચરે ભિન્ન વિચાર; દ્વેષ ન રાખે પરસપર, કરે નહિ ધિક્કાર.
અકળિત ઈશ્વર મત વિષે,મત જૂદાં ગુણિ એમ;સત્ય ગમે તે માનિયે,કુવચન કહિયે કેમ
અધિકારી સરકારના, તે કહિયે સરકાર; રામકૃષ્ણ મહમદ ઇષુ,એમ દૈવ્ય અવતાર.
તેની પ્રતિમા કે કબર, માને પૂજ્ય પ્રકાર; કોઇ પાવક કે પાણિને, પૂજે છે ધરિ પ્યાર.
કેમ તજે નિજ ધર્મ તે, કેમ એક મત થાય; સૌ મતને સાચા કહો, એજ સંપ ઉપાય.

---

† સોળમા સૈકામાં ૫ મા ચાર્લસ પાદશાહના વખતમાં બે પંથો લડતા હતા તેથી તુર્કસ્તાનના મુસલમાનો ફાવતા હતા.

§ હાલમાં તુર્કસ્તાન ને રશિયા વચ્ચે મોટી લડાઈ ઉઠી, અને લાખો માણસ કપાઇ ગયાં તેનું મૂળપણ જૂદા જૂદા ધર્મનીજ તકરાર છે.

કોણ સ્વર્ગે અને કોણ નર્કે જવાના તે વિષે.

દોહરો.

કોઇ ગારે ગાનથી, જાવા પ્રભુની પાસ;
કોઇ કરે ઉપવાસને, કોઇ કરે વનવાસ.

ઇંદ્રવિજય છંદ.

કોઇકતો વનવાસ કરે, ઉપવાસ કરે પ્રભુ પાસ સિધાવા;
કોઇક મૂમતિ મૂખ ધરે, બહુ સૂક્ષમ જંતુ જરૂર બચાવા;
કોઇક માંસ અને મદિરા, બળિદાન કરે નિજ દેવિ રિઝાવા;
કોણ હરી સ્વરગે દલપત્ત, ને કોણ હરી નરકે જન જાવા.
કોઇક સ્નાન ત્રિકાળ કરે, જઇ પાવન તીરથ પાવન થાવા;
કોઇ મનુષ્ય મલીનજ રહે, પ્રતિ વાસર પાપથિ આપ મુકાવા;
એક બિજાથી વિરૂદ્ધ કરે, ને ધરે દિલ સ્વર્ગ જવા સહુ દાવા;
કોણ હરી સ્વરગે દલપત્ત, ને કોણ હરી નરકે જન જાવા.
કોઇક વેદતણા ભણિ ભેદ, ઉમેદ ધરે ઉર સ્વર્ગ તકાવા;
કોઇક રામનું નામ રટે નિત્ય, આપતણું બધું પાપ પતાવા;
કોઇક શંકર શંકર નામ, સદૈવ જપે અઘઓઘ શમાવા;
કોણ હરી સ્વરગે દલપત્ત, ને કોણ હરી નરકે જન જાવા.
કોઇક જાય પ્રભાત સમે ઉઠિ, પીરતણે શિર પુષ્પ ચડાવા;
કોઇ પ્રભાત સમે ઉઠિ જાય, પડીકમણું* કરી કર્મ ખપાવા;
કોઇક જાય પ્રભાત સમે ઉઠિ, નોળિક્રિયા* કરિ નિર્મળ થાવા;
કોણ હરી સ્વરગે દલપત્ત, ને કોણ હરી નરકે જન જાવા;
કોઇ કરે બકરી ઇદ ને વળિ, કોઇ વિધે સોમયાગ કરાવા;
કોઇકતો વ્યભિચાર કરે, શિવશક્તિતણું મન સિદ્ધ મનાવા;
કોઇક ભાગપિયે કાલિમાતપિ, બોરિ નદી પણ જોગિ જણાવા;
કોણ હરી સ્વરગે દલપત્ત, ને કોણ હરી નરકે જન જાવા.
કોઇક શીશ જટા નખ ધારય, કોઇ ખુશી મન મૂછ મુંડાવા;
કોઇક મૂખ મુની વ્રતધારિ, બહુ રખડે પુરમાં જનિ જાવા;
કોઇકને વળિ ટેક ઉલેખિ, અને બહુ ગોવિંદના ગુણ ગાવા;
કોણ હરી સ્વરગે દલપત્ત, ને કોણ હરી નરકે જન જાવા.

---

† દુર્વિધા. * નોળીક્રિયા—નાકે પાણી પીએ અને મોઢે કહાડે, ઇત્યાદિ. ‡ ધાન ખાઇ.

કોઈક સૂરજનેજ સદૈવ જપે, દિલ જ્યોત ઉદ્યોત જગાવા;
કોઈક ભૈરવનેજ ભજે, દિલશુદ્ધ પણે મહાદુઃખ મટાવા;
કોઈક એકજ ટેકજ ધારિ, અનેક ઉપાય કરે વળિ આવા;
કોણ હશે સ્વરગે દલપત્ત, ને કોણ હશે નરકે જન જાવા.
કોઈક એકજ બ્રહ્મ ભજે, જીવરૂપ મટી શિવરૂપ શમાવા;
કોઈ કહે ભલિ ભકિત કર્યા થકિ, ખૂબ મળેજ પિવા અને ખાવા;
કોઈ કહે કશુએ પછિથી નથિ, ભોગવ ભોગ ભલા મન ભાવ્યા;
કોણ હશે સ્વરગે દલપત્ત, ને કોણ હશે નરકે જન જાવા.

દોહરો.

જે ચોરી જારી તજી, તજે જૂઠ જન જેહ;
જરૂર ભજે જગદીશને, ઉત્તમ સુખ લે એહ.

મનહર છંદ.

દિલમાં દયા ધરીને જેણે પરદુઃખ છેદ્યાં, પાપથી જે ડર્યો પોતે વખત તમામમાં;
સર્વ સાથ સ્નેહ રાખી સાચવ્યું સદાચરણ, મુઆ પછી જેના ગુણ વખણાય ગામમાં;
પ્રભુ પર પ્રીતિ રાખી કોઇને ન કષ્ટ કર્યું, કાઢી જેણે ઉમર પરોપકારી કામમાં;
સત્યવાદી ત્રાહીત જનોનાં મન સાક્ષીપુરે, તો જરૂર જાણવું તે ગયો પ્રભુ ધામમાં.

દોહરો.

મુઆ પછી ફટ ફટ કરે, સૌ જેને સંસાર;
પુરો પુરાવો એજ છે, ગયો નરક મોઝાર.

ચતુર્ધા મુક્તિ વિષે.

દોહરા.

પ્રેમધરી પ્રભુને ભજે, વળિ પાળે સદ્ધર્મ; કેમ જાય જન નરકમાં, કરતાં તે સત્કર્મ
અસંખ્ય લોકો થઈ ગયા, મત જુદા ધરનાર; નથી ગયા સૌ નરકમાં, કરતાં પરોપકાર
કેમ વાંક જનનો કહું, ઇશ્વર આદર્શગાન; જેની બુદ્ધિ જેટલી, એમ કરે અનુમાન
જુઓ લખ્યા છે મુક્તિના, શાસ્ત્રે ચાર પ્રકાર; જેવી ઇચ્છા જેહની, પ્રભુ તેવી દેનાર

મનહર છંદ.

નિરાકાર ધારી તેજમાં જે લીન થવા ઇચ્છે, તેને પ્રભુ લીન કરશે પોતાના નૂરમાં;
ઇશ્વર જેવો જાણી સેવા ઇચ્છશે સમીપ રહી, તેને તો હમેશાં તેમ રાખશે હજૂરમાં;
રાજા જેવો જાણી તેની રૈયત થવાને ઇચ્છે, તેને પ્રભુ રાખશે અખંડ નિજપુરમાં;
જેવું રૂપ પ્રભુનું ધારીને તેની ભક્તિ કરે, પ્રભુ તેવું રૂપ આપે ઇચ્છે જેવું ઉરમાં

‡ સાયુજ્ય મુક્તિ. † સામિપ્ય મુક્તિ. * સાલોક્ય મુક્તિ. § સારૂપ્ય મુક્તિ.

દોહરો.

તે માટે તકરાર તજિ, ધર્મ ધરો મતિ ધીર.
પ્રભુને ભજતાં પ્રેમથી, સરો મનોરથ સિદ્ધ.

મનહર છંદ.

વિવેક વિનાના જે મતવાદિઓ ઘણા તેમાં, એક વગ્રહમાંનો બીજો વગ આગળમાં;
ક્ષ પર વાંગાનો ઘટતો પતિની વખાણે, સુંદરી કરે કાંગો વાળ જોઈ ચોખા વાળમાં.
કુલીને જોઈ જોશ પિયાવાળા સુંદરી કારખા, કર્યું માયું પતિનું જેની જેવાં રૂપમાં;
તેમ દીને એક બીજાં તણો ધર્મ ઉત્થાપતાં, ભાખે કુતર્ક થાય નાસ્તિક તે કાળમાં.

દોહરો.

મનાય કે વિશ્વાસથી, સ્વર્ગ અને વળિ નર્ક;
આમાં સંશય ઉપજે, કહિયે તેજ કુતર્ક.

કવિત.

જેના મૂળ જમીનમાં ઊંડાં નથી એવો છોડ, ઉપાડીને બીજે રોપતાં સુખે રોપાય છે;
પણ મૂળ ઊંડાં ઘાલી મોટું વધ્યું એવું વૃક્ષ, ઉખડે ન, ઉખાડે તો ત્યાંજ તે સુકાય છે;
તેમ જેને ધર્મતણી ઉપરી અસર હોય, તેને બીજે સમજાવે તેમ સમજાય છે;
પણ જેને રગેરગે વ્યાપી રહ્યો ધર્મ રંગ, ઉખડે ન, ઉખડે તો નાસ્તિક તે થાય છે.

દોહરા.

તન પર ચાલે હુકમ પણ, મન પર હુકમ ન થાય;
સંશય ભાગે સર્વથા, મનથી તોજ મનાય.
ત્રાસ ત્રાસ કે શરમથી, કરશે જીભ કબુલ;
પણ મન તો ખાત્રી વિના, માને નહિ બિલકુલ.

અયોગ્ય વિચાર વિષે.

કવિત.

ભંગી જન જાણે ભગવાન રોજ ભાંગ પીએ, જાર જન જાણે પ્રભુ રોજ જાર રમે છે;
બેશી રહેવું ગમે તે જાણે છે પ્રભુ બેશી રહે, ભાગવું ગમે તે જાણે પ્રભુ રોજ ભમે છે;
સ્વાંગ ધારવા ગમે તે જાણે પ્રભુ સ્વાંગ ધરે, જમવું ગમે તે જાણે પ્રભુ રોજ જમે છે;
તેવું રૂપ તેવી ક્રિયા માને દલપતરામ, જેવું રૂપ જેવી ક્રિયા જેને મન ગમે છે.

દોહરા.

ગોળ રોપડું રાંકને, મળ્યું છતાં બહુ રોળ;‡ તેણે જાણ્યું થાય નૃપ, રોજ રોપડું ગોળ.

‡ દુકાળ

તેમજ જોતે જે રૂગી, એવો કરે વિચાર; પ્રસર પણ કરતો હશે, એજ નિશ્ચ
વિવેકવંત વિચારિને, જાણો સર્વ જરૂર; દુર્ગુણ ન ગમે કોને, દુર્ગુણથી

ધર્મચૂસ્ત એટલે દુરાગ્રહી વિષે.

દોહરા.

ધર્મચુસ્ત ધરણી વિષે, વદિયે તેની વાત; એવાથી પણ ઉપજી, ઘણીક જનની
કલ્પિત મત નિશ્ચય કરી, મનમાં ધરે મગાત; જાણે આખા જગતને, તેજ મનાતું
નવ માને તે ઉપરે, અતિશય ઉપજે ક્રોધ; દ્વેશ ભાવ દિલમાં વધે, વળિ બહુ કરે
લાલચ આપી લોકને, કબુલાવે નિજ ધર્મ; માન મેળવું મુલકમાં, મનમાં એવો
કટુ ભાષણ મુખથી કરે, કરિ પરમત ધિક્કાર; દહન થાય દિલ પારકાં, એમ કરે
જો ચાલે તો જનતણાં, ખૂન કરે તે ખૂન; પરમત જનના પ્રાણ લે, માને મોટું
ભૂંડા તે ભૂતળવિષે, નાસ્તિક થકી નિદાન; તેના સરખું નથિ થયું, નાસ્તિકથી
જાણે હું જ્ઞાની થયો, ભજન કરે બલિભાત, પણ માણસના પ્રાણની, લડે ઘડિકમાં
દુનિયાંવિષે દુરાગ્રહી, અજ્ઞાની જન એજ; ચાલ્યો લેવા લાભ પણ, ઉલટો ગયો
ધર્મી ભૂલે ધર્મ નિજ, જ્ઞાની ભૂલે જ્ઞાન; દુષ્ટ દુરાગ્રહ તો દિસે, મદકર મધ
તીર્થ વડું હરદ્વારનું, એક સમે તે ઠાર; પર્વણિ દિન મેળો થયો, માણસ મળ્યાં
વૈષ્ણવ શૈવી બહુ મળ્યાં, પડે થવા પવિત્ર; ગોસાંઈ વેરાગિયો, ધરિયા વેશ
પછિ માંહોમાંહી લડ્યા,‡ કીધાં ખૂન અમાપ; પુન્ય પામવા આવિયા, પણ બહુ પામ્યા પ
ધર્મચુસ્ત એવા ઘણા, હરેક મતમાં હોય; વચનથકી વરતાય છે, કળી શકે સૌ કોય
આંસૂ લાવી આંખમાં, ભજન કરે ધરિ ભાવ; પણ પરમત જન પ્રાણ લે, જો તે પામે દા
જુઓ તપા ને ઢુઢિયા, જીવ દયા પ્રતિપાળ; લડે પરસ્પર તો પછી, જનનો આણે કાળ
સોરઠ વાંકાનેરમાં, પ્રસિદ્ધ છે તે વાત; કરિ પચુસણ દિવસમાં, તરવારે જન ઘાત
નાસ્તિકથકી દુરાગ્રહી, ભૂંડા ભૂતળ માંઇ; વિચાર ન કરે વેગમાં, પાપ પુન્યનો કાંઇ

મનહર છંદ.

એક કહે તારો દેવ ખાતો નથી પીતો નથી, રાંધીને રસોઇ એની આગળ શી ધરવી;
બીજો કહે તારો દેવ બધીર ને મુંગો છે તે, ઉત્તર ન આપે, એની પ્રાર્થના શી કરવી;
બંને જણા જગતના નાથનેજ ભજનારા, નથી જાણતા જે નિંદા કેની આ ઉચરવી;
કહે દલપતરામ જેમ સગા ભાઇ શીશુ, એક બીજાની માને તે ગાળો દેછે ગરવી.

‡ ઇસ્વી સન ૧૮૦૨ માં.

દોહરો.

નિરાકાર આકારના, માનનાર બે ભિન્ન;
વાદ વદીને પરસ્પર, ઉચરે વચન વિચિત્ર.

મનહર છંદ.

કોઈ કહે કલ્પિતછે, તારો દેવ કલ્પિતછે, તારો ક્યાં દેખાડ દેવ, તારો ક્યાં દેખાયછે;
પથ્થર ઘડીને શણગારે તારો દેવ થયો, તારા દેવ શીર સહુ મોર ઝાડે જાયછે;
કોનું ખંડ્યું ખંડું તો તારાનું ઘર પડ્યું, તારા પંથી ભુખ્યા, તારા ભુખ્યાઓ મરણાયછે;
એમ એક બીજા તણા મતનું ખંડન કરે, મોટાને નિંદતા કહે, પોતે પણ થાય છે.

દોહરા.

કોઈ ઈશક નવ જરે, તેની શી પંચાત. કાળ અને આકાશના, છેડાની શી વાત.
કોઈ એક પુરવમાં, એક દિશ પશ્ચિમ માંય; સાહિબ એનો સર્વ દિશ, મમતે મરે કપાઈ.
જેમાને જે ગમ્યું, તે તેનો આચાર; ધર્મ ગણી દેવીકને, કરે મનુષ સંહાર.
એમ અનેક મતવની, ઉપજ્યા ધર્મ અનેક; એક અહીંસાને ભજે, અવર મૈથુને એક.
ધરતે મમતું મને, જે મમનું નિજ ચિત્ત; એક મુર્તિ સ્થાપન કરે, બિજો કરે ખંડીત.
નમ્યું તે અપવિત્ર ગણ્યું, ગમતુ ગણ્યું પવિત્ર; ખોટો ન ગણ્યું હાડકું, જગત વિચારવિચિત્ર
ધર્મનું મુળછે, ભક્તી જ્યે સિંચાય; દયા વિના ભકતી કરે, ધર્મ વૃક્ષ નહિ થાય.
ન તેથી મોક્ષ ફળ, વ્યર્થ સકળ શ્રમ જાય; નારી જેમ વસોવિને, માખણ કોઈન ખાય.

સૌનો ઈશ્વર એક છે તે વિશે.

દોહરા.

એક કહે અવિનાશ તે, ઈશ્વરનો હું દાસ; બિજો કહે તે બે થયા, ઈશ્વર ને અવિનાશ.
એ રીતે ઈશ્વરતણાં, જુદાં નામ અનેક; પણ જરૂર તે જાણજો, ઈશ્વર સૌનો એક.

મનહર છંદ.

ખ્રિસ્તીઓ કહે ઈશુ ખ્રીસ્ત ખરો તારનાર, પ્રભુનોછે પુત્ર આમે ભાવે તેને ભજિયે;
આર્ય જનો કહે ખરા ઈશ્વરી અંશાવતાર, રામ કૃષ્ણાદીક અમે તેને કેમ તજિયે;
મહમદીપન કહે મહમદ એજ ખરો, પારશીઓ કહે આમે પાવકને પૂજિયે;
એ રીતે મમત તજી સર્વે એકમત થાય, સૌને સાચા કહ્યાવિના સંપ કેમ સજિયે.
કોઈ કહે મહમદ સાથે ખુદા બોલતો નૈં, કોઈ કહે જરથોસ્ત સાથે વાત કરતો;
કોઈ કહે ઈશુ સાથે કરતો અનેક વાતો, કોઈ કહે રામકૃષ્ણ રૂપે તે વિચરતો;
કોઈ કહે આરબી લીપીમાં લખતો તે લેખ, કોઈ કહે એતો વાણી વેદની વાપરતો;
કોઈને ન જુદા કહું કહે દલપતરામ, દિલ કોઈનું દુખાવવાથી રહું ડરતો.

બૌધ મતવાળાઓને કહીએ જો બુદ્ધિ હીણુ, તેતરીશ ક્રોડ ચીનાં શું પશુ
મુસલમાની ઈરાની આરબો માનેછે મત, યુરોપ આખો તે ખ્રીસ્તી ધરમની
હીંદુ છે હજારો લોક; જરથોસ્તી જન ઘણા, કેને કેને કહીએ કે એ બધા
કહે દલપતરામ જૂદાં જૂદાં પડ્યાં નામ, સર્વનો પ્રભુ છે એક ખાલી ખેંચા

ચોપાઈ.

ગામ વચે ખોદાવો કુઓ, સૌના મનની મરજી જુઓ;
કોઇ ઊંડો કે પહોળો કહે, સૌનું મન રાજી નહિ રહે.

મનહર છંદ.

કોઇ કહે સાકાર ને કોઇ કહે નિરાકાર, નિરાકાર સાકારનો નિશ્ચય શાથી
પાટીયાની પેટી તેને તોલવાળું તાળું મારી, પુછે આમાં શું છે તેતો હરી જાણે શું
જોયાવિના જે કહે તે જોશિયોના જોસ જેવું, કહો તે ખચીત કેમ કથતાં કથ્યું
આકળીત કળા એની કહે દલપતરામ, કળી ન શકાય તે ઉપાય કીધાથી
કેવોછે ને કયાં રહેછે કેવી રીતે કરે કામ, ખાવંદની ખુબી કહો કોઇને દેખ
આશરેથી આચરજો ઉચારી ગયાછે અને, જેવી સમજાઇ તેવી ગ્રંથમાંકી ગા
આંધે હાથીનો આકાર જુદો જુદો જાણ્યો તેમ, જેણેજેમ માની લીધી તેમ તે મત
દીઠા વિના દીઠી દીઠી કહે દલપતરામ, ઠગવાની ઠગારાની ઠાલી તે ઠગાઇ
નોકરી કરવા માટે નૃપના નોકરો મળ્યા, નોકરી તજીને પડ્યા બીજી તકરાર
નૃપ નીરખેલો નહીં તે વિષે ચલાવ્યો વાદ, કેવે રૂપે રંગે છે ને કેવો છે આકાર
એવો વાદ વદી લડી વાસર ગુમાવી દીધા, કહો પછી પૈસા કેમ પામશે પગાર
કહે દલપત પ્રભુવિષે તેવા વાદ તજી, સારાં કામ કરો પ્રભુ રીઝાવા સંસાર

દોહરા.

એક કહે આકાર નહિ, બિજો કહે સાકાર; અકળિત ઇશ્વરના જુઓ, બેય થયા કળ
હુંતો નકી ન કહિ શકું, કેવો જગ કર્ત્તાર; અકળિત જાણું ઇશને, કેમ કરું ત
જુઓ તમાસો જગપતી, અણબોલ્યો આ ઠામ; શાંશાં ફળ શું નિપજે, દેશે દલપત
વ્યાપક પ્રભુ સરવત્રછે, જીવ શરિરમાં જેમ; આતમા ને પરમાતમા, નિરાકાર છે
અકળિત ઈશ્વરની ગતી, માનો તેમ મનાય; અદર્શ ને અનુમાનથી, નકી કેમ કહે

મનહર છંદ.

કોઈ કહે મગજમાં આતમાનો છે મુકામ, જ્ઞાન તંતુ વડે આખુ શરીર સંભાળે
ઈશ્વર સદૈવ એમ રહી એક સ્થળ વિષે, સર્વ શક્તિમાન સર્વ પ્રદેશને પાળે
મલીન વસ્તુમાં કેમ ગણિયે વિભુનો વાસ, પોતે અળગો રહીને નજરે નિહાળે
કહે દલપતરામ ઉચરે જો કોઈ આમ, કહો આજ કોણ તેના સંશયને ટાળે

દોહરો.

...ભૂરી શીખિયો, રૂપે ઘણો એક કુમ્માર; તેમજ જુદા જાણિયા, ઈશ્વરના આકાર.
સરખાપણામાં રૂપનો, કે જુદો આકાર; તેવી ગતપ્રાણ એક છે, નામ રમતનું હેનાર.

મનહર છંદ.

...કોઈ હિન્દુ હતો રાજના લખેલા નામ..., આમજ પાછો રાજા એક ફેર આણશે;
...ના ... સર્વ બહાર ... કરે, રાજાને ન વાચ્યું એવી વાત કોણ તાણશે;
... નામ હૃદયે લગાવી પ્રીતે, ... કરે તો રાજા ખુશીથી પ્રમાણશે;
તેમ કરો તો પછી ... સર્વશિરોમણિ, જનના મનનો ભાવ કેમ નહિ જાણશે.

દોહરો.

... દેવનું, નિરખી અવશ્ય એવ; ન ભાળ્યો સીધો કહે, કરે બાળેલો દેવ.
... છે પ્રભુ, જો જાણો સૌ ઠામ; તો આ તેની મૂર્તિઓ, તરુ ગિરિ આદિ તમામ.
... તેને તે પૂજતા, જેને જ્યાં વિશ્વાસ; નિંદા કરતાં કોઈની, નિંદાશે અવિનાશ.
... રોટલો, પણ તે તો કહે ખાજ; એમ કહ્યું ... [illegible], મા સમજે તતકાળ.
તેમજ જગતાતને, ભાવ કહ્યું કુંવ;‡ અહો જગતકર્તાર તે, સમજે સૌનું રૂપ.

મનહર છંદ.

નિરાકાર માનીને વેદાંતી વાતે ઈશ્વરનું, નાન્યતર જાતી નામ બ્રહ્મ નિરધાર્યું છે;
પુરુષમાં પરાક્રમ પૂર્ણ પેખી પુરાણીઓ, પુરુષ આકાર પ્રભુ સ્વરૂપ વિચાર્યું છે;
જગત અનેક જેના અંગમાંથી ઉપજ્યાં છે, શક્તિ મતવાળે નામ માતાજી ઉચાર્યું છે;
કહે દલપતરામ ઈશ્વરના સર્વ નામ, જેનો જેમ સમજીને અંતરે ઉતાર્યું છે.
આંધળાઓ હાથી દેખી લઈ સર્વ સાચી માને, કાન જોયો તેતો કહે સૂપડા આકારે છે;
પગ જોયો તેનો કહે થંભ જેવો હોય હાથી, દંતુસર જોઈ સાંબેલા જેવો ઉચ્ચારે છે;
પૂંછ જોયું તેનો કહે સાવરણી સમો હાથી, વાંસો દીઠો તેનો ટેકરાની તુલ્ય ધારે છે;
એજ રીતે ઈશ્વરને જુદી રીતે જાણે જન, સૌને સાચા ગણી શુભ અંતરે ઉતારે છે.

ગીતિ વૃત્ત.

જો શિશુની જનિતાને, સાસરિયાં સૌ વરુ વહુ કહે છે;
શિશુ પણ વહુ કહિ બોલે, પ્રસૂતા સમજી મનોર્થ પૂરે છે.
તેમજ જેને જેવા, ઉપદેશકથી મળે પ્રભુ જ્ઞાન;
તે નામે તે રૂપે, ભજતાં કેમ ન ભજાય ભગવાન!
ફરિ ફરિ ફાંફાં મારે, કરે ઉપાયો અનેક શિર સાટે;
જગપતિ શું નહિ જાણે, જનો બિચારા કગાવ મુજ માટે.

‡ વહુઆર.

સૌનો ઇશ્વર એકછે તે વિશે. પાઠ બીજો.

દોહરો.

ઈશ્વર સાનો એકછે, ઠરી રહ્યો સૌ ઠામ;
કોઈ રામને કોઈ તો, લેશે અલ્લા નામ.

ઉધોર છંદ.

લેશે કોઇ અલ્લા નામ, રટશે કોઈ મુખથી રામ;
હિંદુ મુસલમાન હરેક, ઇશ્વર સર્વનો છે એક.
વાટર આબ જળ કહેવાય, જૂદાં નામ માત્ર જણાય;
અળગી વસ્તુ નહિ અકેક, ઇશ્વર સર્વનો છે એક.
સાધૂ શેવડા† દરવેશ‡, દે "મોબેદ*" બહુ ઉપદેશ;
અળગા ધર્મ પંથ અનેક, ઇશ્વર સર્વનો છે એક.
આદિમ× એકની ઓલાદ, આખા જગતમાં આબાદ;
ઘર કરિ રહે દેશ ઘણેક, ઇશ્વર સર્વનો છે એક.
વસવા એક પ્રથવી વાસ, ઉપર એક છે આકાશ;
ફૂટા કેમ પડશો છેક, ઇશ્વર સર્વનો છે એક.
માતા પીર કે મહાદેવ, સજશે કોઇ જિનની સેવ;
પ્રભુ જૂદો નથી પ્રત્યેક, ઇશ્વર સર્વનો છે એક.
જગમાં એક જનની જાત, નોખી નોખિ બાંધિ નાત;
ટક ટક કરે રાખી ટેક, ઇશ્વર સર્વનો છે એક.
સૃષ્ટી નિયમ છે સરખાજ, અળગા ધર્મ તો ઉપલાજ.
વિગતે જુઓ રાખિ વિવેક, ઇશ્વર સર્વનો છે એક.
ખાણું મુખ થકીજ ખવાય, શબ્દો શ્રવણથીજ સુણાય;
વિધ વિધ વેષ માત્ર વશેક, ઇશ્વર સર્વનો છે એક.
સૌનો એક છે સરજનાર, વળિ એ એક પાળનકાર;
નહિ બે ત્રણ કે ચારેક, ઇશ્વર સર્વનો છે એક.
કહે એમ દલપતરામ, અંતરમાં સમજવું આમ;
સઘળા મુલકનો માલેક, ઇશ્વર સર્વનો છે એક.

† શેવડા—જૈનના ગોરજી. ‡ દરવેશ—ફકીર. * મોબેદ—પારસીઓના ગોર.
× આદિમ—આદમ.

ભુજંગી છંદ.

ઈશ્વરીય એ છે અને એક આત્મા, પ્રભુ એક પોતે અને એક તત્ત્વ;
શી રીતે ઈશ્વર જુદો ન જાણો, તમે મિત્ર મારા વૃથા વાદ તાણો.
કહો ઈશ્વર કે ખિસ્તને ગૉડ ભાખે, નહીં જાણું જૂદો નથી પાર નાખે;
પ્રભુ એકને નામ જુદાં પ્રમાણો, તમે મિત્ર મારા વૃથા વાદ તાણો.
કહે આબ કો તો કહે કોઈ પાણી, ઘણું જાણે જુદી પરંતુ જુદી ન જાણી;
આબેહયાત કહે નીર કો મૌજ પાણો, તમે મિત્ર મારા વૃથા વાદ તાણો.
નિરાકાર સાકાર કોઈક માતા, કહે કોઈ તો તાત કે કોઈ માતા;
જેને માનિયો જેમ તેને મનાવો, તમે મિત્ર મારા વૃથા વાદ તાણો.
વળી કોઈ છે કલ્પના એવિ કીધી, નથી વસ્તુ તે દૃષ્ટિએ દેખિ લીધી;
કરી શોધના શોધશો એજ આણો, તમે મિત્ર મારા વૃથા વાદ તાણો.
કહ્યું દેશની તો જુદી જેમ ભાષા, જુદાં શાસ્ત્રમાં શબ્દ જુદા પ્રકાશ્યા;
વળી જેમ જેને ગમે તે વખાણો, તમે મિત્ર મારા વૃથા વાદ તાણો.
ભલે જો જુદા દેશને વાસ હોવે, બધા એ સગા બાપનું પેટ જોવે;
જેથી બાજરી બીજનો એક દાણો, તમે મિત્ર મારા વૃથા વાદ તાણો.
નથી જન્મ કે મોતની રીત જૂદી, ભલે હોય હીંદુ વિના કે યહૂદી;
સર્વે દેવને ક્લેશ તે શોધિ શાણો, તમે મિત્ર મારા વૃથા વાદ તાણો.
નથી સ્વર્ગ કે નર્ક જુદાં સહુનાં, નથી આપણાં વિશ્વ જુદાં બહુનાં;
જુદા ક્યાં જશો એક ગોળો ગુંથાણો, તમે મિત્ર મારા વૃથા વાદ તાણો.
ભલો ચોર કે પાતકી તે અધર્મી, દયાવંત ને સત્યવાદી સ્વધર્મી;
કહે ચંદ્ર બે જે હશે આંખ કાણો, તમે મિત્ર મારા વૃથા વાદ તાણો.
નથી પુન્ય કે પાપની રીત બીજી, નરો નારિયોથી નથી જાત ત્રીજી;
મળી સંપમાંહી સદા સુખ માણો, તમે મિત્ર મારા વૃથા વાદ તાણો.
રચ્યા છંદ છે શુદ્ધ દલપતરામે, પઢી પાઠ આ જે પૂર શાંત પામે;
કરે શક્તિ રાજી રહે વિસ્તરાણો, તમે મિત્ર મારા વૃથા વાદ તાણો.

---

* જેમ વેદાંતમાં છે કે સ્થાવર જંગમ વગેરે પ્રાણી કર્મ બંધનથી મુક્ત ઈશ્વર થાય તે જ્યોતિરૂપ પરમેશ્વરમાં ભળી જાય છે. તેમજ જૈન મતોમાં પણ લખ્યું છે કે જે પ્રાણી ઈશ્વરસ્વરૂપ થાય, અને જ્યોતી રૂપમાં ભળી જાય તે પરમેશ્વર કહેવાય, અને જ્યોતિરૂપ પરમેશ્વર એકજ છે, તે સર્વ શક્તિમાન છે, પણ કંઈ કામ કરતો નથી, સૃષ્ટિના નિયમો પ્રમાણે સૃષ્ટિ થતી આવે છે; તે નિયમો અનાદી કાળના છે, કોઈએ નવા કર્યા નથી.

મનહર છંદ.

એકજ પ્રભુએ જે જગત ઉપજાવનાર, બાશાઓ અનેકમાં અનેક એનાં નાં
સૂરજ શશાંક શૈલ સાગર સુધાં વસુધા, કોટી કોટી એનાં તો કરેલાં એનાં કા
મોટાથી માંડીને જોતાં ઝીણાથી જે ઝીણા જીવ, તેનો આનિશો કી માં તેણે રચ્યા તમા
હરેશે છે કામ કામ કહે દલપતરામ, પ્રતિ દિન પ્યારા એવા પ્રભુને પ્રણામ

ઈશ્વર ઇચ્છા વિશે.

ધણીનું ધાર્યું થાય. દોહરા.

માણસ જાણે મેં કર્યું, મન મિથ્યા મલકાય; નરનાથી શું નિપજે, ધણિનું ધા
અખિલ જનોને અંતરે, રચે થવાને રાય; ફાંફાં મારે ફરિ ફરી, ધણિનું ધા
વહાણું ચડિને વાણિયા, ધન લેવાને ધાય; લાવે કે આવે નહીં, ધણિનું ધા
કર્તાની કરુણા વિના, કશું કરી ન શકાય; ધરી રહે સૌ ધારણા, ધણિનું ધા
ભલું સરોવર જળ ભર્યું, સન્મુખથી સૂકાય; પિવા જતો પાછો ફરે, ધણિનું ધા
કાપે ઊંદર કંડિયો, સાપ ઊંદરને ખાય; ઉદ્યોગે અવળો પડે, ધણિનું ધા
જ્યાં સરવે સવળું પડે, ગર્વ નિજ ગુણ ગાય; જડ બુદ્ધિ જાણે નહીં, ધણિનું ધા
પ્રભાતથી સૌ પરવરી, જર લેવાને જાય; અદકું કે ઓછું મળે, ધણિનું ધા
ભાણે ભરિયાં ભોજનો, જમ્યાવિના રહિ જાય; આશા અંતરમાં રહે, ધણિનું ધા
ઈશ્વરની ઇચ્છા વિના, કદી કદમ ન ભરાય; વિચાર સૌ વાંકા પડે, ધણિનું ધા
જંગમ જાતી જીવને; આપ્યા છે ઉપાય; કરિયે પણ ધરિયો નકી, ધણિનું ધા
અરે અલ્પ બળ આદમી, ફોગટ શિદ ફૂલાય; દુનિયામાં દલપત કહે, ધણિનું ધા
પુરુશારથ પરિપૂર્ણતા, કરી શકે નહીં કોય; સકળ મનોરથ સફળતા, હરિકરુણાથી
જ્યાં લગિ જગપતિની દયા, રહે સુજસ પસ રેલ; જ્યોત જગમગે જ્યાં લગી, દીવામાં
જો જગદીશ્વર જગતની, ચિંતા ન ધરે અંત; મનુશ બિચારૂં શું કરે, ઉચાટ કરી
પ્રાણી કરે પ્રયત્ન પણ; બને અદષ્ટ બનાવ; સવળા કે અવળા પડે, પાસા કેરા
વિસ્વપતિની કૃપાવિના, કામ ન સિદ્ધ કોય; ખાંતે ખેડે ખેત્ર પણ, હરી કરે તે
કર્તાની કરુણા થકી, સફળ થાય સૌ કાજ; વરસે જો વરસાદ તો, ઉપજે છોડ અ
પ્રભુપડવા દેશે નહિ, ત્રિભુવનમાં કશિતાણ; બળતણનો ખપ બહુ પડે, ખોદે નિકળી

પ્રાર્થના તથા ભજવાની રીત.

દોહરો.

પ્રભુ પદ પ્રણમું પ્રથમથી, ઉર ધરિ હરખ અત્યંત;
કરુણાકર કરુણા કરો, અશરણ શરણ અનંત.

છપ્પય છંદ.

અશરણ શરણ અનંત, શાંત જન સંતત સેવે;
અંતકાળ બળવંત, અંત દુર્લભ પદ દેવે;
દુઃખહરણ સુખકરણ, તરણ તારણ જગ કારણ;
અતિ ઉત્તમ આચરણ, શરણ જન કાજ સુધારણ;
પ્રતિ દિન જગપાળ કૃપાળ પ્રભુ, કાળવ્યાળ વિષ શમનકર;
વદિ દીનવાણિ દલપત કહે, જય જય જય જંગળ હર.

ગાયત્રિના અર્થનો સોરઠો.

જે ભાનું ભગવાન, બુદ્ધિ અમારિ ઉદય કરે;
ધરિયે તેનું ધ્યાન, વરણન લાયક શક્તિ ધર.

મનહર છંદ.

પ્રથવી આદિક ભૂત પંચના પ્રપંચથી તું, પ્રાણિયોના પંડ રૂપી પ્રથણીઓ ઘડે છે;
પ્રકાશરૂ પ્રભા પેઠે પ્રભુ તારી પ્રભુતાથી,કૃપા રૂપી પ્રભા પછી તે ઉપર પડે છે;
પ્રાણિઓના પાપ રૂપી ચંદ્ર ચારે પાસ ફરે,વચ્ચે પડી ઘડી ઘડી નડી આવી નડે છે;
પ્રારથના કરી કહું કહે દલપતરામ, સુરજ ગ્રહણ ટાળ શોભા તુજ વડે છે.

શાર્દૂલવિક્રીડિત વૃત્ત.

હે પ્યારા હરિ હું હમેશ હાપી, ફૂલ્યો કુડાં કર્મમાં;
પામી પંડ પવિત્ર પાંચ પગલાં, ધાર્યાં નહીં ધર્મમાં,
પાપી સાથ પ્રપંચ પાપ પડમાં, બૂડ્યો બાગ્યો આ ભવે;
તારે સાચ અનાથ નાથ મુજને, લે હાથ ઝાલી હવે.

દોહરા.

માગો કે માગો નહીં, પ્રભુ વખતે દેનાર; ચોમાસાની રત થયે, વરસે વરશાધાર.
પણ ઉપકાર ન માનશો, કહું કૃતઘ્ની એજ; માટે પ્રભુની પ્રાર્થના, કરવી લાયક છેજ.
અજાણે ઈશ્વર ભજે,તોપણ ફળ આપતોજ;અંધારે આરોગતાં,ગળ્યોજ લાગે ગોળ.
હોવે તે સ્થાને જઈ, ભજવા શ્રી ભગવાન; નદિયે કે વાવે કુવે, જઈ કરવું જળપાન.

મનહર છંદ.

ભેદ જાણ્યા વિના દેખા દેખી જે ભજન કરે,તેથી તો પરમ પદ પામે નહીં કોઈએ;
સમજ્યા વિનાનો શુક રટે જેમ રામ નામ,આમ કરવાથી તો વખત ખાલી ખોઈએ;
જેમ એક સ્વાન ભસ્યું દેખી બીજાં સ્વાન ભસે,હૃદયમાં જાણ્યું નહીં જે આ કોને રોઈએ;
દાખે દલપતરામ રામ નહીં રીઝે આમ,જો વિચાર શક્તિ હોય તો વિચારી જોઈએ;

ઉપદેશ વિશે.

ચેતવણી-દોહરા.

પરલોકે સુખ પામવા,કર સારો સંકેત; હજી બાજી છે હાથમાં,ચેત ચેત નર ચેત
જોર કરીને જીતવું,ખરેખરું રણ ખેત; દુશ્મન છે તુજ દેહમાં,ચેત ચેત નર ચેત
ગાફલ રહી ગમાર તું,ફોગટ થઈશ ફજેત;હવે જરૂર હુશિયાર થૈ,ચેત ચેત નર ચેત
તન ધન તે તારાં નથી,નથી પ્રિયા પરણેત;પાછળ સૌ રહેશે પડ્યાં,ચેત ચેત નર ચેત
પ્રાણ જશે જ્યાં પીંડથી,પીંડ ગણાશે પ્રેત; માટીમાં માટી થશે,ચેત ચેત નર ચેત
રહ્યા ન રાણા રાજીયા,સુરનર મુની સમેત;તું તો તરણા તુલ્યછે,ચેત ચેત નર ચેત
રજકણ તારાં રખડશે,જેમ રખડતી રેત;પછિ નર તન પામીશ ક્યાં,ચેત ચેત નર ચેત
માટે મનમાં સમજીને,વિચારિને કર વેત;ક્યાંથી આવ્યો ક્યાં જવું,ચેત ચેત નર ચેત
શુભશીખામણ સમજતો,હરિ સાથે કર હેત;અંતે અવિચળ એજ છે,ચેત ચેત નર ચેત
કાળા કેશ મટી ગયા,સર્વે બનિયા શ્વેત; જોબન જોર જતું રહ્યું,ચેત ચેત નર ચેત
તે ઈશ્વર બુદ્ધિ તને, દિલમાં જો નહિ દેત;તું સૃષ્ટિમાં શું કરત,ચેત ચેત નર ચેત
દયાળુએ દીધા વિના,સુખ લવ માત્ર ન લેત;દિલ સમજી દલપત કહે,ચેત ચેત નર ચેત
જે ચેતે નહિ પ્રથમ તે,પશુ પક્ષીથી હીણ;ઘન પહેલા માળા રચે,પક્ષી જુઓ પ્રવીણ

શાર્દૂલવિક્રીડિત વૃત.

જો થાતા ઘડિ એકમાં અદરશા, વર્ષાદ કેરા કરા;
જાણો એજ રિતે જરૂર જગના, છે ખેલ ખોટા ખરા;
સાચાં ધર્મ અધર્મ કર્મ સઘળાં, ટાળ્યાં નહિ તે ટળે;
ચેતી લે દલપત ચિત્ત નહિતો, તે ખોટ ખાશે ખળે.

દોહરો.

દરદ લગારક દેખિને, ચેતે ચતુર સુજાણ;
મુરખ મન સમજે નહિ, પડતાં સુધી પ્રાણ.

પાણી પહેલી બાંધિયે પાળ.

ચોપાઇ.

કરિયે દિવસે એવું કામ, રાતે રહિયે કરી વિરામ;
રાખે નહિ અંતરમાં ત્રાસ, પાણી પહેલી બાંધિયે પાળ
જોબનમાં રાખીને જોર, કરિયે ઉદ્યમનો અંકોર;
હેલ ન [illegible] હાલ, પાણી પહેલી બાંધિયે પાળ
[illegible] હરિનો છતાં જોગ, એવા હરિ લૈએ ઉદ્યોગ;

કરશે કિયે શુભ જે વિચાર, પાણી પહેલી બાંધિયે પાળ.
બનાવે ઝાંઝાવે જેમ, તેનો ઉદ્યમ કરિયે તેમ;
બાંધિયે શુભમાં મર્યાદ, પાણી પહેલી બાંધિયે પાળ.
આગે જ્યારે ઘરમાં લ્હાય, મોટે કુવો નહિ ખોદાય;
માટે પ્રથમ કરિયે સંભાળ, પાણી પહેલી બાંધિયે પાળ.
સિપાઈ પાસે જે દૂર, પછાડ ફરી આવે પૂર;
તે ટાંકું ખોદાય ન આજ, પાણી પહેલી બાંધિયે પાળ.
શીખશે શત્રુનીને અંત, ત્યાર પછે તેનો અત્યંત;
તેજ ગમન ન ખબડાવે હાલ, પાણી પહેલી બાંધિયે પાળ.
ઉતાવે મનમાં આપડે, પછી પુરો તારો ત્યાં પડે;
ત્યાં નમશે છત્રીનો તાલ, પાણી પહેલી બાંધિયે પાળ.
આમ ફરાળી ઘાશે આમ, એમ વિચારી કરિયે કામ;
જે તરત ન આવે આળ, પાણી પહેલી બાંધિયે પાળ.
અવસર ચુક્યો આવે નહીં, નેળાનાં ફળ ભળવાં કહીં;
ફેરરતે ફાલે નહિ ફાલ, પાણી પહેલી બાંધિયે પાળ.
રગ રગમાં રૂધાંણો રોગ, જાય નહિ ઓષધ સંજોગ;
કરિયે આગળથીજ નિકાલ, પાણી પહેલી બાંધિયે પાળ.
પછી થશે કેવો પરિણામ, દિલમાં દેખી દલપતરામ,
ગતિ કરિયે તો નાવે ગાળ, પાણી પહેલી બાંધિયે પાળ.

પ્રથમ પોતાનું સંભાળવા વિશે.

દોહરા.

પોતાનું ઘર પરજળે, તે તો પીડા કાળ; પરની તારે શી પડી, તું તારૂં સંભાળ.
ખત જશે વહિ વાતમાં, હાલ ઝડપશે કાળ; ચતુર હોય તો ચેતિને, તું તારૂં સંભાળ.
જળ લઇ જોઇએ તેટલું, ગરણું લઇને ગાળ; નદી તળાવ ગળાય નહિ, તું તારૂં સંભાળ.
તુજ ઘર પર પાણી પડે, પરહવ ત્યાં પરનાળ; નભ સઘળું ઢંકાય નહિ, તું તારૂં સંભાળ.
પગે પગરખાં, પહેરિને, તાપ તપે તો ચાલ; મેદનિ બધી મઢાય નહિ, તું તારૂં સંભાળ.
પેખી જો તુજ પગ વિશે, ઝાઝી લાગી ઝાળ; શું બીજાને શિર જુઓ, તું તારૂં સંભાળ.
જણાય પાપ ન જગતનું, તારૂં પાપ પ્રજાળ; બીજાને પછી બોધ કર, તું તારૂં સંભાળ.
જળ તુજ ઘરથી વહિ જવા, ખોદ પ્રથમથી ખાળ; પછી બીજી વાત કર, તું તારૂં સંભાળ.
પ્રથમ પેખ ઘરને પછી, જો આકાશ પતાળ; પાર ન આવે પરતણો, તું તારૂં સંભાળ.
કર તું તારા કામને, પાણી પહેલી પાળ; કરશે તો કરશે બિજા, તું તારૂં સંભાળ.

પેખી ચલગત પારકી, આમથો અંતર બાળ; કરશે તે ફળ પામશે, તું તારું સંભાળ.
પાપ ન પેખિશ પારકું, નિજ ગુણ દોશ નિહાળ; દુનિયામાં દલપત કહે, તું તારું સંભાળ.
સરજ્યુ સગ જે લાસદા, ગણુસ મજુને અભોગ્ય; શિક્ષક શીખામણ લખે, જાણી નિજ ગુનજોગ.

પ્રભુ મહિમાનો ઉપદેશ.

વિશેષકછંદ.

મેલ મહા અભિમાન પ્રભૂ પદ ધ્યાન ધરી, તારણ તે ભવતીર ઉગારણ એજ હરી,
એનુંજ જોર અનંત બીજો બળવંત નથી; એક સરે નહિ અર્થ ગરે શિર વ્યર્થ મથી.
જે જુગતી બનિ એશ દિસે લવલેશ કહીં, નિશ્ચય તે નિરધાર બીજો રચનાર નહીં;
છાનિજ જો કદિ છેક કથા દશિ એક કહે, એ પણ અંતર જાણ જરા ન અજાણ રહે.
ઓ નર તું ગભિરુ એમ દિસે નહિ કેમ ડરે, અંત થશે ઇનસાફ ગુના નહિ માફ કરે;
આ જગતણું સુખ અલ્પ પછી બહુ કલ્પ થવા, ભોગવવા દુખ ભોગ જડે નહીં જોગ જવા.
સારિ શિખામણ ગાન કહું શુણ કાન ધરી, તો ભજતું ભગવાન ગણી ગુણ ગાન કરી;
પાપથકી ડર આપ પવિત્ર બનીશ પુરો, સદ્ગુણનાં ઘર શસ્ત્ર થઈ ધિર વીર શુરો.
સત્ય દયા સતસંગ અભંગ સમે સજવા, તુચ્છ ગણી તતકાળ કુડા ગુણ તો તજવા;
સેવિશ આ ભવ સંગ સદા પરલોક સુખી, દુષ્ટ ગુણે દિન રાત દિઠા જન જાત દુખી.
શાંતિ વિનાશક કર્મ કદાપિ નહીં કરવું, નિર્લજ નાગ થવાથકિ માન ભલું મરવું;
તૂચ્છ વિષે સુખ ધાર દિસે દિન ચારતણું, ચિત્ત લગાડિશ તો તું બગાડિશ કામ ઘણું.
રંક અને વળિ રાય ગણાય સહુ સરખા; પાપ તજી પુન્યવંતની પંક્તિ વિષે પરખા.
કાળ મહા વિકરાળ ભુલે નહિ ભોળપણે, લક્ષ ધરી લવલેશ હિસાબ હમેશ ગણે;
રાવણનું પણ રાજ રહ્યું નહિ આજ લગી, ઓ નર તું પણ એમજ કેમ ન જૈશ ડગી.
સાથ જશે વય વીતિ પછિ સ્થિતિ કેવિ થશે, બાકિ [illegible] નાહક ખેલ ખરાબ જશે.
[illegible] આગળ [illegible] શકતો અણજે, લાગિ લાય કર લાજ પછી ન કુવો ખણજે;
[illegible] શુભ કાજ ઉપાયજ આજ કરો, ઉદ્યમ મેલિ અશુદ્ધ શિખામણ શુદ્ધ ધરો.
[illegible] કરી [illegible] વિવેકથી વાત રચી, ભાવ ધરી ભલિ ભક્તિ કૃપા નિધિની કરવી.
[illegible] હરિ શુદ્ધ [illegible] ન વિસ્મરવું, દોષ થકી રહિ દૂર સદા દિલમાં ડરવું;
[illegible] ભાવ રાખિ [illegible] નિર્ભયથી ભવતીર [illegible]
[illegible] રહે બહુ [illegible] નામ [illegible] અનેક [illegible]
[illegible] ભક્તિ [illegible] કરજે, અંતર આવિ શિખામણ [illegible]
[illegible] નિજનું [illegible] કહે, મેલ [illegible] કથન દલપત [illegible]

* વિકરાળ

ઉપદેશી મનહર છંદ.

પૈસાથી પંકાશો પણ પાપથી મુકાશો નહિ,
ખજાનો રખાશો ખરો ખેલ ન રખાશો તેં;
ફટ શું દેખાશો સારી સ્વાદતો ચખાશો પણ,
ધર્મમાં ન ધાશો ગુણ પ્રભુનો ન ગાશો તેં;
ફગથી ફસાશો ને ડગાવતાં ડગાશો મુખે,
મોક્ષ ને મગાશો માલ મૌક્તિક મગાશો તેં;
ગૃહસ્થ ગણાશો મોટા મહેલ ચણાશો પણ,
પડે નહિ પાશો એવો કિલ્લો ન કરાશો તેં.
મોજ ભલે માણો જ્યાં સુધી ખપાણો દાણો પાણી,
દાણો પાણી ખૂટે જવાનું છે તેતો જાણોછો;
તત્વેતજણો તાણો વાણો, તૂટશે અજાણ્યો જ્યારે,
રાણે ફાગે રાણો એવું અંતરમાં આણોછો?
તાકે છે સિચાણો‡ પંખી જાળમાં ઝલાણો તેમ,
લોભમાં લેવાણો એવી વ્યવસ્થા વખાણોછો;
કોટે બાંધ્યો પાણો એ ઉખાણો ખરો જાણો ખૂબ,
શીખો શાણો સંત પાંસી તંત શીદ તાણોછો.
કાયાની શી માયા કાયા વાદળીની છાયા જેવી,
રૈનીના રચાયા પાયા એવી કાચી કાયાછે;
દફન થતા દેખાયા રંક અને રાણીજાયા,
માયા મેલી મુએલાં ગણાયામાં ગણાયાછે;
ધન માટે ધાયા ને ફગાયા ન ફગાયા કોઇ,
બાધને બંધાયા કાળ ઝાળમાં ઝલાયાછે;
લાલચે લોભાયા પણ સ્થીર ન પોખાયા ભાઈ,
સૌ અહીં સમાયા એવી ઇશ્વરની માયાછે.
કુથલી નકામનીમાં તૃષ્ણા દામ ચામડીમાં,
જારી કરી જામનીમાં ભૂલ બેઠો બેઠને;
બિજ્જનું બગાડવામાં દોલત ઉડાડવામાં,
બનવા જમાઇવામાં બેઠો ધૂળ પોઇને,
ખાનારા ખરચીવામાં ઇલાજો મળતિયામાં,

‡ બાજ પક્ષી

ભારની ભરતિવાળાં જુલ્યો જનણી કોઇને;
કદી કષ્ટ કાપવામાં, કે શુ નિતિ સ્થાપવામાં,
એક પૈસો આપવામાં આવ્યો નહિ કોઇને.
જાય જાય જોને તારૂં જીવતર જેવી રીતે,
જળ વહ્યું જાય સાથે જંતુઓ ખેંચાય જાય;
ખાય ખાય ખલકને ખોતરી ખચીતકાળ,
નખ ખાય નેણુ ખાય શીરની શિખાય ખાય;
થાય થાય થાવરને જંગમ જરૂર નાશ,
કૈંક ગયા તેની કેવી કરમકથાય થાય;
હાય હાય કરી હૈયું ફૂટશે હેતુઓ તારા,
હયાતી છતાં તું હૈયે ચેત્યો નહિ હાયહાય.
ભાઇ તેં ભલાઇ ન લેવાઇ ને ભુંડાઈ લીધી,
લુચ્ચાઈ ઠગાઈ તોછડાઈ ન તજાઈ તેં;
ખાઈ મોરખાઇ મૂરખાઈ તો રખાઈ ખૂબ,
નીતિ ન રખાઈ નરખાઈ ચતુરાઈ તેં;
કરી સરસાઈ પીતરાઈથી નવાઈ કરી,
પુંજી વધરાઇ પુણ્યે પાઇ ન અપાઈ તેં;
ધાઇ ધાઇ કરી જે કમાઈ ખાઇમાં સમાઇ,
પાઇ ન ખવાઈ ન લેવાઈ ન દેવાઇ તેં.
સારી સારી મારી શીખ ધારી લે વિચારી ચિત્ત,
નથીરે નઠારી તેતો તારી હીતકારી છે;
પોકારી પોકારી કહું સ્વિકારી સ્વિકારી લેજે,
પ્રચારી પ્રચારીને વિચારી મેં ઉચારી છે;
ઠગે છે ઠગારી માયા ધારી લે ધુતારી ધીર,
પ્યારી પ્યારી લાગે પણ ખરે ખરી ખારી છે;
તારી તેં તો ધારી પણ તારી તેને યારી નથી,
વ્યર્થ કહે વારી વારી માયા મારી મારી છે.
અરે અપરાધી ખાધી ખોટ તે ઉપાધીસાધી,
ઠગવા લોકોને કામ કીધું જે ઠગાઈ તું;
જરૂર આ વાત તારા જીવમાં તું જાણી લેજે,
કહે દલપત ફળ દેખીશ કમાઈતું;
છુપાવી છુપાવી છળ કપટથી કીધું છેક,

અપેટ તે કામ કાંય ચોરી ને લુચાઈનું;
નથી મળ્યો પૂછનાર નરલોકમાં તો પણ;
પરલોકમાં તો નથી રાજ પોપાં બાઈનું.
લાક કમાયા ન કમાયા તો કશી ફીકર;
કીરતી કમાયા તો કમ્યા ભલી ભાતથી;
પુત્ર ન્યે પમાયા ન પમાયા તો પીડાજ ઓછી;
પ્રભુજી પમાયા તો પમાયા પૂરી પાંતથી;
સેજમાં સમાયા ન સમાયા તોશી સોચનાછે,
સ્વર્ગમાં સમાયા તો સમાયા સુખ શાંતથી;
રંગમાં રમાયા ન રમાયા દલપતરામ,
તજી નરમાયા તો રમાયા ખેલ ખાંતથી.

ઈંદ્રવિજય છંદ.

દેહ દિધો નરનો હરિયે; હરિ મૂરતિ સાથ ન સૂરતિ સાંધી;
દાયકની ખરિ ખોજ કરી નહિ, રોજ રસોઈ જમ્યો રૂડી રાંધી;
દેખિ ર્યો સુખ પામિ સ્વતંતર, અંતર આંખનિશે વસિ આંધી;
શું પસતાપ પછી દલપત, ન પાણિથી આગળ પાળજ બાંધી.

દોહરો.

અવયવ શી ઈશ્વરતણા, આ અનેક બ્રહ્માંડ;
સ્તુતિ સદા પ્રભુતણી, આ આકાશ અખંડ.

ઈંદ્રવિજય છંદ.

રાખ થશે રજમાં બળિને બધિ, કંચનના સરખી શુભકાયા;
જાણ્ય જશે જુવતી જર જોબન, છે ઘડિવારનિ વાદળ છાયા;
મંદિર માલ મજૂસ મનોહર, મેલિ જવી જગમાં બધિ માયા;
પિય શુણો દલપત્ત કહે, શુભ કામ કર્યું નર તેજ કમાયા.

અયોગ્ય ન કરવા વિશે.

સોરઠા.

સ્મરિયે ઉચ્ચાર, ચ્યાર વધિ જેથી પુરેદ સુંદાપે ભંડાર, મરવાથી મરવું ભલું.
ઈજ નિજ દેહ તમામ, લાગ ન લાગે લાજનું; કુળ લાજે તે કામ, કરવાથી મરવું ભલું.
જનમાં કરી વિશ્રામ, દિન નિર્ગમિયે રોદણાં; દમ જન જાણે તે કામ, કરવાથી મરવું ભલું.
કમે જે નર માંહિ, પુરુષ તન ને પરમ શુભ, ગુણ કાન પરમ નહિ, મરવાથી મરવું ભલું.

---

† પેસવાથી

છુટ જવાનો જોગ, દરિયામાં ડુબે તરે; તો તે જળમાં તેમ, તરવાથી મરવું.
સજ્જનો સત્સંગ, સદ્ગુણ ગણીએ સર્વદા; સુતારાના ઢંગ, ધરવાથી મરવું.
લાયક નગણે લોક, તો જિવતર તેવું કશું; ફેલી થઈને ફોક, ફરવાથી મરવું.
જે નારીને નાથ, ગમ તે ગમતાં તે ભલાં; વણ ગમતા વરસાથ, વરવાથી મરવું.
થાય નાશ કુજોગ, ધીરજ ધરિયે ધર્મથી; હેતુ જનનું હોય, હરવાથી મરવું.
ધણી કુટંબી ઘેર, રિદ્ધિ દેખી રાચવું; ઉલટું આંખે ઝેર, ઝરવાથી મરવું.
આણ બનતી સાં આપ, વાસ કરી વસિએ નહીં; સદા ઉઠી સંતાપ; રગરવાથી મરવું.
સજવો નહિ સંયોગ, સજવો તો સજવા પછી; દિલમાં દલપતરામ, ડરવાથી મરવું.

દોહરો.

ગાયે પ્રાણી માત્રને, મેલેછે પગ મોત;
ભૂતળમાં મરવું ભલું, જે સાબાશી સોત.

મોત વિશે.

ભુજંગી છંદ.

તજી મંદિરો માળિયાં ગોખ મેડી, તજી બાગને બંગલા પ્રૌઢ પેઢી;
સ્મશાને સુકા કાષ્ટમાં વાસ લેવો, અરે આવશે એક તો દીન એવો.
ઘણા ઘેર મેના ઘણા હાથિ ઘોડા, ઘણા જુક્તિવાળા બન્યાં બેલ જોડા;
ઘડીમાં થશે સ્વપનો સાજ જેવો, અરે આવશે એકતો દીન એવો.
હશો ગામમાં રીગમાં કે કૃષીમાં, હશો ખેદમાં કે હશો જો ખુશીમાં;
કહો કોણ જાણે હશે કાળ કેવો, અરે આવશે એકતો દીન એવો.
નહીં આગળે કાગળેથી જણાવે, નહીં કોઈ સાથે સંદેશો કહાવે.
અજાણ્યો અકસ્માત આશ્ચર્ય જેવો, અરે આવશે એકતો દીન એવો.
પુરાં થૈ શક્યાં તે થશે કામ પૂરાં, અધૂરાં રહ્યાં તે રહેશે અધૂરાં;
તડાકો તમે તોપનો જેમ ટેવો, અરે આવશે એકતો દીન એવો.
નદે એ પછી આંખ્ય ઉઘાડવાને, નદે દ્રવ્ય દાટેલું દેખાડવાને;
નદે બોલવાતે તથા શબ્દ તેવો, અરે આવશે એકતો દીન એવો.
રહ્યા મિત્ર સંબંધિતે સર્વ રોશે, જરી જોર ચાલે નહીં દ્રષ્ટિ જોશે.
જશે ખાખથૈ ઉડિ આતો અવેવો*, અરે આવશે એકતો દીન એવો.
હશે આજથી વર્ષ બારે અગ્યારે, કદાપી હશે આજ કે કાલ ક્યારે;
નહી તો નથી શો ભરૂંસો રહેવો, અરે આવશે એકતો દીન એવો.

---

* અવયવો.

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

દોહરા.

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

શાર્દુલ વિક્રીડિત.

ખાતા જે ઘૃત ખાંડ ખાંડ ખુશિથી, ગાતા છટાથી છતા,
આતાતા ચુંબિ લોક ગીત ગુણનાં, દાતા દયાળુ હતા;
માતાને પિતુના પવિત્ર કુળ, દેખાતા હતા દીવડા;
તાતા અગ્નિ વિષે તજીને સ્વતનને, જાતા રહ્યા છોકરા.

શિખરિણી વૃત્ત.

સુને સુજ્ઞો પાસે વિદિત કૃત વ્યાસે વરણવ્યા;
કહો કેવા કેવા, અધિક વળિ એવા નર ચવ્યા;
અરે એવું જાણી, પ્રતિ દિવસ પ્રાણી પ્રભુ ભજ.
વૃથા વાણી આણી, તન ગરવનું આ તક તજ.

દોહરો

મનુષ્ય દેહ મહિમા ઘણો, અરે જીવન જાણ;
તે પાણી પર લીહટુ, કર નિશ્ચળ રહેઠાણ.

ઝુલણા છંદ.

જગત પ્રતિપાળને જાણરે જીવનું, તે વિના તુચ્છછે જ્ઞાન તારૂં;
અધિક ઉપકાર કરતારનો માનજે, માનજે સત્ય આ વેણ મારૂં;
આળ પંપાળ વાચાળ થૈ આગરે, જગત પ્રતિપાળને જો ન જાણે;

+ રાખ્યા—પડયા.

એ થકી અબુધ તે કોણ આ કાળમાં, વ્યાળના વદનનો વાળ તાણે.
ખરચતાં મૂલ જગમાં ન ખોળ્યું જડે, શોભતું શરિર અણુ મૂલ્ય આપ્યું;
અન્ન જળ વસ્ત્ર ઉપયોગિ વસ્તુ રચી, ઈષ્ટ દેવે મહા કષ્ટ કાપ્યું;
આજ પણ તું વસે તેહના રાજમાં, અંત ભગવંતની પાસ જાતું;
એગ વીચાર નહિ કેમ વીચારિયે, સ્થૂળ† તજિ ક્યાં જઈ સ્થીર થાતું.

વૈભવ દેખી રીઝાવું નહીં.—ભુજંગી છંદ.

કહે શું થયું જો ઘણું તું કમાયો, કહે શું થયું પૂર્ણ પૈસો જમાયો;
અરે અંતકાળે જવું ઉછળીને, રખે રીઝતો રિદ્ધિ સિદ્ધિ રળીને.
ઊંચા વાસ ચોખ્ખા ચુનાથી ચણાવ્યા, તજી સર્વ તે સ્વર્ગ વાટે સિધાવ્યા;
વડા વાસ જોવા ન આવ્યા વળીને, રખે રીઝતો રિદ્ધિ સિદ્ધિ રળીને.
હિરા મોતીના હાર હૈયે ધરીને, સદા શોભતા જે ગયા તે મરીને;
બની રાખ તેની ચિતામાં બળીને, રખે રીઝતો રિદ્ધિ સિદ્ધી રળીને.
જિતી જુદ્ધમાં રાજ જેણે જમાવ્યાં, મહા શત્રુનાં શીશ નીચાં નમાવ્યાં;
પડ્યા તે પ્રતાપી ધરામાં ઢળીને, રખે રીઝતો રિદ્ધિ સિદ્ધી રળીને.
ન રાચીશ તું પુત્ર પૌત્રાદિ પામી, નરાચીશ સૌની લઈને સલામી;
નરાચીશ કાયા અતી ઉજળીને, રખે રીઝતો રિદ્ધિ સિદ્ધી રળીને.
કદાપી ન માનીશ જે દેહ મારો, ટકીને રહ્યો જેહમાં જીવ તારો;
નકી જાણ ત્યાંથી જશે નીકળીને, રખે રીઝતો રિદ્ધિ સિદ્ધી રળીને.
મહા સિંધુ સુદ્ધાનું બ્રહ્માંડ મોટું, ખરે ખાત જોતાં દિસે સર્વ ખોટું;
ટકેલું બધું તે જવાનું ટળીને, રખે રીઝતો રિદ્ધિ સિદ્ધી રળીને.
ઘણા વેગવાળી જુઓ કાળ ઘંટી, બધું વિશ્વ તેમાં પડ્યું જેમ બંટી;
દગી મારશે દેહ સૌના દળીને, રખે રીઝતો રિદ્ધિ સિદ્ધી રળીને.
મચ્યા પ્રાણિયો સૌ રસાસ્વાદ માટે, વળી આશથી વીચરે વાટ ઘાટે;
મરેછે જુઓ મસ્ત ગોળી ગળીને, રખે રીઝતો રિદ્ધિ સિદ્ધી રળીને.
ઘણા ગર્વમાં તું ફરે જેમ ઘેલો, દિસે આવશે સાંઢ માતો થએલો;
છકેલો ફરે શીદ સૌને છળીને, રખે રીઝતો રિદ્ધિ સિદ્ધી રળીને.
ઘણું દ્રવ્ય એમું ગયું ભાર વાટે, હજે આંધળીને મળી ચાન ચાટે;
અરે લાભ સૂજે નહીં આંધળીને, રખે રીઝતો રિદ્ધિ સિદ્ધી રળીને.
અરે જીવ જો તું તને આજ આપે, દિધી દેશના* શુદ્ધ દલપતરામે;
હવે સત્ય સંભારજે આ સાંભળીને, રખે રીઝતો રિદ્ધિ સિદ્ધિ રળીને.

---

† સ્થૂળ—શરિર. * દેશના—ઉપદેશ.

દોહરો.

પરણ્યો લાડિ મંગાવિને, જન્મ્યા દીકરા રોક;
સુખ શરીર ગહાલના, પણ ફૂલિશમાં ફોક.

મોતના ભય વિષે.—કુંડળિયા.

ડરરે દુનિયાદાર નર, ગાફલ નહેર ગમાર;
કાળ મહા વિકરાળ છે, ખુદ તુજને ખાનાર;
ખુદ તુજને ખાનાર, જાણ આવ્યો કે આવે;
નાશિ શકે તો નાશ, પછી પસ્તાવો થાશે;
દાખે દલપતરામ, રામ ભજિ આજ ઉગરરે;
શ્રી હરિનું લે શરણ, મરણથી મનમાં ડરરે.
આખા પૂર્વજ પુરૂષને, હું ગણુ તેના નામ;
પિતા પિતામહના પિતા, તે ક્યાં ગયા તમામ;
તે ક્યાં ગયા તમામ, અમર થઈ કોઈ ન રહેલા;
પચ્યાં કાળને પેટ, હતા નહતા થઈ વીલા;
દાખે દલપતરામ, નહીં રહિયા નિબાંધા;
કાળે કોળ કરેલ, પુરૂષ પૂર્વજને આખા.
તારા તારી હેડિના, મિત્ર ગયા કંઈ મરદ;
તોપણ તું તેનું કશું દિલમાં ન ધરે દરદ;
દિલમાં નધરે દરદ, ગરદ થઈ ગયો ગુમાને;
ભૂલિ ગયો નિજ ભાન; વિષય રસ વારુણી* પાને;
દાખે દલપતરામ, માનિ મન બોધ અમારા;
સ્નેહિ ગયા સંસાર, તારિ હેડીના તારા.
કંઈ રાજા રાણા ગયા, ગયા કંઈક કંગાલ;
કંઈ પૂરા પંડિત ગયા, ગયા મૂર્ખ નિર્માલ;
ગયા મૂર્ખ નિર્માલ, રહ્યા તે નહિ રહેવાના;
એક દિવસ અણચિંત, જગત છોડી જાવાના;
દાખે દલપતરામ, હોય દુર્બલ કે તાજા;
મરણે માથે સર્વ, કોણ રાણા કે રાજા.
સુખમાં સરખા સર્વ દિન, કે દુખમાં દિનરાત;

* વારુણી-દારૂ.

સપનાંતર સમ સર્વ તે, વિસરી જાશે વાત;
વિસરી જાશે વાત, વિત્યા દિન જુઓ વિચારી;
કદિ કીધો ઉપવાસ, જમ્યા કદિ સુખડી સારી;
કહે દલપતરામ, આજ ન મળે રસ મુખમાં;
તેમ ગયા તે ગયા, દિવસ દુખમાં કે સુખમાં.
સુખે ગયેલા સમયનું, તજો અહંપદ આપ;
દુખે ગયેલા દિવસનો, શો કરવો સંતાપ;
શો કરવો સંતાપ, પાપકે પુણ્ય પકડશે;
જેનો જરૂર જવાબ, પૂછતાં દેવો પડશે;
કહે દલપતરામ, લેખિ દિન તેજ લખેલા;
નહિ બીજા નોંધાય, દુખે કે સુખે ગયેલા;
સરજ્યો રાજા સ્વપ્નમાં, ભોગવિયા ઉપભોગ;
હાકમ થઈ હકુમત કરી, પામી જર બળ જોગ;
પામી જર બળ જોગ, મોજ મન ગમતી માણી;
જ્યાં જાગીને જુવે, રુવે થઇ પામર પ્રાણી;
કહે દલપતરામ, આમ સંસાર સમજજો;
જન ભીખારી જેમ, સ્વપ્નમાં રાજા સરજ્યો.
એક ઘડીનું સ્વપ્ન છે, જુગ ઘડિનું પણ જાણ;
વર્ષ સ્વપ્ન સો વર્ષનું, તે પણ તેજ પ્રમાણ;
તે પણ તેજ પ્રમાણ, જાગવું જો વહિ જાશે;
સુખ દુખ દીઠું સર્વ, જૂઠું જોયુંજ જણાશે;
કહે દલપતરામ, તુલ્ય જગ જાણ ઝડીનું;
તેમજ સ્વપ્ન તુલ્ય, ભલું કે એક ઘડીનું.
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

ભજિ સંતોષ સહિત, ન કરવું ઓપમ-કરથી;
હોયે દસપતરામ, ક્લેશ લગીર ન કરવો;
ઈશ્વરપર આધાર ધરી, ઉદ્યમ આદરવો.

ઇંદ્રવિજય છંદ.

રાજ ગયા બહુ રાંક ગયા, ને રહ્યા થકિ કોઇ નથી રહેવાનો;
ચારતખંડ સહીત અખંડ, ભુગોળ ખલોળખ ભાગિ જવાનો;
મેરુ મહોદધિનો મહનાશ, વિનાશ થશે નહિ નાશ થવાનો;
[illegible] કરી દલપત્ત, ધ્યાન હિરે પણ રંગ [illegible].

દોહરા.

[illegible] સ્વપ્નની, શાશ્વત સ્વપ્ન વિલાસ; સ્વપ્ન તુલ્ય સંસારમાં, સત્ય પ્રભુનો પાસ.
આ સંસાર છે, સુખનો કેવલ [illegible]; [illegible] [illegible].
[illegible], સમજો છે સંસાર; [illegible], [illegible].

ઝુલણા છંદ.

[illegible] સંસાર છે, [illegible];
[illegible] હોય નહિ, [illegible];
[illegible] સંતાન [illegible], હોય સંતાન [illegible];
[illegible] નહિ હોય [illegible].

દોહરા.

[illegible] ઘરમાં [illegible], [illegible].
[illegible] [illegible], ચિંતા [illegible].
[illegible]
[illegible]
આ દુનિયામાં [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

ધનાક્ષરી છંદ.

સાગરનું કહે કદી પાણી ગણી જ્યાં જુએ ત્યાં,
ભાસે વળી વિવિધના જે વિચાર આપ ઉર;
ગણિત કરે તો પત્ર માપી આપે વનનાં, ભુ-
વનમાં વિદ્વાન જ્ઞાની નિશ્ચે સરસ જરૂર;
"રઘુ રાજા" જશ જેવો પામ્યા પ્રૌઢ સેના સજી,
લૈલે જશ ને સારી સજાવે સિંધુ પાજપૂર;
સજે વાણી કે કમાણી પીતા થકી કરે ઘણી,
ભેગી ભક્તિ વના સત્ય તત્વ તેથી સદા દૂર.
મજા કરે ફરે મોતી માણક માળાઓ ધરે,
ગમત માંહી જો રીઝે તો રૂપૈઆ આપે ગણી;
સંસારમાં જે કર્યું તે પાપ પુછાવી લે એવો,
નોખો નથી જાણે નરનારી રક્ષાકારી ધણિ;
સારો વાયુ ધર્યો તપે પીગળતાં શેણી રાણી.
ભૂમિ ભણી નાઠો, પામ્યો જો શ્વસન‡ શંકાઘણી;
રક્ષા અગણિત તેનો મેં ન પાર શકાયજ,
કોણ ગણતિમાં ગતિ ઇશ અભિમાનતણી.
છેલીવારે ઘર છોડી પાપી પોતે જૈ નરક,
ધારે પારવિના ધરે કાળ કોટી અંગ દુઃખ;
નૌકાને મારે પછી ક્ષગા મેલીને જખ મારે,
લીધાંન તદ્ગત્ત† પૂરાં ઢેબરાં નેં તપી કુખ;
કાળું જે કાજળ જેવું પાસે નૃપ+ રૂપ પેખી,
નેણમાં લજ્જાહીણ તું વારી ભરે રટી સુખ;
હમેશાં અખુટ પામ્યો પીડા અપરમપાર,
ધારે અહી નર તું તો તજ્યો મન માન્યું સુખ.
રિદ્ધિને સિદ્ધિમાં મોહો માનનીનું જોઇ મુખ,
ટકી પડયે પણ ખોયું તેજ તન આદિ વળિ;
નૂતન× રીતે તું ચાલ્યો પીટાયો સક પ્યારથિ,
જોવે પાપે રીઝે મન નીચ દીન ભાવે બળિ;

‡ શ્વસન–પવનની. † તદ્ગત્ત–તે રસ્તે જોઇએ તેટલાં. + નૃપ–રાજાનું. × નૂતન–નવી.

માનવને વનપમાં ખ્યાત પામ્યો પૂરિ દેશદિ,
ધર્યો બારો-અહા ધરી કોટિ કીધાં સર્વ રળી;
અહો માંડણી તબેલા માનથી વિશદ્ઉ રમિ,
તેમાં તેં મંદમતિ ઇરિશાની થાલી સળિ.
એ જો બાઇ અગણીત પાપમાં છે એનો સાર,
તેનો તને નરકમાં દાખવશે સદા કાળ;
માણસનો સુજરીન માગ બોલ્યો દૂખ,
ધર્મમાંહ્ય આદી સત્તુની એવી રાખે આદી આળ;
વિકટ છે મારે ખરી માનજે વિચારી વાત,
હિંસા રેટે પંડતાં તને તેથી કસર કાળ;
કશું માની માને શકો માને હિને હરિ જન,
માજિવા સુ, ધ્યાની, જ્ઞાની, તિમર આપીનિ જગ.
શ્રેણી વરન યથારથ વિવેકથી ઉર ધર,
યથારથ વિવેક તને તો તે તમારી આપ;
કેટા ચારે ઉમરનાં એપન વરસ વીત્યાં,
ઉભી પારેના આપણે લીધું તુમ અધિકાર;
જય કોથી કાદં તરસ આપજનુ ધારે ગુપ.
કુંભી વખતાં તું રુપ જેને બીજો મને ન્યાય;
અરરે તું ડુબે આગે કાર્ક કરે કામ,
કોઈ તને તીખાં આગે દહન સ્વરૂપ.
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]

દગ સાચું મનુષ્ય નથીજ જાણે એક છેક,
પછી સાચું વચન પોતે કહી ન શકે સાર;
મૂઢમાં કસૂરને અસૂર જેવો કહેવાય,
છીત ધરાવે ને તેનો નાખો મનનો કરાર;
કાન ધરે લાબાડી ઉધાડી ઘણી વાતો વિષે,
પકો કરી દગો ભરે ભેળો પાપ વાળો ભાર;
મન તેનું ટુંકું દલપત કહે રહે, ને દ-
ડેલ બની નાંખે તે સદંત નિજ સદા છાર.

હરિ ભજવાનો ઉપદેશ.

દોહરો.

અરે જીવ તેં જન્મિને, શોધિ ન લીધો સાર;
ભ્રગણામાં ભૂલ્યો ભગી, ભર્યા પાપના ભાર.

ભુજંગી છંદ.

ભર્યા પાપના ભાર સંભાર ભાઇ, કુડા કર્મની ખૂબ કીધી કમાઈ;
ગળ્યો ગાલ મેલી જવુંછે મરીને, હવે જીવ હેતે ભજી લે હરીને.
બહૂ જુક્તિયે જીભથી જૂઠ બોલ્યો, ખરો સત્યનો તેં ખજાનો ન ખોલ્યો;
અરે તું ન ચાલ્યો રૂડું આચરીને, હવે જીવ હેતે ભજી લે હરીને.
દયા છોડિને કૈકને કષ્ટ દીધાં, લુચાઈ કરી કૈકનાં દ્રવ્ય લીધાં;
દિલે દૈવથી દોષ દેખા ડરીને, હવે જીવ હેતે ભજી લે હરીને.
કહે ભાઈ કાયા ધરી શું કમાયો, ગયો લાભ તો ઉલટો તું લુટાયો;
ઠર્યો કીચમાં કેડ સૂધી કરીને, હવે જીવ હેતે ભજી લે હરીને.
જનો કેક જોને ગયા તુજ જોતા, સગાં ને સબંધી રહ્યાં સર્વ રોતાં;
ધિખાની દિધા મોમ ઝાળે ધરીને, હવે જીવ હેતે ભજી લે હરીને.
હતી દામ દેગે ઘની છત્ર છાયા, જગામાં સમાયા રૂડા રાણિ જાયા;
ન કોઇ બચ્યા તે ઉપાયો કરીને, હવે જીવ હેતે ભજી લે હરીને.
અરે તારૂં આયુષ્યનો વૃદ્ધિ જાશે, સમો આવશે કાલ શા હાલ થાશે;
ચાબી લાખ ઊંડા રહો આદરીને, હવે જીવ હેતે ભજી લે હરીને.
દિસે પુત્ર ને સ્ત્રી દિસે દાસ દાસી, તથાપી અરે જીવ જો તું તપાસી;
તને મોતથી તારશે તે તરીને, હવે જીવ હેતે ભજી લે હરીને.
ઘણું ખાધું પીધું ઘણા ખેલ ખેલ્યો, અબોટવો કશો સ્વાદ એકે ન મેલ્યો;

સુ ધર્મનો સ્વાદ સદૈવ સારો, ગણાય લોભો ગુમાન ભારો;
ભરાતો નિત્ય મરી મરીને, હરી હરી બોલ ફરી ફરીને.
ભલાં ભુંડાં આપણ કર્મ ભાખે, ગણી ગણી હીસાબ યાદ રાખે
જરૂર ભૂલે ન ધરી ધરીને, હરી હરી બોલ ફરી ફરીને.
કરેલ કાયા ઘડ જેમ કાચો, ભરેલ આયુષ્ય જળ પ્રમાણો;
જશે બધું નીર ઝરી ઝરીને, હરી હરી બોલ ફરી ફરીને.
અપાર સંસાર સમુદ્ર આછે, સદાય તે સંકટની સિમાછે;
તકાય તું પાર તરી તરીને, હરી હરી બોલ ફરી ફરીને.
ધુમાડિનો ધૂમ્ર અનિત્ય એછે, સુ બોધ શોભા દલપત્ત દેછે;
મનુષ્ય તો જાય મરી મરીને, હરી હરી બોલ ફરી ફરીને.

ઈશ્વર ભજવાનો ઉપદેશ.

લક્ષ્મીધર છંદ.

ઠીક થૈ જે ઠરેલો બધે ઠામછે, નાથ તે એક તેનાં ઘણાં નામછે
સર્વદા જો તમે કામ સારાં સજો, ભૂપના ભૂપને ભક્ત થૈને ભજો
જાણજો જ્ઞાન અજ્ઞાનને જુદછે; સેવવા જોગ તો શ્રીહરી શુદ્ધછે;
ભૂતને પ્રેતને તૂત જાણી તજો, ભૂપના ભૂપને ભક્ત થૈને ભજો.
કોટિ બ્રહ્માંડનો એજ કર્તાર છે, કામ જેનાં જુઓ સર્વ શ્રીકાર
હે જનો હેતથી હેતુ તેના હજો, ભૂપના ભૂપને ભક્ત થૈને ભજો.
ઈંડ જેવાં જુઓ બિંબ આકાશમાં, ભાળિયે આપણે ઈંદુ આભાર
સ્થાપનારાતણા આપ મિત્રો થજો, ભૂપના ભૂપને ભક્ત થૈને ભજ
પાણિને પૃથ્વિ પોતેજ પેદા કર્યાં, ધ્યાન દૈ માનવીને રચીને ધર્યાં
સર્જનારો હશે કોણ તે સોધજો, ભૂપના ભૂપને ભક્ત થૈને ભજો
આપણે કાજ જે અન્ન પાણી ધરે, કષ્ટ કાળે વળી તેજ રક્ષા કરે
માનવી માત્ર જેથી કરેછે મજો, ભૂપના ભૂપને ભક્ત થૈને ભજો.
સિદ્ધિ જેની મહા શક્તિ દીસે સદા, કોડ કાળે નહીં નાશ જેનો
વિશ્વના વાસિ સૈ વાલપે વંદજો, ભૂપના ભૂપને ભક્ત થૈને ભજો
આદિ કે અંત જેનો નથી આવતો, ભૂધરો એજ છે ભક્તને ભા
ચાતુરી તેતણી ચિત્ત વીચારજો, ભૂપના ભૂપને ભક્ત થૈને ભજો.
રોમમાં કોટિ બ્રહ્માંડ છે રાજતાં; છેક ઝીણાંજ છિદ્રમાં છાજતાં;
રે તમે દીલમાં દાખલા રાખજો, ભૂપના ભૂપને ભક્ત થૈને ભજો.

સુ ધર્મનો સ્વાદ સદૈવ સારો, ગણાય ચોખો ગુણવાન ધારો;
ચરાચરતો નિત્ય ચરી ચરીને, હરી હરી બોલ ફરી ફરીને.
ભલાં ભુંડાં ભાષણ મૂર્ખ ભાખે, ગણી ગણી ઇશ્વર યાદ રાખે;
જરૂર ભૂલે ન જરી જરીને, હરી હરી બોલ ફરી ફરીને.
કરેલ કાયા ઘટ જેમ કાણો, ભરેલ આયુષ્ય જળ પ્રમાણો;
જશે બધું નીર ઝરી ઝરીને, હરી હરી બોલ ફરી ફરીને.
અપાર સંસાર સમુદ્ર આછે, સદાય તે સંકટની સિમાછે;
તકાવ તું પાર તરી તરીને, હરી હરી બોલ ફરી ફરીને.
ધુમાદિનો ધૂમ્ર અનિત્ય એછે, સુ બોધ શીક્ષા દલપત્ત દેછે;
મનુષ્ય તો જાય મરી મરીને, હરી હરી બોલ ફરી ફરીને.

ઈશ્વર ભજવાનો ઉપદેશ.

લક્ષ્મીધર છંદ.

ઠીક થૈ જે ઠરેલો બધે ઠામછે, નાથ તે એક તેનાં ઘણાં નામછે;
સર્વદા જો તમે કામ સારાં સજો, ભૂપના ભૂપને ભક્ત થૈને ભજો.
જાણજો જ્ઞાન અજ્ઞાનને જુદછે; સેવવા જોગ તો શ્રીહરી શુદ્ધછે;
ભૂતને પ્રેતને તૂત જાણી તજો, ભૂપના ભૂપને ભક્ત થૈને ભજો.
કોટિ બ્રહ્માંડનો એજ કર્ત્તાર છે, કામ જેનાં જુઓ સર્વ શ્રીકાર છે;
હે જનો હેતથી હેતુ તેના હજો, ભૂપના ભૂપને ભક્ત થૈને ભજો.
ઇંડ જેવાં જુઓ બિંબ આકાશમાં, બાળિયે આપણે ઇંદુ આભાસમાં;
સ્થાપનારાતણા આપ મિત્રો થજો, ભૂપના ભૂપને ભક્ત થૈને ભજો.
પાણિને પૃથ્વિ પોતેજ પેદા કર્યા, ધ્યાન દે માનવીને રચીને ધર્યા;
સર્જનારો હશે કોણ તે સોધજો, ભૂપના ભૂપને ભક્ત થૈને ભજો.
આપણે કાજ જે અન્ન પાણી ધરે, કષ્ટ કાળે વળી તેજ રક્ષા કરે;
માનવી માત્ર જેથી કરેછે મજો, ભૂપના ભૂપને ભક્ત થૈને ભજો.
સિદ્ધિ જેની મહા શક્તિ દીસે સદા, કોઇ કાળે નહીં નાશ જેનો કદા;
વિશ્વના વાસિ સૌ વાસ્યેં વંદજો, ભૂપના ભૂપને ભક્ત થૈને ભજો.
આદિ કે અંત જેનો નથી આવતો, જાણજો એજ છે ભક્તને ભાવતો;
ચાતુરી તેતણી ચિત્ત વીચારજો, ભૂપના ભૂપને ભક્ત થૈને ભજો.
જેહમાં કોટિ બ્રહ્માંડ છે રાજતાં; એક અંગુષ્ઠ છિદ્રમાં છાજતાં;
તે તને દીલમાં દાખવા રાખજો, ભૂપના ભૂપને ભક્ત થૈને ભજો.

પણ ફુરસદના [illegible] ઘણું, પર મરણી પર [illegible];
ફુરસદ પામુંતી તેમ [illegible] રામ, ભજ ઓર્ડે ભગવાન;
ભજ ભાવે ભગવાન ભજનથી, તજ અંધારમાં ફોક ફરસદી;
દલપત કહે સદા શ્રદ્ધા કર, જેમ ફુરસદના [illegible].
અધિક અધિક દહાડું થતો, ઠરતાનું એ ઠામ;
તે માટે ભજિવાના નિશ દિન, નિશ દિન રહીએ નામ;
નિશ દિન રહીએ નામ ન ભુલી, ફુલ કરી રહિએ નહિ ફુલી;
દલપત કહે કહ્યું શું સારી, અધિક અધિક દહાડું થતે.
સુંદર સુંદર નર તું સુંદરીને, સુંદરે શો સંસાર;
આગળ પિયુ નહિ નિરમ રૂપી, શું ન જમે કંસાર;
શું ન જમે કંસાર સરસ તે, [illegible] દિલ નહિ [illegible];
કહે દલપત દિલ દયા કરીને, સુંદર સુંદર નર તું સુંદરીને.

ઉપદેશી સિંહાવલોકન સવૈયા.

કરવા શુ વિચાર સદા દિલમાં, ભવસાગર ભક્તિ કરી તરવા;
તરવાર બહાદુર તેજ ખરો, દિલને નહિ હે દુખથી ડરવા;
ડરવાનું ગણે દિલ દુઃખથી, હરખાય પરાઈ પિડા હરવા;
હરવા પરદ્રવ્ય કહે દલપત, ચહે નહિ ચિત્ત ખરૂં કરવા.
કરિયે પરમારથ પ્રિત સહીત, અને કૃતિ ઉત્તમ આદરિયે;
દરિયે દુખને દુખતો જન દેખિ, દયા દિલમાં મરથી ધરિયે;
ધરિયે રથ ચક્ર ફરે ધરણીપર, તેમ દયા ગુણ વાવરિયે;
વરિયે વર અન્ય નહીં દલપત્ત, પતી જગ કારકને કરિયે.
મળશે નહિ જન્મ મનુષ્યતણો, અઘટિત કર્યા કૃત ઉગળશે;
બળશે નહિ પાપ પછી સઘળાં, તુંજ સંકટ કોઈ ન સાંભળશે.
ભળશે દુખ આવિ અનેક બિજાં, ઉભરાનિ પેઠે અતિ ઉછળશે;
છળશે જગ દૂત કહે દલપત્ત, પછી તુજ પાપ પુરાં મળશે.
ધરથી શુભ ધર્મ વિચાર ધરો, ડરવું ન પડે જમના ડરથી;
ડરથી તજો ધર્મ ન દોષ કરો, નિપજે નહિ કાંઇ કદી નરથી;
નરથી નિપજે સુખ કે દુખ તો, પછિ સર્વ પિડાય પરસ્પરથી;
પરથી ન બને કશું એ દલપત, બનેજ બધું ધરણી ધરથી.
ધનમાં મન ધારિ ધમા ધમ કાંઇ, રહ્યા નહિ નેહ નિરંજનમાં;
જનમાં ધરિ જન્મ જનાર જેમ, ન કાઢિ ઘડી કદી કીર્તનમાં;

મનહર છંદ.

સારૂં કામ કરે તેની ખામીઓ ન ખોળી જોવી, સારા સારા ગુણ જોઈ રહેવું જે
શાણપણે શાણા જનો સજે કામ તોય તેમાં, નક્કી જાણો કશું કહેવાનું રહે
ઇશ્વરના કામમાં અનેક રીતે ખામી ભાસે, ગણીગાં ગિઠાશ નહિ નિધિ જળ
કહે દલપત કોટિ ભાનુનો આ ભાસ છતાં, આશગાની રંગ આ આકાશગાં

દોહરો.

સૌ વાતે પડદો ભલો, ખુલ્લે દિસે બિગાડ;
ત્વચા ગઢયું શોભે શરિર, વસે માંહિ ગંદવાડ.

પોતે પોતાનું કામ કરી લેવા વિશે.

દોહરા.

અંતરમાં ઈશ્વર ધરી, પ્રેમે કરી પ્રણામ; શુભ ભાસે તે સર્વદા, કર તું તારૂં
કોઇ વખાણે વિશ્વમાં, કોઈ કરે બદનામ; તેની તો ચિંતા તજી, કર તું તારૂં
પ્રથમ વિચારિ તપાસિજે, પોતે તું પરિણામ, શુભ ફળ દાયક સંભવિત, કર તું તારૂં
સ્વભાવ જૂદા સર્વના, તે નહિ ગમે તમામ; કોસારૂં નરસું કહે, કર તું તારૂં
બહુ ધન ખરચી બાંધિયે, ધરણી ઉપર ધામ; કોઇ ઊંચું નીચું કહે, કર તું તારૂં
ભલા કુવાને પણ ભલો, ગણે ન સઘળું ગામ; કહે કો પહોળો સાંકડો, કરતું તારૂં
સજ્જનતણી સલાહ લે, ઠીક કરી મન ઠામ, ભાસે જે તુજને ભલું, કરતું તારૂં
આરંભ્યું પૂરૂં કરી, વળતી લે વિશ્રામ; વચમાં વાત ન સાંભળિશ, કરતું તારૂં
આળસ તજી અહોનિશા, હઈડે રાખી હામ; સર્વેનું શુભ ચાહિને, કરતું તારૂં
કોઈ મુરખ્ખી માનશે, ગણશે કોઇ ગુલામ; હરખ શોક તેનો તજી, કરતું તારૂં
જે માટીનાં માનવી, તે શું દેશે દામ; ઈશ્વરની આશા ધરી, કરતું તારૂં
સલાહ સારી સર્વદા, દેછે દલપતરામ; નિર્મળ મન નિશ્ચય કરી, કરતું તારૂં
તેજ તમારૂં જાણજે, કીધું જે શુભકામ; પછિ બીજા પૃથ્વી વિશે, દાટયા રહેશે
પ્રભુની સદાય પ્રસંનતા, કરે તેજ શુભ કામ; કાં કીર્તિ ભૂખ્યો કરે, નિશ્ચળ રહેવા
નિંદા સ્તુતી નવ ગણો, કરો આપ શુભ કાજ; કર્યા જાયછે કામ નિજ, જેમ મેઘ રવિ

સવૈયા.

વાર તમે તલવાર કરો ન, સદાશુભ કામ ધરો કરવા;
વાર કરો ધરિ દીનજનોનિ, કરો જન કષ્ટથકી તરવા;
વાર નકી થઇછે વચમાં, તઇયારી થઇ ફરવા રમવા;
વારમવાર કહે દલપત્ત, સદા ભવતીર તમે તરવા.

ઇચ્છે જેવું અવરનું, એવું આપનું થાય; નહિ માનો તો કરિ જુઓ, જેથી તુરત જણાય.
પરનું બિગાડતાં પડે, જોખમ આપ જરૂર; પ્રજાળતાં "શિવપુત્ર†"ને, પ્રજળ્યું લંકાપુર.
તદબીરે તરકટ કરી, પરઠે તોગત પાંચ; પણ સૌ જાણો સાચને, કદી ન આવે આંચ.
જોર વિના સન્મુખ રહી, જે રવિના સન્મૂખ; રહિ ઉભો રજ નાંખશે, પડે પંડને મૂખ.
કંતારે કોકિલતણો, રચ્યો મધુર શુભ રાગ; અદેખાઇ ઉરમાં ધરે, કોકિલ ઉપર કાગ.

કવિત. ચંદ્રગ્રહણ વિષે—પૃથ્વીપ્રતિ ઉક્તિ.

ભાનુતણી પ્રભા, ભૂમિ તુજપર ચંદ્રપર, પડતી હતી, હતી રીતી તે કેક કાળની;
ઇંદુ પ્રભા પામી તને, આપતો ઉજેશ લેશ, તેં વિશેષ લોભે ગતિ કીધી ખોટા ખ્યાલની;
તેં જાણ્યું જે વચ્ચે પડી પામું હું બધો પ્રકાશ, ચાલી દલપત ચાલ ચાડિયાની ચાલની,
ઇંદુમાં અંધારૂં થતાં, તુજમાં અંધારૂં થયું, ચેતી લે અચળા ચૂક, તે તારી કુચાલની.

વાદવદવા વિશે તથા પક્ષપાત વિશે.

દોહરા.

સરસ ચિત્ત ચરચાવિષે, સંપ તથા સંતોષ;
દ્વેશ બુદ્ધિ ચરચા વિશે, કલેશ વૈર ને રોષ.
કરિયે ચર્ચા જ્ઞાનની, અતિ ઉમંગ ધરિ ઉર;
પકડે રૂપ લડાઇનું, દેખી ખશિયે દૂર.
માન તજીને માનિયે, ભલે પ્રકારે ભૂલ;
તો સીધો રસ્તો જડે, ફોગટ તજિયે ફૂલ.
અસત્ય ભાષણ ઇરશા, નિર્દયતા દિલ રોષ;
દુર્વકતાદિ દુરાગ્રહે, દિસે ઘણેરા દોષ.
આપ આપની સ્થિતિ તરફ, તાણ્ય ખેંચવું તાન;
શિયાળ તાણે શીમભણિ, વસ્તી સન્મુખ શ્વાન.
વાદીથી ડરિ વેગળા, ઉભા રહિયે આપ;
વાદી આગળ હોયછે, ક્રોધી કાળો સાપ.
કદિ કરવો નહિ કોઇએ, વાદીનો વિશ્વાસ;
સંભળાવિને મધુર સ્વર, પકડે નાંખી પાસ.
જે વાદીના જોડિયા, ઝેરી જાતે હોય;
તે વાદી સાથે સજન, વાદ ન કરશો કોય.
માને તેને મુખથકી, દઇએ શુભ ઉપદેશ;
નહિ માને તો તે વિષે, દિલ નહિ ધરિયે દ્વેષ.

---

† શિવ પુત્ર—હનુમાન.

મનહર છંદ.

પેગાને હેમો પુછે છે જૂગાવીમાં પ્રતિ વર્ષે, મેઠ ત્રણ માંડીએ મોગાસે માથ ચાર જે;
એક મેઠ કહી કે જાર કરી જુગજુઆ તે, પેમો કહે એકજ છે એકજ પ્રકાર જે;
હેમો કહે તારે કહે એકજ મનાય કેમ, ન્હેંઢીઓએ જુગજુઆ ખતાવેલા છે ચાર જે;
કહે પેમો તારી સાથે કરે કોણ માથા કુટ, જા હેમા તે જુગજુઆ છે તુંનો તારે ચાર જે.

વિરોધ વિષે.

વાદ વદવાથકી વિરોધ ક્રોધ વધી જાય, વાદ વદવામાં કશો સાર નથી કહીએ;
વાદ વદી વેર કરી ચિત્ત નહિ ચાવરીએ, વાદ વદી સામે પુર પડીએ ન નદીએ;
વાદ વદી જગમાં ન જગીએ જરા વિરોધ, વાદ વદી લડીએ ન ગડશ ગડદીએ;
વાદ વદવામાં કોટિ કષ્ટ દલપત કહે, નિશ્ચિત ન્હારાથી ન્હારો વાદ વદીએ.૬
શું કરવું હારા કરી બોલે જ્યાં ન્હારા બોલ, શાણી એવા જુદા લોકજાય પાણી ભાગીએ;
દેશ કે કલેશનો પ્રવેશ લેશ લેખીએ તો, કરીને નિકાળ તતકાળ તેને ત્યાગીએ;
એક જ્યાં વિવેકહીન ત્યાં થકી તો છૂટવાને, લાખ વાર તેને લળી લળી પગે લાગીએ;
કહે દલપત માફ મગાવે જો ચાર વાર, ચાર વાર શું હજાર વાર માફ માગીએ.

દુમેલા છંદ.

શુણુરે નટ શુદ્ધ શિખામણ સારિ, કૃપાધિ તને સમજાવું કથી;
શિર સાત ઘડા ધરિ બાળક બે લઇ, દોર ચડી ઉતર્યો દુઃખથી;
કરિ કોડ કળા દલપત્ત કહે, સુખ ખેલ કરીશ ગરીશ ગયી;
ન ખડ્ગ કથવા નિરધાર કર્યો, નર તે પ્રજને વદનાર નથી.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

વાચાળજને વાદ વૃથાજ થાપે, તથાપિ તે સત્ય કરીજ આપે;
ભરી સભામાં શત વાર ભૂલે, તથાપિ બોલે કઠિનાઇ કબૂલે.
વાચાળ શું લોક કદિ ન કીજે, જાદુગરોથી ખળ બાંધિ લીજે;
સુજ્ઞે ન તેના સઘળા શિરસ્તા, વિચિત્ર તેના છળની વ્યવસ્થા.

સોરઠો.

જેને જેનું ભાન, તે સમજે તે વાતમાં;
અવસર ધરે અજાણ, માને નહિ મનાવતાં;

૬ એવા અર્થ જણાયછે કે ન્હારા સાથે ન્હારો વાદ વદીએ પણ ખ-
રો અર્થ એછે કે વાદને ન્હારાથી ન્હારો કહીએ.

દોહરા.

સાકર તજે ન સરસપણું, સોમલ તજે ન ઝેર; સજ્જન તજે ન સદ્ગુનતા, દુરજનતજેન વેર.
કહે નપુંસક પુંશ્ચલી, શુધ ન કરે વ્યભિચાર; ક્ષમા ક્ષમાધર નવ તજે, હાર્યો કહે ઉંગાર.
હાર વિષે ગુણ હોયછે, શીતળ સુવાસદાર; મળતાં શોભા ગાનજે, હડિલા જનથી હાર.

ઉપજાતિ વૃત્ત.

ખરેખરૂં જે સુખ છે ક્ષમામાં, રહ્યું નથી તે સઘળું રમામાં;
રે ઝેર કેરી ભગિની રમાછે, સુધર્મની પત્નિ ખરી ક્ષમાછે.
ક્ષમાથિ શત્રૂનિ ફજેતિ થાશે, જો આપણું સત્સપણું જણાશે;
ક્ષમાથિ થાશે જસકામ ઠામે, દિસે વિચાર્યું દલપત્તરામે.

દોહરો.

સમર્થ થૈ રાખે ક્ષમા, જુવાન છતે કામ;
એજ અધિક વખણાયછે, ભાખે દલપતરામ.

લક્ષ્મી સંબંધી વિષયો.

મનહર છંદ.

લક્ષ્મીથી થાય મોટા જન તથા રાજા શુરા, રાજ વિદ્યાભ્યાસ વિના લાંચિયા જણાયછે;
જુલમી જોરાવર ને નિર્બળ દીસેછે કૈંક, પેટ ભરવાની પીડા વાળાએ ઘણાયછે;
ચડતી પડતી દશા દુઃખ કે કરજ થાય, કૂલણજી તથા કરકસર ગણાય છે;
કંજુસ, ગરજ તથા કિંમત કહેછે જેમાં, લક્ષ્મીના અંગમાં તે સર્વ વખણાય છે.

લક્ષ્મી વિષે રૂપૈઆના ગુણ.—છપ્પા.

તું કર પરઉપકાર, તુંજપર પ્રાણ તજાવે;
તું બોલાવતો આગ, તુંજ બહુ દેશ દઝાવે;
તુંજ મળાવે માન, તુંજ અપમાન અપાવે;
તું રક્ષણ કરનાર, તુંજ કદિ શીશ કપાવે;
અવગુણ પણ તુજમાં અતિ ઘણા, ચિર ગુણના પણ ચોકડા;
કહું શું તુજને દલપત કહે, અરે રૂપૈઆ રોકડા.
તુંજ સજાવે સ્નેહ, નેહવળિ તું તોડાવે;
તુંથી થાય સલાહ, વેરથી તું ફોડાવે;
તું ઉપજાવે હરખ, શોક લખતાં નહિ લેખું;
તુજમાં સઘળાં સુખ, દુઃખ પણ તુજમાં દેખું;
બહુ રાજ રિદ્ધિ તુજમાં રહે, જડે કરની જો કડાં;

કહું શું તુજને દલપત કહે, અરે રૂપૈઆ રોકડા.
મણિ હીરા તુજમાંહિ, ગહ્યા રસ મોહ મેવા;
હાથી, ઘોડા, હેમ, મકાન તુજમાં તેવા;
પુત્ર, પ્રિયા, પરિવાર, દેખતાં તુજમાં દીઠાં;
ગાન તાન રંગ રાગ, પાનનાં* તુજમાં પીઠાં;
તું સિંહ સમો સંસારમાં, બીજા બિચારા બોકડા;
કહું શું તુજને દલપત કહે, અરે રૂપૈઆ રોકડા.

ઈંદ્રવિજય છંદ.

જેનિ છતે છત સર્વ દિસે, અછતે જન દીન ગણાય અજાનો;
જેનું ધરે જન ધ્યાન નિરંતર, છે ગન મોહિતકારિ ગજાનો;
દ્રષ્ટિ અજે નહિ તોપણ તે, અધિકાર ધરે સુખ દુઃખ સજાનો;
સત્ય કહે ગણી સર્વ કર્તાધર, છે પરમેશ્વર એજ પ્રજાનો.

દોહરા.

ઓ લક્ષ્મી તું અવનિમાં, અદ્ભુત દેવી એક; મોટા તુજ મહિમા થકી, ઉપજે પાપ અનેક.
જીવન જેવી જગતને, તું પ્રિય પ્રાણાધાર; તુજ અર્થે જન તન તજે, પામે કષ્ટ અપાર.
તું તોડાવે સંપને, તું જોડાવે સંપ; તુજ કારણ ભમતા ભમે, જીવ ન પામે જંપ.
પુત્ર પિતા સાથે લડે, પુત્રી સાથે માત; લક્ષ્મી માટે લદાધા, લડે ભ્રાતને ભ્રાત.
કૈક કરેછે કાસદાં, કઈક કરે વેપાર; ચોરી કરવા ચોર જન, તુજ કારણ તૈયાર.
બાંધ ખાયછે લાંચિયા, સતી તજેછે સત્ય; ધર્મી કરે અધર્મ ને, તે સૌ તારૂં કૃત્ય.
પંડિત તો પાછળ રહે, મૂરખ પામે માન; વખાણ પામે વિધવિધે, વિશ્વ વિષે ધનવાન.
તુંતો તસ્ત ત્રિલોકમાં, જબરૂં તારૂં જોર; સૌ તુજથી કહેવાય છે, સાહુકાર કે ચોર.
કોઈ ધરાય ન તુજ થકી, મળે લાખ કે ક્રોડ; ધણી મળે તેમજ ધણી, માંડે દોડાદોડ.
મનસુબા મોટા કરી, સંગ્રહ કરે સદાય; અણચિંતો પણ એકમાં, જીવ તજીને જાય.
બહુ લક્ષ્મી ત્યાં દુઃખ બહુ, કરતો થાય કમોત; જોતાં જોતાં જાય છે, ગોરણું ગોળા સોત.
જેણે શુભ કારજ કર્યા, લઈને તારો લાવ; જરૂર તે જીતી ગયા, દુનિયાં મહદ દાવ.
જેણે જર જોડી કરી, કર્યું ન રૂડું કામ; વ્યર્થ ગયા તે વેતરા, દાખે દલપતરામ.
પૈસાનો વડિ પદવિનો, વિશેષ શો વિશ્વાસ; રાવણ કેરિ રિદ્ધિ પણ, પળમાં પામી નાશ.
અરે મહા શ્રીમંતથી, ભલો અલ્પ શ્રીમંત; દહન દેહ દિનકર કરે, શશિ શીતળતાવંત.
આગર દોલત અંગના, જન્મા એકિને જાણ; અતિ હકદરિ અટકાવતાં, પંડે ખોયએ પ્રાણ.
ઉત્તમ સૌથી આજછે, દુનિયાં મહદ દામ; જેની ગાંઠે દામ તે, ડાહ્યો દલપતરામ.
સર્વે થકી શ્રીમંત કહિ, કોઈ થયો કુબાર; ઘર ઉપર આંબાડિ શુભ, લાગે નહિ લગાર.

---

* પાનના-પીવાના.

મોટા માણસ વિષે.—ઉપજાતિ વૃત.

મોટાતણાં પેટ સદૈવ મોટાં, છોટાતણાં પેટ સદૈવ છોટાં;
વર્વાદને ગાળ જનો ભણેછે, તથાપિ તે ક્યાં કદિયે ગણેછે.

દોહરો.

વળિમાં જોઈ વિચારિને, ખિલો એક ખોસાય;
મોટા માટે મોભમાં, ઘણા ખિલા ઘોચાય.

ઇંદ્રવિજય છંદ.

ગારિકુટી ચકચૂર કરી, ભભરાવિએ ભૂકિ મરી મરચાંની;
મિશ્રિત ખારતણું જળ છાંટિ, પિંડા કરી વેલણથી વણવાની;
અંતર છેદ કરી ઉચકી, તળિયે વળિ તેલ વિષે તપતાની;
તોપણ પંડ જણાય પ્રફૂલિત, વિશ્વ વિષે જુઓ રીત વડાની.

દોહરા—વ્યાઘાત અલંકાર.

દાસી સાકર ખાંડતાં, કર્યો ન ઝીણો જેર; રાયે સાકર ગાંગડા, ચવરાવ્યા પારોર.
મર્યાદે મોટા રહે, નહાનાનો ન ઠરાવ; સમુદ્ર હદ તોડે નહિ, તોડે નદી તળાવ.

મનહર છંદ.

તાણતાં તણાય નહિ તાણનાર તાણી ગરે, તે તો ધર્મ કુસંપી ધંધામાં કે ધરાળમાં‡;
ઉત્તમ મધ્યમ સર્વ એકઠું જ કુટી મારે, એતો ગુણ અવિવેકી પ્રાણી કે પરાળમાં;
ઉત્તમ મધ્યમ મળ્યાં અલગ અલગ કરે, એતો ગુણ મહા મતિમાન કે મરાળમાં;
ઊંચી ગતી ચઢે ને ચઢાવે દલપત કહે, એતો ગુણ વડા વડા લોક કે વરાળમાં.

દોહરા.

છોટા જનને આશરે, નભે ન મોટા કોય; હાથી નાની હોડિયે, તરત ડુબાવે તોય†.
મોટાના આશ્રય વડે, કરી શકે સઉ કામ; પથરા પણ પાણીપરે, તર્યા રામને નામ.
મોટાના આશ્રિત જનો, વગર ઉદ્યમે ખાય; પવન ખાય વણ પંખવે, જે પર્વત પર જાય.
મોટા જન જેની તરફ, ચડતી તેની થાય; સૂર્ય તરફનું ચંદ્રનું, ઊંચું શિંગ જણાય.
મોટાને સૌમામકે, જુઓ જગતનો ચાલ; જહાજ મોટાં જાયછે, ગણ અગણિત લૈ માલ.
તજી પ્રતિજ્ઞા ચક્ર ધરિ, કરિ હરિયે વઢવાડ; કોઈ ગરિબ એવું કરે, લોકો કહે લબાડ.
છોટાને લાંછન ચડે, મોટાને ન લગાર; પાંચ પતી પણ દ્રુપદી, સતી શિરોમણિ સાર.
મોટા ચાહે તે કરે, ન ગણે જગ ઉપહાસ; વર્ષા જગ પાલન કરે, કદી કરે જગ નાશ.

---

‡ ગાડાને ધોસરા તરફ ઝાઝો ભાર થાય તે ધરાળ, અને પાછળ ઝાઝો ભાર થાય, તેને ઉલાળ કહેછે. † તોય—પાણી.

હિરૂ મેઘાતણો, દેખાવવાનો દસ્ત, પીધો સિંધુ આમસ્ત પણ, મૂર્વ તેજમાં અસ્ત.
ઈ કુંભારનું જન ગળી, પામે શોભા પ્રેમ; શોભે સોનાતમાં જડી; હીરા મોતી હેમ.
ય દુઃખ સર્વે પ્રસતણું, મોટાને ન જણાય; ફરિયે ત્રીજી આંખ તો, દુર નીજ દેખાય.
પી ઊંડા અધિક, ઉપયોગી દેખાય; અધિક અનાજ કપાસના, ઊંડાથી મૂળ થાય.
ની સંભાળથી, ઊંડા કરે નિવાસ; હળ સાંતી નય હોય તો, વધે ન અંન કપાસ.
નરને નવ ગમે, ઉપરતણો ઉપચાર; દિસે દિવાકર દીપતો, સળ્યા વગર શણગાર.
પુરૂષ ભોગહાયકી, જણાય ઉગતા જાત; કોરતુંગ કેરી કીર્તિથી, પથ્થર થયા પ્રખ્યાત.
જ પાસે પર મલું, સમપંથી ઘર દુર; ચંદ્ર સમિપ છે તે બસો, ભાસે દુરછે સૂર.
માં તોય અધિકાર પર, શોભે પામે માન; વાળ મુગટથી જે પડ્યો, રખડે રાંનો રાન.

રાજા વિષે દોહરા—દ્વિઅર્થી.

રૂપે વાત નર+ કાર મી, રે નરપતિની પાસ; એગ ન સમજે એહનો, નિશ્ચે થાય વિનાશ.
મનો દેહરિતણો, હુકમ પયે જતું હોય; આઢ્યજણની આપશુકનની, તકમાં આવે તોય.
રીનરપતિઅગ્નિનો, અતિપ્રસંગ દુઃખમૂળ; જો રહિંગે આગાગાતી, લાગ નહિ ખિમકૂસ.
પ બરાબર તો કરે, રીઝે જો દિલ રાય; દિનકર દત્ત પ્રકાશથી, શશિ રવિ જેવું જણાય.

દ્વિઅર્થી.

જીવન‡ ખેંચી કરવડે, જગમાંથી જગદેવ; આપે ઉદારતા ધરી, તે છે રૂડી ટેવ.
જે શોષણુ પોષણુ તજે, રાજા કે રવિદેવ; તો દુનિયાં દીસે દુઃખી, ત્યાગે સુખ તતખેવ.
ખેતી પ્રતાપે નિમતા, એ ઇશ્વર કૃત ન્યાય; શશિ શીતળને સૂર્યથી, તિમપણું ન તજાય.
કુમદાને સાદાપણું, દૈવે ગમે હમેશ; કનક કોપદઇદાસને, ધરે ભભૂત મહેશ.
વર્તમાન જેનો અમલ, એ ઉત્તમનૃપ ખાસ; વર્તમાન મહિનો બધો, દ્વિજમાસોત્તમમાસ.
અભ્યાસે વિદ્યા મળે, ખેતી થકી અનાજ; વ્યાપારે ધન સાંપડે, ખાંડા બળેજ રાજ.
અમલ કહેછે કેફને, અમલ છરવે કોય; ભૂલે ભાન અમલથકી, હજાર વાતો હોય.

રાજનીતિ ભુજંગી છંદ.

મહીપાળ હૈડે સુણો વેણ સારૂં, કહું પ્રીતથી હીત આવી તમારૂં;
તજી ક્રોધ આ બોધ રાખો સુરીતી, સદા સ્નેહ રાખી સુણો રાજનીતી.

દોહરા.

પિતા જેમ નિજ પુત્રની, સદા કરે સંભાળ; કરખા કરિ તેમજ કરે, પ્રજાતણી ભૂપાળ.

+ નકાર અને મી એટલે નમીને સ્ત્રીએ, પોતાના પતિ નર સાથે વાત કરવી.

‡ જીવન એટલે જળ, કર એટલે કીરણ જગદેવ—સુરજ, બીજો અ-ર્થમાં લોકોનું જીવન નાણું તે કર એટલે વેરા વડે ખેંચીને જગદેવ એ-ટલે રાજ જરૂરને પ્રસંગે રૈયતના સુખ વાસ્તે પાછું વાપરે છે.

[illegible]

અનહદ છંદ.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

પ્રજાએ પ્રૌઢ પ્રતાપ પામી, ન નમ્રતાની ઘણી માત્ર ખામી;
ખજાના વધારીને ન મતલબ ઘેલા, કૃપાળ ભૂપાળ ભલા ભણેલા.
ફુલાસ કે ક્રોધ કુબોધ છાંડી, પ્રજા હિતે કારણ હેત માંડી;
વ્યસન તે દુર્ગુણ તો તજેલા, કૃપાળ ભૂપાળ ભલા ભણેલા.
ભણ્યા ભણીને મનુષો ભણાવ્યા, તથાપિ તેના શુચિ ચિત્તમાંથી;
મહાપનાના મદતો મરેલા, કૃપાળ ભૂપાળ ભલા ભણેલા.
સદા સુરો વાંકડિ મૂછ વાળા, દિસે પરાયા દુઃખથી દુઃખાળા;
પરોપકારે રણમાં પડેલા, કૃપાળ ભૂપાળ ભલા ભણેલા.
અજીત શત્રુ જયરાજ જેવા, નમાવિ કીધા તૃણ તુચ્છ તેવા;
મહા સમુદ્રો બળથી મથેલા, કૃપાળ ભૂપાળ ભલા ભણેલા.
અલક્ષ લક્ષ્મી અરિ છતિ લીધી, કવીંદ્ર જેને વળી કીર્તિ કીધી;
વિશેષ થોડી વયમાં વધેલા, કૃપાળ ભૂપાળ ભલા ભણેલા.
વિદ્વાનને માન વિશેષ દેતા, ગુણી જનોના ગુણ જાણિ લેતા;
જણાય જેના જસલેખ લખેલા, કૃપાળ ભૂપાળ ભલા ભણેલા.
જ્યોતિષ્યોની રૂડિ રીત જાણી, અપાર ઉત્સાહ પ્રવાદ આણી;
રહસ્ય ગ્રંથો કવિએ રચેલા, કૃપાળ ભૂપાળ ભલા ભણેલા.
હરેશ એવા નૃપ સર્વ ઠામે, અરે ન દીઠા દલપતરામે;
ગુણીએ ધારી વળિ સાંભરેલા, કૃપાળ ભૂપાળ ભલા ભણેલા,

વ્યંગાર્થ—મનહર છંદ.

એક સમે એક ક્ષત્રિ આગળ બ્રાહ્મણે કહ્યું, અરે આજ અસલના ક્ષત્રિ યાદ આવિયા;
માં ન થવા દેતા પરદેશિનો પ્રવેશ, જેઓએ સંગ્રામ સજી જસ સંપડાવિયા;
ખરે આ ભરતખંડ ભૂમિએ એવા ભૂપાળ, શુરવીર ધીર ગુણવાળા ક્યાં ગુમાવિયા;
કહે દલપતરામ સુણીને ક્ષત્રિએ કહ્યું, અસલના ઋષિઓના રક્ષણે‡ સિધાવિયા.

ભોજરાજા વિષે.—ઝુલણા છંદ.

કોઈ શ્રીમંતતો શ્રેષ્ઠ હીરામણી, અધિક સંગ્રહ કરે કીર્તિકાજે;
કેકતો હાથિ હય સરસ સંગ્રહ કરે, ખાંતથી ખરિદ કરિ મૂલ્ય ઝાઝે;
કંઈક તો ચાહિને વાઘ ચિતા તથા, પાળિને પક્ષિ નિરખી નિવાજે;
પાંચસે પંડિતો કુશળ કવિતા તણા, ભાવથી રાખિયા ભોજરાજે.

દોહરો.

એક નૃપે કવિને કહ્યું, ન ગમે મને વખાણ;
સુણિ કવિએ ઉત્તર કહ્યો, સાંભળ રાય સુજાણ.

* રૂજા—પીડા. ‡ મતલબ કે અસલના બ્રાહ્મણો ગયા, તે ભેગા ક્ષત્રીઓ ગયા.

ઇંદ્રવિજય છંદ.

[illegible]

દોહરા.

[illegible]

[illegible]—મનહર છંદ.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

બ્રાહ્મણ બોડીયો.

ભક્તિમુંડે બેઠે અસા ભાગ્યથી હું જુપચાપે, બેનામાં બેઠીને રોજ જાઉં ભિક્ષા માગવા;
ધાટા મોટા વરા કરી હું જમવા જાઉં અને, બ્રાહ્મણ બીજાનાં અભિમાન સાથું ભાગવા;
હરિવેગમાં તું જાવા વેશ વધારું અને, દક્ષણા પૂજા તો અનેક રાખું આગળ;
જાંપે શત્રુ બોલ તેને આપું હું આશીર્વાદ, બ્રાહ્મણ જાણીને તેનો લાગે પગે લાગવા.

દોહરા.

સર્વેજને મુણ્ડિયો કર્યો, મન નિશ્ચય મજબૂત;
રાજબીજ જે હોય તે, રાજા જેમ રજપૂત.

કારભારી વિષે.

રાજકાજ કરનારનાં, વખાણ નિંદા થાય;
જનૈયા ગૌરવ જમે, તે ગાળો પણ ખાય.

કુરાજ વિષે—દોહરા.

શોભે સદૈવ સરકરા, મૂર્ખ પ્રજાપતિ પાસ; નિર્ફળ પર્વત પર સદા, હોય પથ્થર કે ઘાસ.
હાકેમ કે શ્રીમંત જન, જેમ કરે તે થાય; ગરીબ ખડખડતો રહે, રાવ કરે તે ન્યાય.
ન્યાય રાજમાં તો ડરે, કાં બાળક કાં ચોર; સાહુકાર તો ત્યાં ડરે, જહાં જુલમનું જોર.
શોભે રંગમાં સંગ તે, સિંહ કેમ કહેવાય; સિંહ પુરુષ સ્વર્ગે ગયા, સંગ રહ્યા સમજાય.

વસંતતિલકા વૃત્ત.

નિત્ય પ્રતાપધરનો જસ તો ન જામે, સ્નેહીતપ્રીત શુભ કીર્તિ પ્રકાશ પામે;
અગ્નિનું તેજ જુગિમાં વધતું ન ભાસે, દીવાનિ દિપ્તિ ઘરમાં પ્રસરી પ્રકાશે.

દોહરા.

પુંછ નહીં પણ છે પશુ, નિરુપયોગિ તરુ રૂપ;
નહિ ચણતરના કામનો, પથ્થર અગાધનો ભૂપ.
કુરાજમાં જઈ દાન કવિ, લેશ ન પામ્યો માન;
ઉતરવાને નવ મળ્યું, મકાન કે દુકાન.

મનહર છંદ.

ધ્યાન તો નિધાનના‡ વિધાનનું* પ્રધાન ધરે, કોણ પ્રભુ ધ્યાનના વિધાન મધ્ય ધ્યાન દે;
મહા અભિમાન ભર્યા માનવી સમાન સર્વ, કોણ મતિમાનને ત્યાં માનવીમાં માન દે;
દાનની નાદાન લેવા દાન ને નિદાન દોડે, કોણ ત્યાં વિદ્વાનને મેદાન પડી દાન દે;
કાનનાં† મકાનમાં છકાનનું રકાન છે ત્યાં, કોણ કવિ દાનને મકાન કે દુકાન દે.

‡ નિધાન-ખજાનો. * વિધાન-ભરવાની રીત † કાનના—ઠાકોર કાનાજીના દરબારમાં ગણુ દાવાની મજુરીમાં મેમાનને ખાવાનું મળતું હતું.

દોહરો.

વિપ્ર ખરો તે જાણિયે, જે વિદ્યા ભરપૂર;
તેમ હોય ક્ષત્રી ખરો, દાનશૂર રણશૂર.

શૂરવીર છત્રીશી. કુંડળિયા છંદ.

પ્રજા ઉપર પીડા પડે, ચડે શત્રુ ચોપાસ; શૂરવીર હીમત સજે, તજે મરણનો ત્રાસ;
તજે મરણનો ત્રાસ, વાસના તજે વપૂની; ગડે ધરિ ગરદાભિ, રગડવા ફોજ રિપૂની;
દાખે દલપતરામ, ધન્ય તે મરદ ધરાપર; તનને સમજે તુછ, પડે જ્યાં પીડ પ્રજાપર.
સામા શત્રુ સહસ્ર નેં, હોય એકલો આપ; હીમત છાંડિ હઠે નહીં, છે જેને શિર છાપ;
છે જેને શિર છાપ, બિહે નહિ બહુની બિહિકે; મારિ શત્રુ ને મરે, ફરે નહિ મોઢે પીઠે;
દાખે દલપતરામ, કહે નહિ શબ્દ નકામા; ડરે નહીં દિલમાંહિ, શત્રુ બહુ દેખી સામા.
ઢાલ હાર્ય હીમતતણી, હાજર તે હથિયાર; તથા નિરાશા તનતણી, બખતર તે બહુસાર;
બખતર તે બહુસાર, અન્ય નહિ બખતર એવાં; બીજાં બખતર બધાં, જુવતિની કાંચળિ જેવાં;
દાખે દલપતરામ, મરણ ખેંચી લે માથે; પકડે રૂડી પેર, ઢાલ હીમતની હાથે.
તન જોરાવર જોઈને, નહિ જોરાવર જાંણ; મન જોરાવર જેહનૂં, ભડ નર ભલો પ્રમાણ;
ભડ નર ભલો પ્રમાણ, મરણિયો થઈને મંડે; ભુલિ શરિરનૂં ભાન, ખૂબ રિપુદળને ખંડે;
દાખે દલપતરામ, જુઓ બળવાન જનાવર; વદિયે નહિ શુરવીર, જોઈને તન જોરાવર.
પ્રજા અર્થ લડતાં પડે, પડમાં જેના પ્રાણ; ધન્ય પિતા માતા અને, જન્મ્યો ધન્ય સુજાણ;
જન્મ્યો ધન્ય સુજાણ, વિશ્વજન વિવિધ વખાણે; રિઝે જગતનો રાય, ડરે નીર્ભય ઠેકાણે;
દાખે દલપતરામ, પરમ સુખ પ્રભૂ પમાડે; જો જગમાં જન કોઈ, પ્રજા અરથે તન પાડે.
પ્રજા ઉપર પીડા પડે, જુઓ મરદ થઈ જેહ; મરણથકી મનમાં ડરે, તુચ્છ બુદ્ધિનો તેહ;
તુચ્છ બુદ્ધિનો તેહ, મરદ નહિ માદા જાણો; નહિ મોઢાપર મૂછ, પુંછડું એજ પ્રમાણો;
દાખે દલપતરામ, પુરૂષ ધડિગો પશુ ઘડતાં; ઘરમાં પેસે ધુડ, પ્રજાપર પીડા પડતાં.
મરવું માથે મનુષને, અવશ્ય એકજ વાર; નહિ છોડે તે નાસતાં, કરતાં કોટિ પ્રકાર;
કરતાં કોટિ પ્રકાર, એક દિન નહિ ઉગરિયે; સનમુખ થઈ શામાટ, મરદ થઈને નહિ મરિયે;
દાખે દલપતરામ, સુજશ મેળવિયે સાથે; અવશ્ય એકજ વાર, મરણ માનવિને માથે.
મરવાથી મનમાં ડરે, કરે જિવ્યાના કોડ, અર્થ નહીં એકે સરે, ખરેખરી તે ખોડ;
ખરેખરી તે ખોડ, હોડ કરતાં તે હારે; વિદેશમાં વાચરી, કેમ કરિ કીર્તિ વધારે;
દાખે દલપતરામ, દુઃખ નહડે ડરવાથી; કશું બને નહિ કામ, બિકે મનમાં મરવાથી.
પગલે પગલે પ્રાણિને, માથે વગન્નું મોત, સુતાં બેઠાં સોંડતાં, સદા મરણ જખ્ખોત;
સદા મરણ જખ્ખોત, સરપ અગની ઘર માંહી; ડરિયે તો દિસિ કોઈ, કેમ જઈ રહિયે ક્યાંહી;
દાખે દલપતરામ, જુઓ જોતામાં કેમ છે; મરણતણો ભય મહા, પ્રાણિને પગલે પગલે.
કુવામાં એકે ઘર પડે, પાડે ફાટે ચાન; કુવા ઉપર જઈ કેમ કરિ, બાંધશે નીર નિદાન;

રિયે નીર નિદાન, મરજીથી જો મન કરિયે, જાતાં લાગે વાર, જળને કેમ ઝિલરિયે;
ભે દલપતરામ, જહાણ બૂડે સાગરમાં; કરિ કર્યાં જહીને દૂર, બેડે પર બેડે ઘરમાં.
પાને તો પિંડ નિજ, તજતાં ઉપજે ત્રાસ; પુન્યશાળિને પણ સચિત, વસતો છે જઈ પાસ;
વસતો છે જઈ પાસ, ગરજુથી મન ન ભમાડે; આંજરની પંપુડી, ફાગ લગી શુંથી વગાડે;
ભે દલપતરામ; સેવ જર રજ આણીને; તેને શીનો ત્રાસ, પાસ પૂરો પાણીને.
વેઠ દેઈ અને ચડે, ઝડે ધબુને લાગ; રિપુદળપર તૂટી પડે, પાછો નઘરે પાગ;
પાછો નઘરે પાગ, પાન વાગે પડમાંહીં; ચડે ચોગણું નૂર, કરે નહિ ચિંતા કાંઈ;
ભે દલપતરામ; શરિરમાં ઘાવ નસાવે; આહ્કો નપિ ઉમંગ, ટેક આપે ચડિ આવે.
રણશિંગાનો રવ સુણી, ચડે શરીરે શૂર; સિંધુરાગ સુણિ ચોગણું, નરતન ઉપજે નૂર;
નરતન ઉપજે નૂર, કરે નામરદ નકારા; થરથર ધ્રૂજે સ્થૂળ, ગણે પછિ તે પોબારા;
ભાખે દલપતરામ, શૂર તે કહિયે શાનો, હરખ ન ઉપજ્યો હોય, સુણી રવ રણશિંગાનો.
તોપતણા લાં તે સમે, ભલા ભડાકા થાય; ગડુડુડુ ગોળા ગડગડે, ધણાક લોક ધવાય;
ધણાક લોક ધવાય, રુધિરના ચાલે રેલા; ખરાખરીનો ખેલ, રચે બળિયા અલબેલા;
ભાખે દલપતરામ; ઝડપથી કરે ઝડાકા; ભિડે નહીં બળવાન, તોપના સુણી તડાકા.
ભાલા ચળકે ભભકથી, ભાળ્યુ દૃષ્ટિ બનિ હોય; કાપાકાપી કઈ કરે, ત્રાસન ઉપજે તોય;
ત્રાસ ન ઉપજે તોય, દિવસ લેખાનો લેખે; ટૂકટૂક થઈ પડે, દેહને તૃણવત દેખે;
ભાખે દલપતરામ, મરદ સાચા મતવાલા; હઈડે પામે હરખ, ભભકતા દેખી ભાલા.
માથાં રખડે મરદનાં, બાથા પણ બૂગાહિ; પડ્યા બાથ ત્યાં તરફડે, જુદ્ધક્ષેત્ર છે જ્યાંહિં;
જુદ્ધક્ષેત્ર છે જ્યાંહિ, ભયંકર ભૂમી ભાસે; બળવંતા બહાદૂર, તથાપી જરી ન ત્રાસે;
ભાખે દલપતરામ, ખડગની ધારા ખખડે; અગ્નિબાણ ઉછળે, મરદનાં માથાં રખડે.
બૂઝે બીજી વાત નહિ, ધણું રચે ધમસાણ; વેરીકેરા વાવટો, તે લેવાનું તાન;
તે લેવાનું તાન, ભાન તનનું તે ભૂલે; વેરિ વખાણે વાત, ફેરી પોતે નહિ ફૂલે;
ભાખે દલપતરામ, વિનાબાપે ધડ ઝૂઝે; ધીંગાણે ન ધરાય, વાત બીજી નહિ બૂઝે.
સાચો શૂરો તો કરે, શત્રુતણો શિકાર; કદી ન ડાંભે ડેડકાં, જન કહેશે જખમાર;
જન કહેશે જખમાર, શૂરપણું તેમાં શાનું; હણે વેરી કે વાઘ, મરદ તો તેને માનું;
ભાખે દલપતરામ, ગરિબને હણે તમાચો; કહિયે હલકું કામ, કરે નહિ શૂરો સાચો.
સાચા શૂરા જુદ્ધ સમે, હરખે હઈડા માંહિ; કાયર બાયા કાગની, યાદ કરે નહિ કાંઈ;
યાદ કરે નહિ કાંઈ, પુત્ર પરિવાર વિસારે; પૂછે નહિ પરિણામ, મરણિયો થઈને મારે;
ભાખે દલપતરામ, કરે દિલ કાયર કાચા; મંડે થઈ ઉન્મત્ત, હોય જે શૂરા સાચા.
શૂરા જન સંગ્રામમાં, ચડે હરખભર ચિત્ત; રાજ સાજ સુખ સાહેબી, તે ઉપર નહિ પ્રીત;
તે ઉપર નહિ પ્રીત, મરદ ચાલે પર મેલી; તનુજ તરુણ તજે, તજે પ્યારી પરણેલી;

[illegible]

કહે દલપતરામ, ધરધર મરદ ભરશે, કરો ભોહિત કામ, સદન કરિ સંકટ ભરશે.
પરાક્રમ સંકટથી, હરજી તજે ન હામ; સંકટથી ગભરાય તે, શું કરશે કામ;
તે શું કરશે કામ, સમય પેસે સંતાઈ, મરદ જેવો મરદ, નદી જે ઘર સિધાઈ;
કહે દલપતરામ, પ્રાણ જો જવાહુર પૂરા; કરતાં જરહિત કામ, મને નહિ સંકટ શૂરા.
શૂરાતન નહિ શરીરમાં, પુરુષાકાર પ્રમાણ; તે ગાડીનાં પૈડાં, છે વિનાનાં જાણ;
છે વિનાનાં જાણ, પ્રાણ ધરિ પથ્થરની પેઠે; ભાડુત ઘર કરે, પેર રહે કે બેઠે;
કહે દલપતરામ, ચોક નર તન ધરી તે; મરદ માનિયે કેમ, ઘરધણું નહીં થઈને.
કરે કામનાં કામ તે, શરવીર કહેવાય; જર ખરચી જસ મેળવે, કે દુરદેશ જાય;
કે દૂર દેશ જાય, દુનર શીખે હીમતથી, પરહિત કાજે પ્રાણ, તજે વળિ વળુ શીમતથી;
કહે દલપતરામ, પ્રભુ ભગતિ પાર પડે તે; શરવીર કહેવાય, કામનાં કામ કરે તે.
કામની કહેછે કંથને, ધનુ મરદ ધરિ દેહ; મેંહેર મરજીવે કામળી, પડિ ઘર ખૂણે પેસ;
પડિ ઘર ખૂણે પેસ, વેશ ભરદું વનિતાનો, જાઉં હું છતું જંગ, જમાનું જસ વનિતાનો;
કહે દલપતરામ, રહે મુજ હીમત રહેછે; તું ભાઈ હું મરદ, કંથને કામનિ કહેછે.
પ્રથમ પડી આગળ પડી, પછિ મનમાં પસ્તાય; ઉભય ભ્રષ્ટ એનો પથ, નર તે બહુ નિંદાય;
નર તે બહુ નિંદાય, વિચારી કારજ કરવું; કર્યા પછી શુભ કામ, કદી દિલમાં નહિ ડરવું;
કહે દલપતરામ, પડે પીડા બહુ ગમથી; તો પણ તજિયે નાસ, પડી આગળ પરથમથી.
અધિક વિચારી આપ બળ, કરિયે મોટું કામ; પણ આશા ધરિ પારકી, હિંમે ન ધરિયે હામ.
હિંમે ન ધરિયે હામ, બોલનારા બહુ મળશે; પણ જ્યાં સંકટ પડે, ખસી જાવા ખળભળશે;
કહે દલપતરામ; શિખામણ શુણજો સારી; કરજો મોટું કામ, અધિક બળ આપ વિચારી.

હિંમત વિષે—દોહરો.

હિંમત નરમાં હોય તો, આવે દુઃખનો અંત;
થાય પ્રસિદ્ધિ પૃથ્વિમાં, વળી થાય ધનવંત.

મનહર છંદ.

હિંમત જો હોય તો હરેક કામ કરી શકે, હિંમતથી વાઘ વશ હાથીને વિદારેછે;
હિંમતથી નારી પણ હથિયાર હાથ લઈ, મહાવન માંહી મોટા મરદને મારેછે;
હિંમતથી ભૂત પ્રેતતણો ભય ભાગી જાય, હિંમતથી મણીધર હાથમાંહી ધારેછે;
હિંમત જો હોય માહિ હૈયે દલપત કહે, બૂડતાને બાંહે ગ્રહી તરે અને તારેછે.

દોહરો.

એક રેક નહિ છોડિયે, આવે કષ્ટ અનેક;
વાળી ગાડ વિવેકથી, એ સાચવિયે એક.

ઇંદ્રવજ્રા વૃત્ત.

[illegible]

કું‍ચી વિના મસ્તક કોઇ ફૂટે, [illegible]

ઉપેંદ્ર વજ્રા વૃત્ત.

[illegible]

[illegible]

મનહર છંદ.

[illegible] પ્રતિજ્ઞા પ્રમાણે પોતે [illegible]

[illegible] પ્રતિજ્ઞા પ્રમાણે [illegible]

[illegible]

[illegible]

દોહરો.

[illegible]

[illegible]

માલિની વૃત્ત.

[illegible]

[illegible]

દોહરો.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

હરિગીત છંદ.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

દોહરો.

[illegible]

[illegible]

* [illegible]

લાંચ વિષે—દોહરા.

કહેવત જ્યાં નહિ રૂપતી, ત્યાં અંધેર જણાય; રાજા પ્રધાન શું કરે, લાંચ લઈને ન્યાય.
કૃપણ પંચો કહિ કહિ કરે, દિકાકાર† પોકાર; તોયે લોક જે લાંચિયા, લાંચ ન તજે લગાર.

ભુજંગી છંદ.

અરે લાંચિયા ચાંચિયા ચોર જેવા; અધર્મી થયા આંધળા કેમ એવા;
કહો કાનમાં કેમ કીડા ખરેછે, દિકાકાર પોકાર કેવો કરેછે.
ખરી નોકરી લાંચ ખાઈ ખુએછે, જનો કેદમાં કૈક જાતા જુએછે;
દુરાચારિ દુષ્ટો દિસે ક્યાં ડરેછે, દિકાકાર પોકાર કેવો કરેછે.
પડે ગડગડે તોપના જેમ ગોળા, બહુ ઉછળે નીતિના બોધ ભોળા;
ધરી કાનમાં ધ્યાનમાં ક્યાં ધરેછે, દિકાકાર પોકાર કેવો કરેછે.
નથી છોડતા ચાલ લાંચો ક્રિયાની, છવી વાત છે, તે નથી છેક છાની;
દુરાચાર તો આચરે આચરે છે, દિકાકાર પોકાર કેવો કરેછે.
નથી જાણતા જે જશે લોક લજ્જા, નથી જાણતા જે થશે મૃત્યુ સજ્જા;
ભલી ભાત ભંડાર પાપે ભરેછે, દિકાકાર પોકાર કેવો કરેછે.
ભલે ભૂખ નાણું ખાનતો જ્યારે, અહિંથી જતાં સાથ અલ્પે ન આવે;
અરે ઓઢિ મેલી જતું આખરેછે, દિકાકાર પોકાર કેવો કરેછે.
વડાં ઝેરનાં બીજ જો કોઈ વાવે, નહિ દ્રાક્ષ કે દાડમી, હાથ આવે;
છને ઝેરના ઊગતા ફળ ફરેછે, દિકાકાર પોકાર કેવો કરેછે.
ભલે દીસતું તો ભલું ડોળ રાખે, લગારે કદી લાંચનો લાગ ચાખે;
જાણે લે ઠગારો નઠારો ઠરેછે, દિકાકાર પોકાર કેવો કરેછે.
થશે ઉપરી ઈશ્વર બોધ આપશે, અધર્મી મુઆએ સ્વપ્ને ન જાણ્યો;
મહા પાપ માથે સહુને ગરેછે, દિકાકાર પોકાર કેવો કરેછે.
તજી પ્રીતિ વિકાર કોઈ ધરેછે, તજીને સુધા ઝેરને સંઘરેછે.
તજી ઉજળી* ન્યાયરીતિ વરેછે, દિકાકાર પોકાર કેવો કરેછે.
જુઓ ન્યાયની કોરટો કે કચેરી, જુઓ દેવડી રાજના કામ કેરી;
ઘણાં લાંચિયા લાંચિયાં ત્યાં ફરેછે, દિકાકાર પોકાર કેવો કરેછે.
દમારા ઘણા માનથી દાન લાગે, દિસે ફુલિયા જેવ ફાવદારોને;
અરે આપે એવી કમાઈ ધરેછે, દિકાકાર પોકાર કેવો કરેછે.

† અમદાવાદનો દીકાકાર નામે એક છાપું હતું.
* આચરે જાહેર મરકામાં * હોડી—જાંપડા.

દોહરો.

[illegible]
[illegible]

કુસંપ વિષે.—દોહરા.

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

જોર વિષે.—દોહરા.

તન બળ, મન બળ, બુદ્ધિબળ, સર્વે ન [illegible]; [illegible] તેને નહિ હાણ.
આપ્યું સૌને ઈશ્વરે, ઓછું ઓછું [illegible] જોર; જોર ખુએથી સર્વને, [illegible].
[illegible] બુદ્ધિએ જોરથી, [illegible]; [illegible], કરત જગતમાં રાજ.
જે નિજબળ જાણે નહિ, [illegible]; [illegible] આમળ [illegible].
પોતામાં પોતાપણું, હોય તોજ સૌ રહેલ, હોય તોજ દીવો બળે, દીવામાં હોય તેલ.
શરણું આવે તેહને, [illegible] નહિ કામ; જુઓ કહિયે ચોકલે, [illegible].
ગાજે ખરો [illegible], [illegible]; [illegible], પણ [illegible].
હિકમત ધરે હજાર પણ, [illegible]; [illegible], કંઈ કદી ન [illegible].

જોબનનું જોર—ઇંદ્રવિજય છંદ.

અબ્ધિ‡ ઉલંઘન હામ ભરે, પછિ કેમ ધરે બહુ બીક કુવાની;
ડેડકિઓ દિલ કેમ ડરે, સમરા કહિ સિંહ સમીપ સુવાની;
હોમિ મણીધરને દિલ હાથ, મનાય બિતી મનમાં ન મુઆની;
સત્ય કથા દલપત્ત કથે, જીવ જોબન જાણિ જુઓ ન જુવાની.

+ એક ગરીબ માણસે કહ્યું કે લુંટારા મને લુંટવા આવ્યા ત્યારે મેં મારાં લુગડાં વેગળે વેગળે ફેંકી દીધાં તેથી લુંટારાને દોડી દોડીને લેવાં પડ્યાં.

× કાગારોળ—એક કાગડો પકડાઇ જાયતો ઘણા કાગડા મળીને સોરબકોર કરેછે તેમ કરવું તેનું નામ કાગારોળ. † લોડું મેંઢો. ‡ અબ્ધિ—સમુદ્ર.

મનહર છંદ

સિંહને શિકાર કરનાર નર નિરખીને, બોલે એક આજ આવ્યો સિંહનો મેળાપક;
અજુ સુધી મારો આપ વિચારથી વેર જાય, એથી મારે એની પાસે થકી જવા આવતાં;
ઠુકારો મારી સિંહે આવને શિકારી નાંખ્યો, કશું ગાજ્યો એને આવ્યો મને સમજાવતાં;
અંતર વિચારી આપ, કહે દલપતરામ, શિકારીને ન ગમે કારણ શિખાવતાં.

નિર્બળ વિષે.—દોહરા.

નદીના પણ અજાતશત્રુ, આપથકી સૂળ સહેવ; નદીનાં ગડુ નીચાં મળી, ઠીક મોટા મહેલ.
પાણી અગ્નિની મદદથી, બળતર થયું ઉપાય; રાખે શરણું નિર્બળો, સર્પ નાંદરાં સદાય.
ડુંગરા નિર્બળ સદા, એવું નહીં ધનવાન; ધણ રાખ સ્વયંભૂ, આપ આરંભ દાન.
સાધો આવકે ભૂખમાં, ધીખરીમાં નહિ ચાર; સૂએ ખાઈ આખરી, રાખે રાજ્ય ભાર.
અભિમાની સદુ નિરંકુશ, નિર્ભયનેજ નસાય; પાપનો ભાગે નહિ, લોભ પ્રજાની આય.
નિર્બળ જન નિંદા કરી, કહે મનનો રોગ; પામે શોકરાંક ગમ, આપ દઈ સંયોગ.
જે જન એનો ખાઈ રહે, તેની લાજ ગણાય; કામ પડે જો ચૂકડે, પહેરતાર ઘરમાય.
કહ્યું વડાની વાતમાં, સુખે ગરીબનો સાર; ભૂગળ એક અવાજમાં, ઘાં તૂતીનો નાદ.
કહો એક શા કામનો, જેથી ન સરે અર્થ; જાનો ગણ નિશ્ચિંત ભલો, વળી એક પણ વ્યર્થ.
નબળાપોર ખાલી શકે, એવા કેક ઉપાય; ભાગે શિર ઉદર પણ, કાંટો નહિ કઢાય.
નબળા સબળા સર્વને, કરતા દીઠા કામ; વળગી પીડા પેટની, તેથી અરજ તમામ.

પેટ ભરવા વિષે.—દોહરા.

શું રાજા સરદાર શું, મોટા માજીસ્ટ્રેટ; સઉને વળગ્યું સર્વદા, પાપ રૂપ આ પેટ.
પશુ, પક્ષી, સૌ પ્રાણિને, નર જાતીને નેટ; દુખ ઉપજાવે દિલ વિષે, પાપરૂપ આ પેટ.
પાખંડવર ને ચોરટા, કરે વિજોગે વેઠ; સમજો કારણ સર્વનું, પાપ રૂપ આ પેટ.
વહાણ ચડીને વીચરે, સમુદ્ર રસ્તે શેઠ; કુટંબથી અળગો કરે, પાપ રૂપ આ પેટ.
કરે શિકારી ચાંચરી, અરણ્યમાં આ ખેટ×; રખડાવે છે રાનમાં, પાપ રૂપ આ પેટ.
ન્હાના મોટા ભાઈનો, વેરી થાય વચેટ; સ્નેહ તજાવે સર્વ શું, પાપ રૂપ આ પેટ.
મુની જનોના મન વળી, લોભે કરે લપેટ; નાશ કરે નીતીતણો, પાપ રૂપ આ પેટ.
પાડે મોટા પહાડને, હળવી પણ હડફેટ; તો તરણાને શું ગણે, પાપ રૂપ આ પેટ.
વૃષ્ટી નીર તરંગથી, બોળી નાંખે બેટ; તો શું રાખે ટેકરી, પાપ રૂપ આ પેટ.
શોણિત શોષે શરીરનું, જેમ વિવેક વિવેટ; લીલાને સૂકું કરે, પાપ રૂપ આ પેટ.
સંસારી જન શું કરે, ભગવત કેરી ભેટ; પાળ પાળની વળગી ભલા, પાપ રૂપ આ પેટ.
જીવતાં સુધી જન કદી, કરી ન બેસે ઠેઠ; દાડાને દલપત કહે, પાપ રૂપ આ પેટ.

× આખેટ—શીકાર.

પેટમાંથી આવે ભાર, ફિકરથકી [illegible] [illegible]
[illegible]

ચડતી પડતી કરમ વિષે—કવિત.

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
બાન ભરી અત્યમાન છે, ચડતી પડતી [illegible] [illegible] ચાલી.
[illegible]
[illegible] દિવસ [illegible] વિશ્રામ.
[illegible] દિન ચડતો દિસે, પડતી [illegible]
દિવસ [illegible]

દૈવકરમની પડતી—ચોપાયા છંદ.

પંડ્યા, પાઠક, ભટ, પુરાણી, રાખે છે શુભ રોગ;
મુનસી, ગિરતર, બણિક, બહાદુર, શુભ પામે સંતોષ;
કારજ તેનું કહ્યા કાજે, જોશિ જુએ શું જોગ;
ચડતી પડતી રીત સાસતી, દૈવતણો નહિ દોષ.

દોહરા.

ધરની કુળની દેશની, જ્યારે પડતી હોય; કરે પરસ્પર દેખીને, કરે પતિજ નહિ કોઈ.
જેમ મુસાફર મહમદી, કાફર જનને જોઇ; હરયકી દિલમાં ડરી, કાફર જાણી કોઈ.
ત્યારે તેને જનફરે, કહ્યું ઉર ધરી ઉમંગ; કેમ ડરે છે બાઈતું, હું છઉં તુજ સંગ.

ઇંદ્રવિજય છંદ.

એકલ અંગ થવા ભયભંગ, ઉમંગથી હું શુભ સંગ ચહું છું;
પી શુદ્ધ પાણી ભલો જન જાણી, પ્રમાણિક થૈ પ્રિયવાણિ કહું છું;
સંગત આશ વર્યો કરિવાસ, ઉદાસપણે શિર ત્રાસ સહું છું;
બેશ મુસાફર હું નથિ કાફર, જાફર નામ મુસાફર છું છું.

---

† એક કાચ એવી જાતનો થાયછે કે તેમાં જોવાથી માણસ પોતાનું રૂપ મહા વિકરાળ દેખે.

દોહરા.

માન્યું નહીં મુસાફરે, કર્યો નહીં વિશ્વાસ; અંદર પણ નિજ છત્રમાં, તેણી પામ્યો ત્રાસ.
જન જાતે જૂદા પડી, રહ્યા ઉજાગરો રાત; એક બિજાને ઓળખી, પસતાયા પરભાત.

દુઃખ વિષે—દોહરા.

સુખ-દુખ સરજ્યાં ઇશ્વરે, દયા ધરિને એમ; કડવાં મીઠાં ઓસડો, પાય જનેતા જેમ.
દુખ દેવું પણ દેવનું, દયા ભરેલું કામ; ગદા દયાથી રોગિને, દેછે વૈદો ડામ.

છપ્પો.

તપે સુરજનો તાપ, શોધિયે શીતળ છાયા;
ટાઢ પડે અણુતોલ, કપડથી મઢિયે કાયા;
વરસે જો વરસાદ, રચી રૂડું ઘર રહિયે;
જો દુઃખ દે જન કોઈ, કોઇ આગળ જઇ કહિયે;
કરિયે જો થાય ઉપાય તો, નહિતો સઘળું સાંખિયે;
પણ દૈવ ઉપર દલપત કહે, રોષ રદે નવ રાખિયે.

દોહરા.

પ્રભૂ કરે તે પ્રીતથી, સહેવું ગણિને સાર; પ્રભુ સમ કો સારો નથી, દીન દયાળ ઉદાર.
મોટી વેઠે આપદા, તેનો જશ ઉચરાય; નળ, પાંડવ, ને રામની, વાતો બહુ વંચાય.
જ્ઞાની કે અજ્ઞાનિ જન, સુખ દુઃખ રહિત ન કોઇ; જ્ઞાનિ ભોગવે ધૈર્યથી, મૂર્ખ ભોગવે રોઇ.
ગર્વખટે સુખઅવસરે, દુખઅવસર ડરખાય; જે રાખે અક્ષર લખી, આ દિન પણ વહિ જાય.
મરદ દરદમાં ગરદ પણ, મરદ ગણે નહિ દરદ; દરદ કહે તે મરદ નહિ, દરદ સહે તે મરદ.
સંકટની શંકા પરે, તોપિ ન કાંઈ કરાય; શીખે તરવા શાંતિથે, જો જળમાં નહિ જાય.
પસ્તાઇશ નહિ પીંપળા, પેખિ પાનખર માસ; સદા નહિ રહે આ સમય, તનમાં ન ધરિશ ત્રાસ.
સુખ પાછળ દુઃખ દેખિયે, દુઃખ પાછળ સુખ હોય; દિવસ ગયેથી પડે, રાત્રિ પછી દિન જોય.
કષ્ટ સહન કીધા વિના, પર ગુણ ન પમાય; પારો તાપ અધિક સહે, ઉંચો એમ જણાય.
દયાળુ નિજ દુખ દેખિને, પરદુખ કરે વિચાર; નિંદવ ન્યાળ થયા કહે, ખડે ઉતરી પાર.
હરકત કદી ન હોત તો, શોભત નહિ સંસાર; કદી ફિકર નહિ હોત તો, આપત સિદ ઘરબાર.
પાડે ભાખ આને અટલ, પાવક ફિકર પડીજ; પણ આધારભુપી સરસ, નહિતો નાશ નકીજ.
સુખ દુઃખથી હરખે રખે, ગુણા પડી પસ્તાય; સ્વપ્નમાં ચૂરે હસે, જાગ્રત થઈ શરમાય.

ઇંદ્રવિજય છંદ.

સેજ સુતાં શત વર્ષ વિતાં, ભમતાં ભમતાં સ્વપને અમથામાં;
ચાકર કૈક વિના સુખ માંહિ, ભટ ધનવાન થકી અમથામાં;
જાગનિ થાય સવાર ઉઠી કહિ, આપઃ આખ પડી અમથામાં;

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ઇંદ્રવિજય છંદ.

[illegible]

મનહર છંદ.

સમયમાં જો સાચ લાગે તો પડી વિપતિ તેને, દારખાનું ખુટયાથી જે કુમારનું ખાલીછે;
સુદામ કે કંગાલ તો હોય દલગીર, યાર, જગતમાં મોટી ભુંડી કેમ જે કંગાલીછે;
કામમાં જો કાંટા વાગે કાળજમાં ડુંપ વાત, બાક વિચારી જે ગંડુ રોંધુ નિહાળી છે;
દુઃખ સુખ દુનિયામાં માન્ય દલપત કહે, વિવેકી તો વિવેક વિચારી ગમ ચાલેછે.

દોહરા.

એક તરફનું સુખ જો, એક તરફનું ભય; રગ બેઠી ચોરાતણી, ગીને નહિ જોવાય.
સુખ ભોગવવામાં વસે, દુઃખ અને ઉપહાસ; પાદાને પડ્યાતણો, તલભાર ન મળે ત્રાસ.
આપે જો આરોગ્યતા, કરુણા કરિ કર્તાર; દુનિયામાં દલપત કહે, એ સુખ અપરંપાર.

---

† ઉમારગ—અવળો રસ્તો.

ફરજનું ધ્યાન રાખે, એવો મિત્ર ગણ; પરિણામે સુખ પ્રતીત, બરોબર એ વિચાર.
[illegible]

કરજ વિષે—માળા છંદ.

અતિ અધિક અરજ, કરજ કરિ કરિયે, પ્રતિ દિન દિન વધુ. વિષ અતિ કરિયે,
દિલ સાચ ધરિ, વિકળ ન રહવું; કરિ જાતિ જાવિદ, કરજ નહિ કરવું.

દોહરો.

નામ રામનું સાંભળી, હું પામું ઉલ્લાસ;
નામ રામનું* સાંભળી, હું પામું ત્રાસ.

મનહર છંદ.

માણસ મરણનું સ્મરણ નથી રાખતું ને, કાળનું કારણ રચ્યું રાખે છે સંસારનાં;
જાણીજાણી વિસરી ગયા તે મને વિસરી ગયા, જાણતાથી જાય નથી વીસરી વિસારતાં;
લાજ પામ્યો લાજ લઈ રાજના સમાજ મધ્ય, વીતકની વાત લાજ આવે છે વિચારતાં;
કહે દલપતરામ સજ્જન તમામ આમ, દીલમાં ધરો કરજ કરજ વધારતાં.

ઇંદ્રવિજય છંદ.

વૃદ્ધ પણું હવિછે વળતી, અવની તળ ઉગિ અને નથિ ઉગ્યો;
જ્યાર પછી ગિરનાર ડગે, દરબાર દિનારને કારણ ડૂલ્યો;
વીતક વાત વિચારિ વખાણુંથિ, ઢોંગટ હાથિ ફરે નહિ ફૂલ્યો;
દીનપણે દલપત કહે હજિ, ભીખનું ભોજન હું નથિ ભૂલ્યો.

દોહરા.

કરજ કરીને જે કર્યા, ખોટા વરા ખચીત;
ખરેખરા ખોટા વરા†, ચરચર બાળે ચિત્ત.
હળ સેખણ ખત ખેત્રને, વ્યાજ ભેજ વડિવાડ;
વિષ બિજ નાણું વાવિએ, પાય ઝેરનાં ઝાડ.
ઋણ ઉપર તે કાંધિયા, ઘડતાં જન અભડાય;
વ્યાજ ખોર પણ કાંધિયા, બમણું ત્રમણું ખાય.

ચતુર્થ પદ શુભ.

માગે ત્ર ગણા તેહનો, નોય મિલાપ પવિત્ર;
સાખ્ય ચું થાય બજારમાં, માનો સાચું મિત્ર.

---

* વ્યાજ ગણવાના આના. † ઋણ-કરજ. ‡ ખોટાવરા-લાકડાનો સંળકનો અંગારો કહેવાય છે તેમ છાણાનો વિંખનો ખોટાવરો કહેવાય છે.

કરજ ન કરવા વિષે—પદ. (વિવેક વણજારાનો રાગ)

મારૂં કહ્યું તમે માનીને, દિલે ડરજોરે, તક આવે નઠારી તોય કરજ નવ કરજોરે;
કરજથી ભુંડું કશું નથી, દિલે ડરજોરે, હઈડે જો કાંઇ બુદ્ધી હોય, કરજ નવ.
અંગ ઉધારે ઉપાડતાં, દિલે ડરજોરે, લેણદારના થઇએ ગુલામ, કરજ;
સઘળાં કથન સાંખવાં પડે, દિલે ડરજોરે, એથી આખર ખોઇએ આમ, કરજ.
બાણ જેવું તીખું બોલશે, દિલે ડરજોરે, લોહી બાળીને લઈ જશે પ્રાણ, કરજ;
ઓશિયાળા થશો એહના, દિલે ડરજોરે, વળી થાશો એના વેચાણ, કરજ.
ગભરાટમાં ગભરાવશે, દિલે ડરજોરે, ગમે તેમ લખાવશે લેખ, કરજ;
પછિ નહિ પોતે પાળી શકો, દિલે ડરજોરે, મોટા કષ્ટની મારશે મેખ, કરજ.
કરજથી કંઈક કુવે પડયા, દિલે ડરજોરે, ઝાઝે ખાધાં ઝંખાઇને ઝેર, કરજ;
કંઈક જોડાવ્યા જમાનને, દિલે ડરજોરે, વળિ વાવ્યાં વહાલામાં વેર, કરજ.
વેરાગી થઈ કંઈક વહિ ગયા, દિલે ડરજોરે, કંઈક ભોગવી ભુંડી કેદ, કરજ;
માર ખાધા કંઈક માણસે, દિલે ડરજોરે, ખરે ખાતે પામ્યા બહુ ખેદ, કરજ;
પુત્ર પુત્રી વેચવાં પડયાં, દિલે ડરજોરે, પડી વેચવી† પરણેલી નાર, કરજ;
કંઈનાં કુટંબ અકળાવિયાં, દિલે ડરજોરે, બાંધિ કાઢયાં બધાં ઘર બહાર, કરજ.
દોસ્ત થતાં દેવાદારના, દિલે ડરજોરે, સુખ સર્વે ખોશો તેને સંગ, કરજ;
પતીઆની પાસે જો પેશીએ, દિલે ડરજોરે, એથી આપણું બગડે અંગ, કરજ.
કરજથકી અકળાઈને, દિલે ડરજોરે, થાય સત્યતાનો સઘ નાશ, કરજ;
વિષને કરજ ખાતાં સોહલું, દિલે ડરજોરે, અંત્યે અત્યંત ઉપજે ત્રાસ, કરજ.
વિષમ કરજ છે વિષ થકી, દિલે ડરજોરે, પુત્ર પૌત્રને પીડા થાય, કરજ;
લાંચ લુચાઇ લંપટપણું, દિલે ડરજોરે, દુષ્ટ કરજમાં ગુણ દેખાય, કરજ.
કરજદાર કારભારિએ, દિલે ડરજોરે, ન કરાય અદલ ઈનસાફ, કરજ;
દેવું કરે તે દેવાળિયો, દિલે ડરજોરે, નહીં દેવું તે સાચો સરાફ, કરજ.
એક રામ ચડતાં થયું, દિલે ડરજોરે, ધુળધાણી રાવણનું ધામ, કરજ;
સોળ રામ જેને શીર ચડે, દિલે ડરજોરે, દેખે શી ગતિ દલપતરામ, કરજ.

ફૂલણજી વિષે—ચોપાઈ.

જો આવે પીવા કે વરો, ખૂબ ફુલાવ્યો ફૂલે ખરો;
દેવું કરિને ખરચે દામ, તે નરનું ફુલણજી નામ.

---

† એક કડવા કણબીએ કરજને લીધે પોતાની રૂપાળી બાઈડીને વેચીને છેડા છુટકો કર્યો હતો, તે તેના નાતીલાએ લીધી.

કરિ કચેરિ કરૂણા પ્રાય; બાળક ઘરમાં બાંઠી ખાય;
એવણાં કામ કરે જે આમ, તે નરનું કૂલક્ષણું નામ.
સખિ દેખાડે નાણું લાખ, રોકડમાં ચૂલાની રાખ;
કરે કરોડપતીનાં કામ, તે નરનું કૂલક્ષણું નામ.
હુંડી લખ્યાના હોય ન હોશ, કદિયે પણ જઇ શકે ન કોશ;
હજાર કોશ ચલાવે હામ, તે નરનું કૂલક્ષણું નામ.
ડેલિ ઉપર દીવાનો જોર, ઘરમાં તો અંધારૂં ઘોર;
ઠાઠ રચે વેશીને ઠામ, તે નરનું કૂલક્ષણું નામ.
દેડકું દેખી દિલમાં ડરે, સિંહ સાથ લડવા સંચરે;
પ્રથમ પિછાને નહિ પરિણામ, તે નરનું કૂલક્ષણું નામ.
એક અક્ષરની નહિ યાદ, વદે વેદ પંડિતથી વાદ;
ગણે મુરખમાં પ્રથમું ગામ, તે નરનું કૂલક્ષણું નામ.
બીજાની ઓથે બડબડે, વળી વિજય પામે તે વડે;
તે જાણે નિજ જોર તમામ, તે નરનું કૂલક્ષણું નામ.
ઓઢે જે ઉનાળે સાલ, ચંદ્ર છતાં પ્રગટાવે મશાલ;
કારણ વિના કરે ધુમધામ, તે નરનું કૂલક્ષણું નામ.
દીઠામાં તો ખાસા દેજ, બને વખત ત્યાં ફરિ બેસેજ;
ખડે ખરો પણ દે ન બદામ, તે નરનું કૂલક્ષણું નામ.
બોલે મોટા મોટા બોલ, તેમાં પૈસાભાર ન તોલ;
સમાર મોઢે નહીં લગામ, તે નરનું કૂલક્ષણું નામ.
આદરિ શક્તિથકી ઉપરાંત, ખાલી મોટી રાખે ખાંત;
દિલપી કહેછે દલપતરામ, તે નરનું કૂલક્ષણું નામ.

ઇંદ્રવિજય છંદ.

સાંગર સાત તરે સહેજે તો, તત્વતણી ગણુતી કરિ તેને;
દેહલિ દે ડગના કદિ ડુંગર, આકળશું ફળ શું પડિ એને;
આવળિ સાપ બરે ખડુ બાપ, કરો પઢિ ગેહ ગમે દિલ તેને;
કોટિ હિસાબ કિયો દલપત, જપા જપની ગનતી નહિ જેને.

દોહરો.

અડબંગ હાર ઉઠાડીને પળ ન કરી પાર;
પરમ રંગનો રહે, એવી દલાલ આર.

ફૂલણજીની ગરબી.

"વાલા તમારી મોહની રહી છું લાગી રે વાલાજી." એ રાગની.

ફૂલણજી તમે ફુલાયા કેમ ફુલાઇરે, ફૂલણજી;
આ ઉગાર ખરચનો આડસો કેમ ઝૂક્યા, મારા ફૂલણજી.
કરજ કરીને ઘરા ભલા તમે કીધારે, ફૂલણજી;
આ ગરથ પરાયા ખરચીને જશ લીધા, મારા ફૂલણજી.
પર વેશીને ઘી સાકરતો દીધારે, ફૂલણજી;
આ જમણ સરસ સાગોવડિયાળી કીધાં, મારા ફૂલણજી.
પીતાંબર પેહેરી પંગતમાં ફરિયારે, ફૂલણજી;
આ મનમાં ફુલ કરી મુછે કર ધરિયા, મારા ફૂલણજી.
વળતો દિવસ થયો કે માગે નાણાંરે, ફૂલણજી;
આ નાણાંનાં તો ન મળે ક્યાંઇ ઠેકાણાં, મારા ફૂલણજી.
ફૂલણજી ઉપર અરજી થઈ ત્યાંથીરે, ફૂલણજી;
આ જપત થઈ મિલકત કાઢાડ્યા ઘરમાંથી, મારા ફૂલણજી.
ફૂલણજી તમને જેણે ફુલાવ્યાંરે, ફૂલણજી;
આ તે તો કોઈ મદદ કરવા નવ આવ્યા, મારા ફૂલણજી.
ફુલણજી તો કુવો શોધવા ચાલ્યારે, ફૂલણજી;
આ ગરથવિના તે અફીણ ન કોઈએ આલ્યાં, મારા ફૂલણજી.
જમતી વખત વખાણ ભલાં જે કરતારે, ફૂલણજી;
આ એ સહુ હાસ્ય કરે નિંદા આચરતા, મારા ફૂલણજી.
એ અવસર તો અધિક વખાણી ચડાવ્યારે, ફૂલણજી;
પણ આ અવસર તો બેવકૂફ ઠરાવ્યા, મારા ફૂલણજી.
પેહેર્યાંને પટકુળ બાંધ્યા ચંદરવારે, ફૂલણજી;
આ ઘર બાળીને ચાલ્યા તીરથ કરવા, મારા ફૂલણજી.
ફૂલણજીની રાંડ રૂએ મોં વાળીરે, ફૂલણજી;
આ ફૂલણજી સોધાવ્યા ટેકો ટાળી, મારા ફૂલણજી.
ભોળાને નરસી શિખામણ દેશેરે, ફૂલણજી;
તે નીશાશાનું પાપ ઘણું શિર લેશે, મારા ફૂલણજી.
દિલમાં દલપતની શીખામણ ધરજોરે, ફૂલણજી;
તો કરજ કરીને નાત વરો નવ કરજો, મારા ફૂલણજી.

[illegible]—દોહરો.

[illegible]
[illegible]

[illegible] છંદ.

[illegible]
[illegible]

દોહરો.

[illegible]
[illegible]

કુંડળિયો.

કર આંગળિયે કરણી, ત્રિઠી આવે વારઃ કરણી તેતો કરતાં, નવજે આવે નીરઃ
નવજે આવે નીર, કલ્પના તે પર કરતાં, મગના મન રાંપડે, ત્રિકમ પાસે વાતરતાં:
દાખે દલપતરામ, રચી પચિને જે રળિયે; ને તો પળ[illegible]વરાય, કહ્યો કર આંગળિયે.

દોહરા.

મોટા ખરચ કરતું જગ્યું, ભાતું અધિક નહિ થાય; લેખણ ગરીબ ખર્ચું ભર્યું, નહિ કેરી રસ નાઈ.
નિજ ઘરનું પરનું ઘરે, ત્યાં તેવો મન રંગ; કરકજ પખત્નું વેતરે, મોચિ વેતરે તંગ.
કરે જગતમાં કરકસર, જુઓ જગતનો ધણ; પ્રકાશ ત્રીશ પછી કરે, અંધારું ઘડિ ત્રીશ.
ઈશ્વર પણ કરકસરનો, રાખે રૂડો વિવેક; મસ્તક આંખ વચ્ચે રચ્યો, દિવો દિવાકર એક.

કંજુસ વિષે.—આર્યા વૃત્ત.

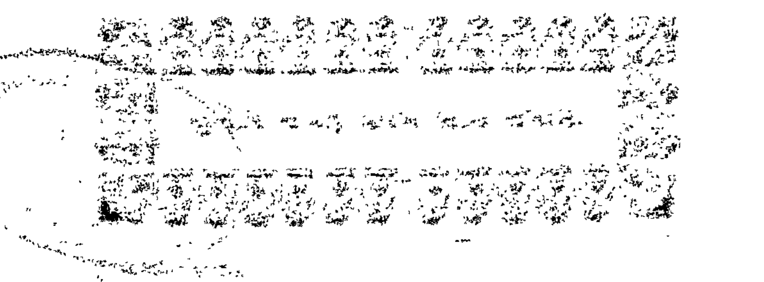
ઉદારનું કંજુસનું, ખરચ બરાબર જૂઓ કરિ તપાસ;
દિન અગ્યારે ઓછું, ચાંદ્ર વરસ તો વધે અધિક માસ.

દોહરા.

ઉદાર નરનો કૃપણનો, સરખો વરો સદાય; કસર કર્યે કંજૂસનું, લાખ રીતે લુંટાય.
મોટા જાણી મન વિષે, અચળ ન ધરિયે આશ; સુપડો ન કોઈ સુખાયયો, તાડતળે રવિત્રાસ
કૃપણ સૂમના કર વિશે, પૈસા પુસ્તક જાય; પંપાળે પાસે લઈ, એ ઉપયોગિ ન થાય.
સિંહમૂછ મણિધરમણી, સતિતન કંજુસ આપડું; ચડે ચાર એ એટલાં, પ્રાણ ગએ પરહાથ.
લે લૂટી ધન કૃપણનું, કાં રાજા કાં ચોર; ખ ખેરાએ ખાસડે, ખોરડિ કેરાં બોર.
કંજુસ કેરું કાળજું, કાળો પથ્થર હોય; જુગ આખો જળમાં રહે, પણ પિગળીત ન હોય.
મધમાખી મધ ખાય નહિ, સંચ્યા કરે સદાય; તો તેનાથી અન્યને, એ મધ કેમ અપાય.

---

૬ આપ-રુચિ.

અતિ ઉપયોગી સંગ્રહ કરવા લાયક નવીન પુસ્તકો.

હ્યો, હ્યો, રૂ. ૨નું પુસ્તક રૂ. ૧॥ માં જાય છે.

ફક્ત એકજ મહિનામાં ૧૯૦૦ નકલો ખપી ગઇ બાકીની ૩૨૦ માંથી દર રોજ ખપતી જાય છે.

નિરૂદ્યમીને ઉદ્યમ અને નિર્ધનને ધન આપનાર.

હુન્નર સાગર ભાગ ૧ લો.

આ અતિ ઉપયોગી ઘણા ચમત્કારી અમુલ્ય ૨૦૦૦ હુન્નરોનું નવીન પુસ્તક દરેક માણસે સંગ્રહ કરવા લાયક છે તેવી તેની બોહોળી ખપત ઉપરથી ખાત્રી થાય છે, એટલુંજ નહીં પણ તેના માટે મોટા આબરૂદાર ગ્રહસ્થો તરફથી ઘણા સારા અભીપ્રાય મળેલાછે. હવે તેની બીજી આવૃતી છપાવવાનો વિચાર થવાથી હાલમાં થોડી રહેલી નકલો જલદી કહાડી નાંખી તેનો હીસાબ બંધ કરવા માટે તેની કીંમતમાં રૂ. ૦॥ ઘટાડી રૂ. ૧॥ કરવામાં આવ્યો છે. પોસ્ટેજ બે આના. જોઇએ તેમણે તાકીદથી મંગાવી લેવું. રોકડેથી તથા વેલ્યુપેબલથી પણ મોકલવામાં આવશે. દશ નકલ રાખનારને એક મફત.

આ પુસ્તકમાં હુન્નરોના ઇંગ્રેજી ગુજરાતી અને મરાઠી વગેરે ભાષાના પુસ્તકો તથા ચોપાનીયામાંથી ઘણા સહેલા અને થોડા ખરચમાં ઘણો લાભ આપનારા તથા ઘણાખરા અજમાવી ખાત્રી કરી લીધેલી કહાડેલા ૨૦૦૦ હુન્નરો નીચે મુજબ ૨૬ પ્રકરણોમાં સમાવેલા છે.તે ટુંકામાં જણાવું છું.

પ્રકરણ ૧ લું હુન્નર ૮૩ પરમેશ્વરે ઉત્પન્ન કરેલી ચીજો બનાવવાના પ્રકરણ ૨ હુન્નર ૧૧૪ જુદી જુદી ધાતુઓ મિશ્ર કરી ગમે તે ધાતુ બનાવવાના. પ્રકરણ ૩ હુન્નર ૩૦ વિજળીની મદદથી ગમેતે ધાતુ ઉપર ગમે તે ધાતુનો ગીલટ (ઢોળ) ચડાવવાના. પ્રકરણ ૪ હુન્નર ૪૧ વિજળીની મદદ શિવાય ઉપર પ્રમાણે ગીલટ (ઢોળ) ચડાવવાના. પ્રકરણ ૫ હુન્નર ૪૨ ઘણી જાતના અત્તર તથા અર્ક કાઢવાના. પ્રકરણ ૬ હુન્નર ૩૭ ઘણી જાતના એસેન્સ બનાવવાના. પ્રકરણ ૭ હુન્નરે ૪૨ ઘણી જાતના સુગંધીદાર તેલ, ખુશબોઈ તથ

ઘણી જાતના પોમેટમ બનાવ

ઘણી જાતની શાહી બનાવવાના. પ્રકરણ ૧૦ હુન્નર ૮૯ ઘણી જાત
કાચ બનાવવા તથા તેને જુદા જુદા રંગ દેવા તથા તેમાં અક્ષર
વીગેરે પાડવાના. પ્રકરણ ૧૧ હુન્નર ૪૩ નકશી, ચિત્ર તથા કોતર
કાચ, ધાતુ લાકડાં હાથીદાંત, પથર વગેરેમાં પાડવાના. પ્રકરણ ૧૨ હુ
૫૦ ઘણી જાતના તથા રંગના સુગંધીદાર સાબુ બનાવવાના. પ્રકરણ
હુન્નર ૧૦૫ લાકડાં માટે ઘણી જાતના રંગ, રોગાન, ફ્રેંચ પાલીસ
રનીશ તથા લાકડાં કદી આગમાં બળે નહીં તેવી મેળવણી બનાવવા
પ્રકરણ ૧૪ હુન્નર ૬૪ ઘણી જાતની તથા રંગની લાખ બનાવવાના.
કરણ ૧૫ હુન્નર ૬૫ ઉન તથા રેશમના કપડાંમાંથી તથા બીજી ઘણી
જેમાંથી ભેગ પારખવાના. પ્રકરણ ૧૬ હુન્નર ૭૭ કપડાં, કાગળ, વા
ણો વગેરે ઉપરથી ચીકાશ વગેરેના ડાઘ તથા ધાબાં સેહેલાઈથી કાઢવા
પ્રકરણ ૧૭ હુન્નર ૭૭ ઊંદર, ઉધેઈ, કસારી, માંકડ, ચાંચડ, મચ્છર વગે
નુકશાન કરનારા જંતુઓને સેહેલાઇથી દુર કરવા તથા આવતાં અટ
વવાના. પ્રકરણ ૧૮ હુન્નર ૮૭ સાપ વીંછી વગેરે કરડે તેના તથા સોમ
આફીણ વગેરેના ઝેર ઉતારવાના. પ્રકરણ ૧૯ હુન્નર ૧૯૪ ઘણી જાત
રંગનું તથા રમુજી રમતો કરનારૂં દારૂખાનું બનાવવાના. પ્રકરણ ૨
હુન્નર ૨૨ દીવાસળીઓ લાકડાની તથા કાગળની ઘણી જાતની બનાવવા
પ્રકરણ ૨૧ હુન્નર ૭૪ શરીર સુશોભીત કરવાના તથા ચામડીની કરચોલ
શીતળાનાં ચાઠાં, છુંદણાના ડાઘ, ગસા વગેરે કાઢવાના તથા વાળ સ
બંધી ઘણા હુન્નરો. પ્રકરણ ૨૨ હુન્નર ૧૯૦ સુતર, રેશમ અને ઊન
થા તેનાં કપડાં ઉપર ઘણી જાતના રંગ ચડાવવા તથા દેશી ચીજોમાં
જુદા જુદા રંગ બનાવવાના પ્રકરણ ૨૩ હુન્નર ૫૮ ચામડાંને ઘણી જાત
રંગ દેવા, પાલીસ કરવા, પાણીથી બગડે નહીં તેવા કરવા વગેરે. પ્રકર
૨૪ હુન્નર ૩૨ કાગળ ઘણી જાતના બનાવવા તથા તેને રંગવા. પ્રકર
૨૫ હુન્નર ૬૫ વિલાયતી ઇંગ્રેજી દવાઓ બનાવવાના. પ્રકરણ ૨૬ હુન
૨૧૨ ઉપરના પ્રકરણોમાં આવી ગયા શિવાયના નવીન ઘણી જાતના પ
રચુરણ હુન્નરોનો સંગ્રહ. એ રીતે ૨૦૦૦ હુન્નરો સમાવ્યા છે. જેમાંને
એક હુન્નર હજારો રૂપીઆ સેહેજ મેળવી આપે તેવા છે. પુસ્તકના છે
ઇંગરેજી દવાઓનો ગુજરાતીમાં કોષ તથા તોલના કોષ્ટકો પણ આપેલા
જેથી ગામડાના રહીશોને પણ ઘણું ઉપયોગી થઇ પડશે. પુસ્તકનું ક
ડીમી આઠ પેજી બીબાંબીબ ભરેલાં ૩૦૦ પૃષ્ટનું થયું છે, કાગળ ઊંચા
અને મજબુત પુંઠાથી બાંધેલું છે.

હુન્નર સાગર ભાગ ૨ જો.

(૩૦૦૦ હુન્નરોનો સંગ્રહ કીંમત ફક્ત બે રૂપીઆ.)

આ પુસ્તકના પહેલા ભાગમાં આવી ગયા સિવાયના જુદા જુદા નવીન ૩૦૦૦ હુન્નરોનું પુસ્તક છપાય છે તે હવે થોડી મુદતમાં બહાર પડશે, તેના ડીમી આઠ પેજી પૃષ્ટ ૫૦૦ ના આશરે થશે. તથા ઉંચા કાગળ અને મજબુત પુઠાની બાંધણી છતાં તેની પાછળની મહેનત અને ખરચ સામું નહીં જોતાં કીંમત ઘણીજ ફક્ત રૂ ૨) અગાઉના ગ્રાહકો પાસેથી લેવાની છે. પાછળથી રૂ ૩) લેવામાં આવશે. ટપાલ તથા વેલ્યુપેબલના પાંચ આના વધારે પડશે. દસ નકલ સામટી રાખનારને એક મફત મળશે. ગ્રાહક થનારે પોતાનું નામ તથા ચોકસ ઠેકાણું નીચેના શીરનામે લખી મોકલવું.

પ્રખ્યાત કવિશ્વર દલપતરામ ડાહ્યાભાઈ સી. આઇ. ઇ. કૃત.

સુબોધ સંગ્રહ ભાગ ૨ જો.

આ મહાન પ્રખ્યાત કવિશ્વરની રચેલી આ પુસ્તકના પહેલા ભાગમાં આવી ગયા સિવાયની બાકી રહેલી અમૃતરૂપી ગોઠવ ભરેલી અને દરેક માણસે વારંવાર વાંચી પોતાના દીલમાં ચોંટાડવા લાયક અતિ ઉપયોગી તથા અસરકારક સુબોધક કવિતાઓથી ભરેલું બીજા ભાગનું પુસ્તક અમે છપાવવા માંડેલું છે તે થોડાજ દીવસમાં બહાર પડશે. આ પુસ્તક દરેક કુટુંબે ઘરમાં રાખવા તથા તેનું મનન કરવા લાયક છે, એટલુંજ નહીં પણ મોટી ઉમરના સ્ત્રી પુરૂષોના ઉપયોગની સાથે પોતાના ઉછરતાં બાળકોને સદ્ગુણી બનાવવા સારૂ ઘણુંજ મજબુત સાધનરૂપ થઇ પડશે.

આ પુસ્તક સરવેને સરખું ઉપયોગી હોવાથી તેનો લાભ બધા આર્યબંધુઓથી લઈ શકાય એવા ઇરાદાથી તેની કીંમત ઘણીજ કમતી રાખી છે કેમકે આ પુસ્તકનું કદ ડીમી આઠપેજી બારીક ટાઈપ ભરેલા પૃષ્ટ ૨૫૦ ના આશરે થશે. તથા ઉંચા કાગળ અને મજબુત પુઠાની બાંધણી છતાં તેની પાછળની મેહેનત અને ખરચ સામું નહીં જોતાં તેની કીંમત ફક્ત રૂ. ૧) અગાઉથી ગ્રાહક થનાર પાસેથી લેવામાં આવશે. ટપાલ ખરચના બે આના પડશે, રોકડેથી તથા વેલ્યુપેબલથી મોકલવામાં આવશે. દસ નકલ સામટી રાખનારને એક મફત મળશે. ગ્રાહક થનારે પોતાનું નામ તથા ચોકસ ઠેકાણું નીચેના શીરનામે મોકલવું.

સુબોધ વચન.

રા. રા. વકીલ વરજરાય સાકરલાલના કરેલા સંગ્રહમાંથી તેમની પરવાનગીથી સારા સુબોધક વચનોનું આ એક નાનું પુસ્તક છપાવવા માંડ્યું છે. આ પુસ્તક દરેક માણસે નિતિ, બુદ્ધિ અને વિદ્યામાં વધારો કરવા માટે મદદ કરવા લાયક છે કીંમત ફક્ત ચાર આના પોસ્ટેજ અરધો આનો.

આઠ આનાની [illegible] કિંમતમાં [illegible] ગુણ [illegible]

[illegible]

શીખામણ સંગ્રહ.

[illegible] શીખામણની [illegible]

ક્રાઉન સોળપેજી પૃષ્ઠ ૨૦૦ કીંમત ફક્ત આઠ આના.

આજકાલ [illegible] અજ્ઞાનપણા હોવાના લીધે નાની નાની [illegible] કે તેમાં ઘણીએકવાર તો પોતાની જીંદગી [illegible] સ્ત્રીઓનાં નુકસાન થઈ જાય છે. [illegible] વીગેરે ગુજ[illegible] ભાષામાં [illegible] છે. તેથી વખતો વખત [illegible] શીખામણની ખાસ જરૂર પડી આવેછે. તે કરતાં દરેક ઘરમાં [illegible] શીખામણ [illegible] હોય તો [illegible] સંગ્રહ [illegible] અને [illegible] તથા તેના [illegible] પુસ્તકોમાંથી [illegible] શીખામણોનો સંગ્રહ કરીને [illegible]ના હિતાર્થે છપાવવા માંડ્યો છે, તો આશા છે કે આ પુસ્તકનો દરેક માણસ સંગ્રહ કરશે.

આ પુસ્તકમાં જુદી જુદી રસિક કવિતાઓના રૂપમાં શીખામણો આપી છે. જેમ કે બાળપણના માટેની યુવાવસ્થામાં લેવાની સંભાળ રોજગાર અને સંસાર વેહેવારના કામમાં લેવા લાયક. વૃદ્ધાવસ્થામાં જરૂરની સ્ત્રીપુરૂષના સંબંધની સુખદુઃખના વખતે લેવા લાયક મુસાફરીના માટેની નિતિ, ભક્તિ અને સારા આચરણ માટેની એ વીગેરે ઘણી જાતની જુદી જુદી શીખામણોનો સંગ્રહ કરવામાં આવ્યો છે.

આ પુસ્તકની મેહેનત અને ખરચ સામું ન જોતાં અગાઉના ગ્રાહકો પાસેથી તેની કીંમત ફક્ત આઠ આનાજ રાખી છે. પાછળથી બાર આના પડશે. દેશાવરવાળાને ટપાલ ખરચનો એક આનો જુદો પડશે. ગ્રાહક થનારે અગાઉથી કીંમત તથા ટપાલ ખરચ મોકલી દેવું.

એ સિવાય નાટકો વીગેરે ઘણી જાતનાં પુસ્તકો અમારે અહીંથી વાજબી ભાવે મળશે.

છોટાલાલ મોહોલાલ કાપડવાળા.

ઠે૦ સારંગપર તળીઆની પોળ ઘર નં. ૯૮.

મું૦ અમદાવાદ.